

De parochiemonitor

Beleidsinstrument voor het opnemen van de feitelijke stand van zaken van een parochie, met het oog op de keuze van een passend profiel of parochiemodel

DRS. K. DE JONGE

DR. A. J. JONKER

Fontys

Hogeschool
Theologie Levensbeschouwing

De Parochiemonitor

Beleidsinstrument voor het opnemen van
de feitelijke stand van zaken van een
parochie, met het oog op de keuze van
een passend profiel of parochiemodel

Handleiding en toelichting voor het gebruik

DRS. K. DE JONGE

DR. A. J. JONKER

© Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing

ISBN:

Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing

Drs. K. de Jonge, dr. A.J. Jonker,

www.parochiemonitor.nl

via de site kunt u toegang krijgen tot de vragenlijst en een geautomatiseerde berekening van de eindtotalen. De brochure en internet ondersteuning zijn bedoeld als werkmateriaal voor studenten theologie/levensbeschouwing, pastores in plaatselijke parochies en inter-parochiële samenwerkingsverbanden en parochie bestuurders. Via de website kunt u ook nadere interpretatie van de monitor resultaten aanvragen.

Inhoud

Voorwoord	5
I Inleiding op de monitor	7
I.1. Vergeten visioenen	7
I.2. Mainstream-parochieopbouw: de agogisch-communicatieve methode	10
I.3. Geleide parochieontwikkeling	12
I.4. Een nieuw hulpmiddel bij een nieuwe manier van denken	15
II Parochiemodellen	17
II.A. Het Klassieke model	18
II.B. Het Liturgisch model	21
II.C. Het Pluraal model	23
II.D. Het Missionair-diaconaal model	25
II.E. Het Evangelicaal (evangelisch/ pentecostaal/ charismatisch) model	27
III De parochiemonitor	31
III.1. Het ontstaan van de parochiemonitor	31
III.2. Excurs: over vorm en inhoud volgens Simmel	32
III.3. Het invullen van de parochiemonitor	33
III.a. Vorm: De parochiemonitor laag 1, 2 en 3	36
III.a.1. Sociaal-morfologische kenmerken (de eerste laag)	36
III.a.2. Structuurkenmerken van de parochie, inclusief mate van openheid (de tweede laag)	40
III.a.3. Groepsverband en saamhorigheidsgevoel (de derde laag)	49
III.b. Inhoud: De parochiemonitor laag 4 en 5	52
III.b.4. De godsdienstigheid van de parochie (de vierde laag)	52
III.b.5. Parochiebeelden (de vijfde laag)	54
IV Berekening uitslag van de monitor en empirische verantwoording	59
IV.1. Sociaal-morfologische kenmerken	61
IV.2. Structuurkenmerken	70
IV.3. Groepsverband en saamhorigheidsgevoel	83

IV.4.	Onderbouwing van de toewijzing van de modellen van de lagen 4 en 5 .	88
IV.5.	Verzameltabel laag 1 t/m 3 .	88
IV.6.	Verzameltabel laag 4 .	89
IV.7.	Verzamel tabel laag 5 .	90
IV.8.	Verzameltabel laag 4 en 5 .	91
IV.9.	Rekenvoorbeeld.	91
IV.10.	Vragen die kunnen rijzen bij de interpretatie .	96
V	Op weg naar het ideaal .	101
V.1.	Zeven uitgangspunten .	101
V.2.	Het opbouwproces .	104
V.3.	Epiloog .	108
VI	Literatuurlijst .	111

Contact en Advies

Deze parochiemonitor vormt een eerste stap bij uw beleids-of projectontwikkeling.

U kunt ons om advies vragen als hetzij de brochure, hetzij de monitorcijfers vragen oproepen. Een beperkte of uitgebreide interpretatie van de monitorgegevens kunt u bij ons aanvragen. Zie www.parochiemonitor.nl

Om deze monitor te verbeteren en er een (nog) krachtiger instrument van te maken, vragen wij u om uw eindtotalen van de monitor aan ons door te geven. De eindtotalen verkrijgt u door via de website de geautomatiseerde vragenlijst op te vragen en in te vullen of door zelf uw informatie te tellen aan de hand van deze brochure.

Personalia

Drs. ing. K. de Jonge studeerde sociologie en enige jaren theologie. Publiceerde o.a. over de betekenis van het maatschappelijk activeringswerk, kerkopbouw en gemeente-/parochieontwikkeling ten behoeve van levensbeschouwelijke instellingen. Hij werkte van 1979 -2002 als consultant maatschappelijk activeringswerk en als consulent gemeente- opbouw. Vanaf 2002 is hij vrij gevestigd onderzoeker/adviseur en deed onderzoek naar psychiatrische 'tussenvoorzieningen' in Friesland, waardenoriëntaties onder gereformeerden in Nijverdal en een vergelijkend onderzoek naar de grootte van Protestantse Gemeenten in Overijssel en hun gemiddelde kerkelijke bijdragen.

Dr.A.J.Jonker, studeerde theologie/ godsdienstwetenschappen en is gepromoveerd op een theologisch/ godsdienstsociologisch onderzoek naar de positie van arbeiders in de gereformeerde kerken anno 1990. Zie: De gereformeerde kerken en 'arbeiders', Gorinchem 1994. Hij schreef enkele artikelen over kerkopbouw en het gebruik van kerkgebouwen. Sinds 1999 is hij betrokken bij het onderwijs op het gebied van theologie en sociale wetenschappen, en godsdienstwetenschappen voor Fontys Theologie –Levensbeschouwing te Hengelo en Amsterdam. Hij is mediator en coach.

Voorwoord

Deze brochure is ontstaan vanuit de praktijk van kerk- en parochieopbouw. De auteurs misten in hun kerkelijk advieswerk een door onderzoek onderbouwd hulpmiddel om geloofsgemeenschappen te helpen bij hun koersbepaling voor de langere termijn.

Toen visionaire gemeente- en parochieontwerpen verschenen van praktisch theologen merkten zij dat die prachtige ecclesiologische ontwerpen geen locus hadden. Deze ontwerpen waren weliswaar mede gebaseerd op algemene sociologische feiten en trends, maar Nederland is, zoals bekend, godsdienstsociologisch gezien zeer divers. Wat werkt op de Veluwe werkt doorgaans niet in de Randstad. Bij de auteurs ontstond de behoefte om, aanvankelijk door literatuuronderzoek, inzicht te krijgen in de condities waaronder geïdentificeerde parochiemodellen blijkbaar tot wasdom kunnen komen. Amerikaans empirisch onderzoek - maar ook een studie van de Nederlandse sociologen M.A. Thung en A.H. Schipper - van Otterloo uit 1972 - bleek inzichtgevend en leidde tot een beschrijving van een aantal modellen en de bijbehorende ontstaanscondities.

Een gesprek met dr. J.A. van der Ven bracht ons tot inperking van de modellen tot vijf empirische modellen. Er werd, op basis van literatuuronderzoek, een parochie-monitor geconstrueerd, die door 23 studenten van de Fontys Hogescholen Theologie en levensbeschouwing te Hengelo en Amsterdam werden getest.

Drs. Chris 't Mannetje, docent praktische theologie gaf waardevolle adviezen voor de opbouw van deze publicatie. Dr. C. de Groot, docent praktische theologie, moedigde ons aan om tot scherpere formulering van de theologische items te komen. Aan het kritisch commentaar van dr. P. de Haan en drs. P. Mantelaers danken we de suggestie dat de monitor goed kan dienen om een intuïtief wensbeeld van een parochie te toetsen op haalbaarheid. Toepassing van de parochiemonitor hoeft niet het begin te zijn van een ontwikkeling!

Welk model is het meest passend voor onze parochie? Op die vraag willen wij helpen een antwoord te vinden, door dit instrument aan te bieden. Opdat parochies een lichtbaken hebben waarop zij kunnen koersen. Een lichtbaken om aan vitaliteit

te winnen, rekening houdend met hun potenties, met hun eigen context, met hun theologische inzichten en met de kerkelijke traditie waarin ze willen staan.

Dankzij Mariëtte Geurtse is de eindversie van deze publicatie een correct en leesbaar geheel geworden. En werd de monitor een overzichtelijke - en daardoor snel invulbare - 'parochiescan'. Veel waardering hebben we voor Riemer van Rozen, die de parochiemonitor heeft gedigitaliseerd. Een belangrijk hulpmiddel in deze tijd.

En tenslotte danken we dr. Leo van der Tuin voor het vertrouwen dat hij had in onze onderneming, die tot deze publicatie leidde.

Wij hopen dat vele parochies en parochieverbanden er hun winst mee zullen doen. We zouden het op prijs stellen wanneer zij hun ingevulde parochiemonitoren aan ons zouden willen sturen. Dat maakt het ons mogelijk de betrouwbaarheid en bruikbaarheid van de parochiemonitor nog te vergroten en zo nodig adviezen te geven. Wij hopen dat deze parochiemonitor door kwantitatief onderzoek op grote schaal getest kan worden.

Hans Jonker en Klaas de Jonge

‘Je niet blind staren op hoe het nu is, maar oog hebben voor de mogelijkheden die in de huidige werkelijkheid verborgen liggen...’ (Jan Hendriks, 1999)

I Inleiding op de monitor

Doelstelling

Deze monitor is bedoeld om op basis van hoofdzakelijk empirische gegevens een indicatie te leveren waar een parochie staat intermen van parochiemodellen. Deze indicatie heeft als doel het parochiebeleid mede te bepalen of bij te sturen. De modellen geven direct en indirect sterke en zwakke kanten aan van een parochie.

I.1. Vergeten visioenen

‘Waar het visioen ontbreekt, verwildert het volk; als het de lering onderhoudt, is het gelukkig’ (Willibrordvertaling 1995).

Dit citaat uit Spreuken 29: 18 toont voor ons idee waar het aan schort op het gebied van gemeenteopbouw. Niet alleen het visioen is soms ver te zoeken, maar ook het lering trekken uit de wijsheid van geloof en werkelijkheid. In deze brochure willen wij in gaan op een bepaald aspect van lering, namelijk de werkelijkheid waarin wij staan. Die werkelijkheid moet onderkend worden naar ons idee, om het visioen uiteindelijk handen en voeten te kunnen geven. De context mag niet worden veronachtzaamd. Vanaf de laatste jaren van de twintigste eeuw zien we veel gemeente- of parochieontwerpen verschijnen, vaak visionaire modellen die nieuwe inspiratie moeten geven aan geloofsgemeenschappen die moedeloos zijn geworden of de richting kwijt zijn.

Publicaties waarin de modellen zijn ‘uitgetekend’ en beargumenteerd, zijn ‘De Herberg’ van Jan Hendriks¹ of de ‘Doelgerichte Gemeente’ van Rick Warren². Er is duidelijk behoefte aan richtinggevende verbeeldingen van de parochie of gemeente,

¹ Hendriks, Jan, *Gemeente als herberg. De kerk van 2000 - een concrete utopie*, Kampen 1999. Later verschenen als vervolg hierop: Hendriks, Jan, *Op weg naar de herberg.*, Kampen 2002 en Hendriks, Jan (red.), *Kijken met andere ogen*, Kampen 2004

² Warren, Rick, *Doelgerichte gemeente*, Vaassen 2003

die pastores en bestuurders motiveren om dóór te gaan en die de belofte oproepen dat zij postmoderne mensen opnieuw kunnen sámenroepen³.

Deze brochure is geschreven om de kans te vergroten dat die belofte wordt waargemaakt.

De gegeven visionaire modellen zijn prachtig, maar er ontbreken ook vaak criteria om aan te geven wáár die ontwerpen kans hebben om gerealiseerd te worden. Nederland is godsdienstsociologisch gezien namelijk zó verschillend van streek tot streek dat er nooit één recept kan bestaan voor revitalisering van parochies dat werkt in het hele land. Dat maakt bijvoorbeeld dat het prachtige concept van 'De Herberg' inmiddels ook hier en daar teleurgesteld terzijde is gelegd. Dan zag de voorganger het bijvoorbeeld wel helemaal zitten, maar de 'kudde' volgde niet. Althans niet in die mate als hij of zij had gehoopt.

Daarom is het uitgangspunt van deze benadering: het ontbreekt ons niet aan hedendaagse visioenen, maar als we niet oppassen dreigen we te weinig na te gaan of ze te realiseren zijn in de context van de betreffende parochie.

Waarom wil het niet, zoals we graag zouden willen?

René Hornikx schrijft naar aanleiding van 1 Korintiërs 12 dat een gemeenschap van christenen op organische⁴ wijze leeft, zoals een levend lichaam. "Ze ontwikkelt zich steeds afhankelijk van ontwikkelingen in de samenleving en ontwikkelingen in de gemeente zelf. Elke gemeenschap functioneert en kan functioneren met de talenten die in de gemeenschap aanwezig zijn. Hiermee is tevens gezegd dat elke gemeenschap van gelovigen anders is, omdat er andere talenten en mogelijkheden zijn" (cursivering door ons).⁵ Net als Jan Hendriks bespreekt Hornikx daarom "modellen", die vooral in de tweede helft van de 20^e eeuw zijn ontwikkeld in het kerkelijk opbouwwerk.

3 Tuin, Dr. Leo W.J.M. van der, attendeert in zijn oratie op een heroriëntatie in praktisch-theologisch onderzoek, dat zich nu ook richt op de 'zoekende mens die buiten de kerk of op de rand van kerk en maatschappij zijn of haar heil zoekt.' In navolging van Roebben spreekt hij van narthicaal gelovenden (narthex is voorportaal van een kerkgebouw) (p. 25). Tuin, L. v.d., *God droeg zondagavond een blauwe trui*, Fontys 2008

4 Er wordt gesproken van mechanische en organische solidariteit in een gemeenschap. Durkheim, E., sprak van mechanische solidariteit wanneer de onderlinge banden tussen mensen mechanisch/automatisch uit de sociale structuur naar boven komen. En van organische solidariteit wanneer de banden tussen mensen lijken op een biologisch organisme, waarin de delen zo op elkaar zijn afgestemd dat zij kunnen voortbestaan. Vgl. de beschrijving in Loo, Hans van der, Reijen, Willem van, *Paradoxen van modernisering*, Bussum 1997, p.105 v.v.

5 Hornikx, René, *Werken aan gemeenschap*, Kampen 2004, p. 25

En, net als Hendriks, heeft hij in de zogenoemde netwerkmaatschappij van vandaag voorkeur voor het leermodel, waarbij vooral het probleemoplossend vermogen van de kerkelijke gemeente wordt vergroot⁶. 'De weg van het gezamenlijk leren' noemt Jan Hendriks dat 'model'⁷. Let wel: hier is sprake van een *handelingsmodel*, geen toekomstontwerp waar de gemeente of parochie naar kan streven. Visioen en opbouwmethode vallen als het ware samen.

Opvallend in deze benadering van kerkelijk opbouwwerk zijn twee dingen:

- a. De hele Nederlandse samenleving lijkt over één kam te worden gescheurd. Gesteld wordt dat 'we' leven in een netwerkmaatschappij, een maatschappij waarin informatie en kennis via netwerken worden georganiseerd en verspreid. De term is van de socioloog Manuel Castells⁸. Dat is echter een zeer abstracte schildering van de huidige samenleving, die de kritische woorden van J.B.G. Jonkers in herinnering roepen. Dat beschouwingen over ontzuiling, secularisatie, rationalisering en individualisering te veel het gesprek bepalen⁹. We verzuimen, zei hij, om de lokale situatie van een geloofsgemeenschap goed in kaart brengen. Wij voegen toe: die situatie bepaalt haar mogelijkheden meer dan enkel en alleen de algemene trends. Deze hoeven plaatselijk helemaal niet sterk gevoeld te worden of worden zelfs met succes bestreden.
- b. Het visioen ontbreekt niet, maar is wel héél erg dichtbij gehaald. En het is vertaald naar een methode van *aanpak*: een aanpak die ook is ingegeven door het veralgemeniseerde maatschappijbeeld van 'het netwerk'. In 1985 schreef Piet van Hooijdonk nog: "Parochieopbouw helpt de verzamelde christengelovigen ter plaatse, in eigen verantwoordelijkheid, naar een nieuwe geloofsgemeenschap toe te leven, die meer in overeenstemming is met de navolging van Jezus, en open staat voor mensen van deze tijd."¹⁰

6 Hornikx, René, *Werken aan gemeenschap*, Kampen 2004, p. 116

7 Hendriks, Jan, *Gemeente als herberg*, Kampen 1999, p.107. Hendriks zegt overigens dat het begrip netwerk 'ongeveer alles en dus ongeveer niets betekent' (p. 87). Hij legt meer nadruk op de differentiatie van de samenleving.

8 Zie Castells, Manuel, *The Rise of the Network Society*, Oxford 1996, 2000 2ed.

9 Jonkers, J.B.G., in: Landelijk Dienstencentrum SoW-kerken, *Ideaal en werkelijkheid van de gemeenteopbouw*, mei 2000, p. 19-25

10 Hooydonk, P. van, in: Baart, Andries, Hófte, Bernard, *Betrokken hemel, betrokken aarde*, Baarn 1994, p. 9-26

We zijn nu bijna een kwart eeuw verder en de definitie van Piet van Hooydonk is zeker nog niet gedateerd door dat 'toeleven naar een nieuwe geloofsgemeenschap'. Íntegendeel: parochies hebben vitaliserende vergezichten nodig. Haalbare visioenen die in hun specifieke situatie dichterbij gehaald kunnen worden. "Vlucht- of schijnacties", zoals Jan Hendriks de oppervlakkige veranderingen eens betitelde zijn anno 2009 in de meeste situaties niet toereikend meer. Hendriks doelt onder meer op reorganisaties die menige geloofsgemeenschap al doorvoerde om neergang en apathie te doorbreken. Parochies waarin de problemen diep én breed verankerd zijn vragen om vernieuwing, veranderingen die de identiteitsconceptie raken: waar gaat het ons ten diepste om? Waar willen we naar toe? Alleen dan is duurzame (re-) vitalisering haalbaar.¹¹

1.2. Mainstream-parochieopbouw: de agogisch-communicatieve methode

Kerkopbouwers in ons land hebben overigens verschillende benaderingen -handelingsmodellen - onderscheiden. Die leggen allemaal het accent op zelfonderzoek en het zoeken naar een verbindende visie.

Parochieleden worden opgewekt om hun bestaande parochie(-werk) in beeld te brengen en dromen van een ideale parochie te verzamelen. In eerste instantie meestal met behulp van vragenlijsten die individueel worden ingevuld, maar later vooral in gesprek en onderling beraad. We noemen dit de agogisch-communicatieve methode.

Op deze wijze wordt eerst de 'beginsituatie' zo nauwkeurig mogelijk beschreven¹² en vervolgens wordt naar een verbindende visie gezocht: zo'n parochie willen wij zijn. Die tweeslag is in de praktijk altijd te herkennen.

¹¹ Hendriks, J, *Terug naar de kern*, Kok 1995, p. 86-90. Hij onderscheidt hier aanpassen (geringe moeilijkheidsgraad problemen), heroriënteren (grotere moeilijkheidsgraad) en vernieuwen (de moeilijkste problemen). Vitalisering, restauratie (herstel van het oude) en daar tussen liggende doelen kunnen overigens met alle drie strategieën bereikt worden. De contextuele benadering die wij kiezen is goed beschouwd een andere strategie, waarbij het ervaren van moeilijkheden slechts aanleiding is om de parochiemonitor in te zetten. Wel komt onze benadering het meest in aanmerking als vernieuwing geboden is. Herstel van het oude kan overigens ook bij onze benadering een optie zijn, hoewel het woord 'vernieuwing' dan wellicht op het eerste gezicht enige bevremding zal wekken.

¹² De meest uitgewerkte handreiking om de hele geloofsgemeenschap min of meer systematisch in kaart te brengen is nog altijd "Kerk in kaart" van Jonkers, Jan B.G., (in 1992 uitgebracht bij Boekencentrum. Daarnaast zijn er hulpmiddelen om deelkenmerken te meten. Zoals "Test uw parochie" van Groot, Kees de, waarmee een parochie kan nagaan hoe zij zich feitelijk opstelt tegenover de

Omdat dromen meestal anders zijn dan de bestaande toestand moet de situatie van nu veranderd worden in de richting van het ideaal. Daartoe wordt vaak een kerkelijk opbouwwerker, met kennis van agogiek en vaardigheden in groepswerk, uitgenodigd om de parochie te begeleiden.

Samengevat:

Wat 'is' wordt door het 'kunnen' van met name de begeleider geleid naar het 'ideaal'. Leren door ervaring speelt hierbij inderdaad een rol, zeker over een langere tijd gezien. Overigens kan in bepaalde parochies het gestelde einddoel - bijv. een pluraal of dialoogmodel - al duidelijk in zicht zijn, als de parochie in reeds hoge mate een lerende gemeenschap is. (Zie de 5 modellen in hoofdstuk II).

Deze agogisch-communicatieve benadering behoort tegenwoordig tot de mainstream in de kerkopbouw, ondanks het groeiende besef dat er bepaalde voorwaarden vervuld moeten zijn om dit proces goed door te lopen. Voorwaarden die lang niet altijd (meer) aanwezig zijn in parochies.

We denken aan:

- a. De moed van parochieleden om hun, soms lang verzwegen verlangens, kenbaar te maken en om dóór te zetten als het op taaiere veranderingen aankomt van structuren en routines. Immers: het parochieleven heeft niet alleen een cyclisch karakter, van wekelijkse diensten en het ieder jaar weer toewerken naar feestdagen en andere hoogtepunten als eerste communie, maar ook een territoriaal karakter, een categoriaal karakter (naar bevolkingsgroep zoals jongeren) of modalitair karakter (naar geestelijke ligging). De typisch 'procesmatige' aanpak van kerkopbouwers past eigenlijk niet zo bij parochies als organismen die leven volgens de orde der seizoenen en telkens weer opnieuw beginnen.

mensen die in haar geïnteresseerd zijn (DPC Rotterdam 2002). In feite zijn dat al taxerende instrumenten die dicht in de buurt komen van de parochiemonitor die in het volgende hoofdstuk wordt gepresenteerd.

Op een congres t.g.v. 40 jaar gemeenteopbouw in de Gereformeerde Kerken (die inmiddels zijn opgegaan in de PKN) uitte Jan Jonkers overigens scherpe kritiek op gemeenteopbouwers, die de kerken in de kou hebben laten staan. Dit omdat ze verzuimen om lokale gemeenten in kaart te brengen en hun eigen benaderingen niet (empirische) toetsen. (*Ideaal en werkelijkheid in de gemeenteopbouw*, congresverslag 1999, LDC/PKN).

In "Betrokken hemel, betrokken aarde" verbaasde Piet van Hooijdonk zich er over "hoeveel sociaalwetenschappelijk onderzoek naar de consequenties van sociale ontwikkelingen voor allerlei maatschappelijke instituties door het kerkelijk opbouwwerk ongebruikt blijft ..." (p. 22)

- b. De grote variatie aan *vaardigheden van de begeleiders(s)* om de, soms zeer uiteenlopende ‘dromen’, van de gemeente te verbinden tot een enthousiasmerend geheel dat de parochie in beweging zet. En waarbij hij dan ook rekening houdt met de beginsituatie zoals die in kaart wordt gebracht.
- c. De bereidheid en het vermogen van de parochie om überhaupt tot *overeenstemming* te komen over de inhoudelijke koers die zij wil varen. “Ik ben bang dat de kans hierop kleiner is dan ooit”, schreef godsdienstsocioloog Gerard Dekker, verwijzend naar de pluraliteit in kerkelijke gemeenschappen.¹³ Of het blijft volgens hem bij rijkelijk abstracte antwoorden, zoals “oriëntatie op Jezus” of “Uitgaan van de Bijbel.” Met andere woorden: het is ook nog maar de vraag of de agogisch communicatieve benadering doorgaans een richtinggevend theologisch ‘model’ of ‘visioen’ oplevert, of kan opleveren. Laat staan dat het mogelijk is een bekend ecclesiologisch parochieontwerp te verbinden aan de ‘dromen’ die naar voren zijn gebracht!

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de laatste jaren van meerdere zijden teleurstelling is geuit over de magere resultaten van kerkopbouw / gemeenteopbouw. We zijn toe aan een andere benadering, gebaseerd op onderzoek. Daarbij ontkomen we er niet aan dat we belangrijke elementen van de agogisch-communicatieve benadering nodig zullen blijven houden.

1.3. Geleide parochieontwikkeling

Er zijn ook kerkgemeenschappen die niet veel vertrouwen hebben gehad in kerkelijke agogen ‘die alles uit de groep willen laten komen’. Zo’n gemeenschap vinden we in het Friese Drachten. Zij kozen zich een charismatische leider in de persoon van ds. O. Bottenbley, en daarmee kwam er een wonderbare vermenigvuldiging van deze gemeenschap tot stand, die geregeld in de pers genoemd wordt. Het parochiemodel is uitgewerkt naar het voorbeeld van Willow Creek, waarin onder andere flexibiliteit en het bieden van meer dan enkel de zondagse diensten belangrijke organisatie peilers zijn.¹⁴ De charismatisch leider speelt in deze gemeenschappen een belangrijke rol.

¹³ G. Dekker in: *Een gezamenlijke trektocht; meedenken met Jan Hendriks over gemeenteopbouw*, Heitink, G., Van de Meent, J., Stoppels, S.Red), Kok, Kampen, 1998, p. 79.

¹⁴ Last, Gerko, Orlando Bottenbley. *De wijde poorten van de Bethel*, Leeuwarden 2006, p. 117

Max Weber schreef in de negentiende eeuw ware woorden over charismatisch leiderschap. Het komt op als mensen enthousiast, zelfs in extase, raken door buitengewone gebeurtenissen en door overgave aan de heroïek van de leider. De charismatische persoonlijkheid veroorzaakt een radicale omkering (metanoia) en hij kan dat doen omdat hij serieus inspeelt op verborgen of openlijke behoeften en hoop.¹⁵

Maar niet iedereen heeft het charisma van een Bottenbley; iemand waardoor mensen zich laten leiden in het besef dat hij hen aanvoelt. Iemand die ook de 'sprong van de geest' kan maken van de religiositeit in de streek naar een model dat daar aan beantwoordt.

De godsdienstsociologe Mady. A. Thung bedacht daarom dat je, in plaats van te vertrouwen op een leider je ook kunt laten leiden door onderzoek. Samen met Anneke H. Schipper-Van Otterloo ontdekte ze al in 1972¹⁶ dat sociale posities - meer nog dan internkerkelijke posities - samenhangen met een bepaald wensbeeld van de kerk. Oudere mensen en mensen met een tekort aan sociaal aanzien zochten in Zaandam naar een 'kerk als toevlucht'. Maar bij mensen met weinig aanzien werd het heel anders wanneer ze niet zo'n vastomlijnd godsbeeld meer hadden en ook bijv. op niet-confessionele partijen stemden. Dan wilde men juist een maatschappijbetrokken kerk! Hervormde beleidsmakers konden hun koers vervolgens op deze gegevens afstemmen. Geleide gemeenteontwikkeling, zonder charismatische leiding!

Vervolgens heeft deze aanpak decennia lang stil gelegen. Kerkelijk opbouwwerkers vonden dat parochieleden subject moesten zijn van hun eigen proces, geen object van onderzoek. Totdat de evangelische kerkopbouwer Christian Schwarz het 'biotisch groeiprincipe' ontdekte en publiceerde¹⁷. We moeten - zo zei hij - ruimte geven aan de groeimechanismen waarmee God zijn gemeente bouwt, in plaats van zelf met eigen krachtsinspanning te proberen. En: "Vele modellen (-bouwers) staren zich blind op de vrucht en hebben geen oog voor de wortels die deze vrucht voortbrengen." Hij keek weer naar potenties van een geloofsgemeenschap, naar predatoren. Zo constateert hij bijvoorbeeld in een wereldwijd onderzoek dat kleine kerkgemeenschappen de grootste groei doormaken.

15 Lemmen, M.M.W., *Max Weber's Sociology of religion*, Gooi&Sticht, 1990, p. 135, 136

16 Thung, Mady A., *The Precarious Organisation*, Den Haag 1976, Thung, Mady A., Schipper - van Otterloo, Anneke H., *Kerkelijke verandering*, Alphen aan de Rijn 1972

17 Schwarz, C.N., *Natuurlijke gemeente ontwikkeling*, Hoornaar 1990. Het biotisch groeiprincipe duidt op de mogelijkheid van een organisme, van een soort, om zich te vermeerderen en zichzelf te reproduceren. Zie ook: Schwarz, C.A., *Die natürliche Gemeinde-entwicklung*, Emmelbüll 1996

Wordt het niet tijd een kans te geven aan een methode, waarbij de parochieleden minder 'subject' hoeven te zijn in een intensief communicatief proces van parochieopbouw? Als parochieopbouw vaak niet aan de verwachtingen heeft beantwoord moeten we de zaken dan niet anders aanpakken? Zou het voorts niet zo zijn dat de professionals veel onnodige inzet van vrijwilligers kunnen voorkomen door 'gewoon' eerst eens kennis te nemen van praktisch- theologisch en kerksociologisch onderzoek naar de ontwikkeling van geloofsgemeenschappen? Zoals Thung en Schipper dat begonnen zijn in de jaren zestig? Want, behalve door Schwarz, is er meer kerksociologisch onderzoek gedaan in Nederland en vooral ook in de VS. Zeer waarschijnlijk wijst dat uit hoe parochies als de 'onze' zich blijken te ontwikkelen. Dat zijn doorgaans parochies met een lange voorgeschiedenis, met meer of minder nieuwkomers van elders, met meer of minder gemeenschapsgevoel en eenheid in geloven en leven. Soms hebben ingrijpende gebeurtenissen het parochieleven blijvend beïnvloed.

Die onderzoekers hebben bovendien in alle bescheidenheid ontdekt dat al die parochies of gemeenten te ordenen zijn tot een beperkt aantal hoofdtypen, *parochiemonellen* die veelal steeds onder bepaalde condities ontstaan. Net als planten hun passende biotoop nodig hebben om volop tot bloei te komen.

Zelfstandige ontwikkeling of (bege)leiding door een expert, is dan de vraag.

Terecht is er door deskundigen als Jan Hendriks, René Hornikx en anderen gewezen op de gevaren van het 'expertmodel' (als handelingsmodel!), met alle nadruk die de aanhangers daarvan wilden leggen op doelmatigheid, kant-en-klare oplossingen, overwinnen van weerstanden tegen die oplossing. Zo'n expertmodel kan gemakkelijk als 'opgelegd' beschouwd worden.

Maar dat is geen reden om af te zien van de hulp van een expert wanneer die kan onderzoeken welke ontwikkelingsmogelijkheden jouw parochie heeft! Of om zelf als pastoraal werkende een instrument te gebruiken waarin die onderzoeksresultaten zijn verwerkt. Als een droom, die je parochieleden misschien intuïtief aansprak op een parochieavond, er niet inzit voor jouw parochie bespaar je jezelf en je vrijwilligers veel teleurstelling. Dat neemt uiteraard niet weg dat je er -uit theologische motieven of omdat je parochianen niet wilt teleurstellen- voor kunt kiezen om toch op weg te gaan naar het panorama dat op de parochieavond zo boeide. Die vrijheid behoud je onverkort. Maar de parochiemonitor heeft je dan gewaarschuwd dat het heel moeilijk zal zijn het panorama te bereiken.

Theologisch kunnen we aanknopen bij Gijs Dingemans die in reactie op het werk van Jan Hendriks eens schreef dat de geloofsgemeenschap niet ontstaat waar mensen

elkaar vinden in een uitgekiend identiteitsconcept, maar ze is ons gegeven in de roeping van Christuswege.¹⁸ Gelovigen in een bepaalde sociale omgeving hebben elkaar gevonden, omdat ze die roeping voelden. Ze bedachten vervolgens geen klinkende mission statement om daarna alle bekende organisatorische middelen te benutten om de parochie daarnaar te formeren en te modelleren. Het ging anders, organischer: ze ontwikkelden een geloofsgemeenschap naar hun aard en omstandigheden, ingebed in hun wereldkerk en geïnspireerd door de Boodschap. Bestaande parochies zijn zó tot ontwikkeling gekomen in hun eigen context en als die ontwikkeling momenteel even is gestopt, is het goed dáár bij aan te sluiten. Ook regionale pastoresteams of stuurgroepen die hun lokale parochies willen profileren doen er goed aan zich dit te realiseren¹⁹. Het visioen is in potentie aanwezig en als dat opgedolven wordt door een bruikbaar instrument, een quick-scan die a.h.w. geijkt is door onderzoek, dan kan die parochie weer een koers uitzetten en vitaliseren. Net als dat volgroeide arendsjong dat na een val (met nest en al) weer tot het volle leven kwam, toen hij geholpen werd zijn blik te richten op het arendpaar dat zweefde boven de kippenren waarin hij sindsdien probeerde te overleven. “De ziel van zijn arend-zijn werd wakker” schrijft Hans Pasveer in zijn boek “En toch...over volharding bij tegenslag”.²⁰ Toch moet ook de jonge arend daarna nog agogisch-theologisch begeleid worden, zijn ogen leren richten op de zon en zich (opnieuw) oriënteren op de veranderde omgeving. Maar hij mocht vooral weer worden wie hij in feite al was.

1.4. Een nieuw hulpmiddel bij een nieuwe manier van denken

Geloofsgemeenschappen helpen om te ontdekken wie ze in potentie al zijn, vraagt om een dieptebenadering. De Groninger hoogleraar Pieter Jan Bouman (1902-1977), ontleende aan de geniale socioloog Georges Gurvitch (1894-1965) een dieptesociologisch waarnemingsmodel, waarmee gemeenschappen geanalyseerd worden volgens vijf ‘lagen’ of dimensies. Aan de hand van dat - inmiddels ten onrechte wat vergeten - lagenmodel hebben wij de parochiemonitor geconstrueerd. Als een hulpmiddel waarmee parochies zichzelf onbevangen een beeld kunnen vormen van hun mogelijkheden, niet vertekend door scepsis of juist overmoed, maar

¹⁸ Dingemans, G., in *Een gezamenlijke trektocht*; Heitink, G e.a., Kok, Kampen 1998, p. 137

¹⁹ Het initiatief voor parochieontwikkeling hoeft immers niet van onderop te komen. Ook regionale parochieverbanden of zelfs bisdommen kunnen stimuleren de parochiemonitor in te zetten voor ontwikkeling en profilering.

²⁰ Pasveer, Hans, *En toch...over volharding bij tegenslag*, 2002, p. 51. (Naar Boff, L., *Het perspectief van de arend en de kip*, Meinema 2000)

waarmee wordt onthuld waar de parochie naar toe kan groeien. Of de parochie daar ook naar toe wil groeien is uiteraard haar eigen keuze!

We nodigen je uit dit onorthodoxe instrument toe te passen in de parochie waar jij bij betrokken bent en verrast te worden door het resultaat: het visioen dat volgens de monitor wordt aangewezen. De monitor levert in de eerste fase (laag 1,2 en 3) een profiel van de huidige parochie ten aanzien van de sociale samenstelling en vervolgens (laag 4 en 5) een profiel met betrekking tot het theologische visioen dat aanwezig is.

In de tweede fase levert de monitor een parochiemodel (of combinatie van modellen) aan dat, blijkens de ingevoerde gegevens, het meest in het verlengde ligt van het profiel van de parochie op basis van die gegevens.

Na vergelijking van het model met de huidige praktijksituatie in de parochie kun je aan het werk gaan om naar het verkregen model toe te werken.

Misschien verrast het gegeven parochie model je ook niet omdat je, achteraf gezien, de grondtrekken ervan al had waargenomen in de steeds veranderende sociale werkelijkheid van de parochie.

Aan de hand van de parochiemonitor ligt er een parochiemodel, of een combinatie van modellen op tafel dat aansluit bij de sociale werkelijkheid van de parochie: een tot model teruggebracht visioen als leidraad voor parochieopbouw.

Voor parochies die nog meer toekomstmogelijkheden willen overwegen noemen we bovendien verschillende theoretische-, parochie- of gemeenteontwerpen die volgens ons in meer of mindere mate vergelijkbaar zijn met 'onze' vijf gangbare parochiemodellen. Die ontwerpen leggen nog andere accenten die misschien in uw parochie nog nét iets passender zijn of meer enthousiasme oproepen. Daarbij zitten ook nieuwere vormen van kerk zijn die zo her en der al in de praktijk worden gebracht. Zoals de Liquid Church van Pete Ward. Een zesde empirisch model met bijbehorende bestaanscondities is echter nu nog niet in 'het veld' te onderscheiden. Maar voor de toekomst moeten we zeker rekening houden met nieuwe varianten. De parochiemonitor is trouwens so wie so minder geschikt voor nieuwe parochieplantingen. Een parochie moet zeker een jaar of vijf bestaan.

De parochiemonitor levert dus een eigentijds kompas voor een *bestaande* parochie, die op zoek is naar een bestemming, een visioen van parochie-zijn, die bij de parochie past. Aan de hand van sociologische en theologische kenmerken van de parochie. Een kompas dat gebaseerd is op onderzoek in binnen- en buitenland.

II Parochiemodellen

We onderscheiden vijf parochiemodellen:

- a. Het klassiek model**
- b. Het liturgisch model**
- c. Het pluraal model**
- d. Het missionair-diaconaal model**
- e. Het evangelicaal (evangelisch/ pentecostaal/ charismatisch) model**

Deze vijf modellen worden hieronder toegelicht naar hun kenmerken. De kenmerken zijn gerubriceerd naar de vijf lagen van de parochiemonitor; deze wordt in het volgende hoofdstuk behandeld.

De vijf lagen zijn achtereenvolgens:

- a. vorm**
 - 1. Sociaalmorfologische kenmerken
 - 2. Structuurkenmerken van de parochie
 - 3. Groepsverband en saamhorigheidsgevoel
- b. inhoud**
 - 4. Godsdienstigheid van de parochie
 - 5. Parochiebeelden

Kenmerken van de parochiemodellen

II.A. Het Klassieke model

De parochie van dit model staat zichtbaar in de traditie van de Katholieke Kerk en oriënteert zich in theologie, beleid en organisatie aan het instituut. Centraal staan sacramenten en woordverkondiging, terwijl onder de meelevende parochianen sterk de nadruk wordt gelegd op gemeenschapszin. Het klassieke model is grondmodel. Andere modellen zijn uitgekristalliseerde afleidingen van dit model.

Uiteraard onderscheiden klassieke modellen zich ook onderling van elkaar, door invloeden van streekcultuur, interne veranderingsoriëntaties en bewust profileringbeleid in het kader van regionale samenwerking.

A.1. Sociaal-morfologische kenmerken

Klassieke parochies vinden we verspreid door het hele land. Maar ze zijn in toenemende mate oververtegenwoordigd op het platteland of in dorpen nabij een grotere plaats. Veel parochianen vinden nog hun werk in agrarische sector, middenstand en (oude) maakindustrie, die niet in dezelfde plaats gevestigd hoeft te zijn. Vooral in de plattelandsomgeving bestaat er een sterke verbondenheid van de parochie met de woonkern. Een parochie is een belangrijke en gerespecteerde 'voorziening' in de wijk, dorp, of (kleine) stad. Ouderen zijn oververtegenwoordigd, zowel onder leden als onder de vrijwilligers. De laatstgenoemden zijn veelal hoger opgeleid dan de parochieleden die geen functie vervullen. De leden zijn meestal in dezelfde plaats geboren. Vergeleken met de andere vier modellen is een groot deel passief lid.

Het kerkgebouw is doorgaans monumentaal te noemen, gebouwd in een neo-stijl.

A.2. Structuurkenmerken van de parochie

De klassieke parochie wordt beleefd als staande in de historisch-voortgaande lijn van de Katholieke Kerk, wereldwijd. Het is in de ogen van de parochianen ook niet 'een gewone organisatie', maar een geheiligd lichaam, waar andere wetten gelden dan 'buiten'. Dit is het overheersende structuurkenmerk van de katholieke parochie, waar ook andere kenmerken uit voortvloeien:

De voorganger wordt - met name als hij gewijd is - gezien als representant van Christus en als hoofd van de parochie. Hij (evt. zij) wordt primair aangesproken als geestelijk leider. Van de voorganger wordt een pastorale en normatieve leiderschapsstijl verwacht, die vrij 'tijdloos' is en niet sterk ingegeven is door de actuele situatie in de parochie. De moderne 'situatieve leiderschapsstijl' wordt niet als het meest passend gezien bij het geestelijk ambt. De voorganger houdt zich met name bezig met liturgie, verkondiging, persoonlijk pastoraat en is ambtelijk

aanwezig bij vergaderingen van vrijwilligers. In een regionaal parochieverband heeft hij (evt. zij) daarnaast vaak een bepaald aandachtsgebied, zoals diaconie of parochieopbouw.

Hoewel de voorganger als hoofd van de parochie wordt beschouwd - en in inhoudelijke zaken ook de doorslag geeft - ligt het bestuur van de parochie in meerderheid in handen van leken. Dat is op structuurniveau een aanpassing aan de moderniteit. Kenmerkend voor de klassieke parochie is overigens dat het bestuur van een klassieke parochie sterk gericht is op de 'zaak': het functioneren van de parochie en ook op de leer, althans wanneer daar vragen over opkomen.

Bestuursleden en de andere vrijwilligers vormen niettemin tegenwoordig tezamen de actieve en meelevende kern van de parochie. De vrijwilligers die geen bestuurslid zijn doen veelal praktisch, uitvoerend en voorwaardenscheppend werk: rond gebouwen, vieringen, informatie en contact. Maar een deel draagt (ook) pastorale, diaconale of liturgische verantwoordelijkheid: in liturgiegroep, pastoraatgroep, bezoekersgroep, etc. Eventueel is er een diaconie- of Kesa-groep (kerk en samenleving). Dit kunnen ook regionale organen en groepen zijn. Maar het aantal werk- en gespreksgroepen is doorgaans toch laag in een klassieke parochie. De meeste tijd wordt gegeven aan de vieringen (met name eucharistievieringen), aan beheer (met name gebouwen) en aan informatieverspreiding.

De parochie is verder gesloten, kerkgebouwen worden zelden opengesteld voor oecumenische of interreligieuze vieringen (behalve in toeristengebieden). Samenlevingsvragen komen zelden aan de orde. Wanneer de parochie toch een bepaalde kleur lijkt aan te nemen (liturgisch, diaconaal of anderszins) dan gebeurt dat niet zelden met een gedrevenheid, die nogal eens gevoed wordt door landelijke bewegingen binnen de katholieke kerk. Verwevenheid is er eveneens met CDA, KRO en plaatselijke organisaties met katholieke oorsprong.

A.3. Groepsverband en saamhorigheidsgevoel

Op het niveau van de derde laag van de klassieke parochie - die van het groepsverband en saamhorigheidsgevoel - is er een zekere gespletenheid. Een sterk saamhorigheidsgevoel is het ideaal en meestal ook de praktijk van de klassieke parochie. Maar dat geldt voor de betrokken, min of meer actieve, parochianen. Die parochianen gaan regelmatig naar de vieringen (hoewel: parochieavonden worden niet meer dan redelijk bezocht). Zij kunnen het veelal goed met elkaar vinden en zij kennen elkaar doorgaans ook persoonlijk. We zien onder hen ook zelden partijvorming maar er is wel ruimte voor betrokkenheid bij landelijke bewegingen (die zouden kunnen zorgen voor verdeeldheid en in ieder geval

voor oriëntatie op verandering). In contrast daarmee staat de niet-meelevende rand van niet- of nauwelijks betrokkenen. Zij maken hoogstens gebruik van bepaalde diensten van de kerk op kerkelijke en persoonlijke hoogtijdagen. De participatiegraad van de klassieke parochie is dan ook gemiddeld vrij laag. Deels in verband daarmee zijn ook de kerkelijke bijdragen gemiddeld relatief laag in een klassieke parochie.

A.4. Godsdienstigheid van de parochie

De vierde laag. De parochie kenmerkt zich door een traditionele, vaak door de streekcultuur gekleurde, maar bewust orthodox-christelijke parochietheologie, met sterke nadruk op de sacramenten. Soms is er een streng-romeinse inslag. De meelevende meerderheid komt vooral voor de verkondiging, liturgie en gemeenschapsbeleving. Gedeelde - en door de voorganger bevestigde - overtuigingen zijn: er is een persoonlijke God en een hiernamaals/hemel, God bestuurt de wereld en de mens heeft verlossing nodig. Velen ervaren de nabijheid van Maria en de heiligen. Toch kan er een groeiende theologisch-liberale 'onderstroom' zijn, tot uiting komend in meningsverschillen bij bepaalde gelegenheden en soms zelfs partijvorming. Ouderen praktiseren ook thuis geloofsgebruiken als gebed en rozenkrans. Bedevaart is eveneens een geloofsgebruik.

A.5. Parochiebeelden

Tenslotte de vijfde laag. De parochie wordt - bewust of minder bewust - gevoeld als een heilige plaats, woonplaats van God, gewichtig, misschien zelfs met pracht en praal. Gods Woord, de apostolische traditie die teruggaat tot de apostelen en de kerkvaders, wordt daar gehoord. Het is Gods kerk, waar we naar toe mogen gaan en waar we een rustplaats vinden. Maar gastvrijheid is er ook naar anderen. God trekt met ons mee, hoewel we er voor kunnen kiezen om het verbond met Hem in stand te houden. En het ligt niet aan ons of de kerk blijft bestaan.

Varianten op dit model troffen we aan onder de volgende namen en bij de volgende auteurs: o.a. Kerk als nationale institutie (Thung), Kerk als toevlucht (Thung), Model 'Vijf broden of twee vissen' (Noordegraaf), Gemeenschapsparochies / parochiële parochies (De Groot), Worship (Becker), Kerk als institutie / Mystieke gemeenschap (Avery Dulles), Verbond voor het leven (Haspels), House of worship (Becker).

II.B. Het liturgisch model

Parochies van het liturgisch model worden gekenmerkt door de grote nadruk die zij leggen op de kwaliteit van de vieringen. Daarbij wordt liturgische vernieuwing niet geschuwd, als deze maar theologisch kan worden onderbouwd. Parochieleden zetten zich hiervoor gezamenlijk in, onder deskundige (bege-)leiding van de voorganger(s).

B.1. Sociaal-morfologische kenmerken

Het liturgisch model komt overal voor in het land, maar heeft een voorkeur voor de stad. De parochie is klein tot middelgroot. Veel leden hebben een hoger dan gemiddelde opleiding en zijn werkzaam in onderwijs of zorg. Baanlozen zijn er bijna niet onder deze parochianen. Op het platteland zijn veel parochieleden afkomstig uit een andere plaats. Er is een multifunctioneel kerkgebouw, waarin veel mogelijk is. Het kerkgebouw wordt als erg belangrijk ervaren voor het parochieleven en met name voor de ontwikkeling van het eigen, liturgisch, profiel.

B.2. Structuurkenmerken van de parochie

Vieren is het hart van de parochie en daarmee het belangrijkste structuurkenmerk. In de voorbereiding en aankleding daarvan gaat dan ook de meeste tijd zitten. Dat betekent niet dat er geen aandacht is voor leren, delen en dienen, maar het vieren staat voorop. De voorganger is spil van de parochie, als inspirator en toeruster. Daarnaast is hij/zij toch ook vaak procesbegeleider om de grote inzet van vrijwilligers in de juiste banen te leiden. De parochie heeft een congregationalistische²¹, zelfstandige, inslag, zonder daarbij het landelijke verband uit het oog te verliezen. Vrijwilligers spelen een grote rol en zetten zich in voor: liturgie, liturgisch bloemschikken, schriftlezing, voorbeden, kunst in de kerk, vorming en toerusting met het oog op lekeninbreng in vieringen, kerkkoor/ cantorij en ook voor: catechese, vormsel en projecten rond de heilige communie. Er zijn veel werk- en gespreksgroepen. Er is een hoge participatie en openheid, maar geen actieve uitnodigende houding naar randkerkelijken, niet-kerkelijken, anders-religieuzen. Er is hoogstens reflectieve aandacht voor samenlevingsvragen.

21 Congregationalistisch is de opvatting dat een plaatselijke gemeente volstrekt zelfstandig is.

B.3. Groepsverband en saamhorigheidsgevoel

Verbondenheid is er allereerst door affiniteit met (vernieuwende) liturgie en symboliek. De parochie heeft een kleine rand, die ook nauwelijks actief betrokken wordt bij het parochieleven. Maar de bereidheid van randleden om informatie te ontvangen is algemeen hoog. De geefbereidheid van de liturgische parochie is gemiddeld tot hoog.

B.4. Godsdienstigheid van de parochie

Er is veel gevoel voor schoonheid, symboliek, verstillings, vaak ook in de thuissituatie (huisliturgie). Persoonlijke bezinning op het geloof en de keuze voor Christus gaan vooraf aan doop en belijden - en ook aan parochieopbouw. Hij staat centraal in de parochietheologie en trekt met ons mee door het leven, ons evenwel vrij latend in ons antwoord daarop, bij voorbeeld in de vorm van meedoen in de kerk. Toch wordt de doopbelofte als belangrijk gezien, evenals persoonlijke Godservaring in liederen en symbolen en het uiten daarvan. In lijn met de betrekkelijk geringe oriëntatie op de samenleving, wordt het stemgedrag van de leden niet belangrijk gevonden.

B.5. Parochiebeelden

De kerk wordt beleefd als oefenplaats, leverancier en voorraadschuur van rituelen, symbolen en zinging. Ook als rustplaats, oplaadstation en (buurt-)gemeenschap. Christus is gastheer, die ons uitnodigt tot het houden van verzorgde, creatieve vieringen die recht doen aan Zijn bedoelingen. In die betekenis is het oefenplaats voor het Koninkrijk.

Varianten op dit model troffen we aan onder de volgende namen en bij de volgende auteurs: o.a. *Gemeente met een aanbod* (Ploeger en Ploeger-Grotegoed), *Huis naast de Synagoge* (Den Dulk), *Kerk als sacrament* (Avery Dulles), *Gemeente als herberg* (Hendriks). Ook basisgemeenten of een categoriaal parochietype als de studentenparochie of instellingsgemeente kunnen in bepaalde situaties gezien worden als variant op dit model.

II.C. Het pluraal model

Parochies van het plurale model zijn veelkleurige gemeenschappen, waarin de verscheidenheid (pluraliteit) in geloven en leven van parochieleden gezien wordt als een positieve conditie, die dialoog en geloofsverdieping bevordert. Want de parochie is allereerst zoekgemeenschap, met als leidraad de Heilige Schrift.

C.1. Sociaal-morfologische kenmerken

Parochies van het pluraal of dialoogmodel zijn gesitueerd door het hele land, maar met nadruk op de stedelijke gebieden. De parochie is veelal klein tot middelgroot. En onder de leden zijn veel hoger opgeleide -, relatief jonge, leden die werken in de (zakelijke) dienstverlening, in onderwijs of bij de overheid. Opmerkelijk is voorts dat het percentage jonggehuwden hoger is dan gebruikelijk. De plurale parochie heeft een voorkeur voor een multifunctioneel kerkgebouw met veel nevenruimten.

C.2. Structuurkenmerken van de parochie

Een in het oog lopend structuurkenmerk is de niet-hiërarchische en democratische parochiestructuur. Parochievergaderingen hebben veel gewicht, hoewel ze niet veel bezoekers trekken. Het parochiebestuur of de parochieraad laat zich voeden door de vele werkgroepen. Functies daarin zijn zeer toegankelijk. De voorganger is veelzijdig: toeruster, procesbegeleider en geestelijk leider. Hij/zij ziet het verder als zijn/haar taak om betrokken te zijn bij ernstige levensmoeilijkheden en de liturgie (eindverantwoordelijkheid).

Het profiel van de parochie is laagkerkelijk, met een neiging tot congregationalisme. Wél is er betrokkenheid op cursussen en bezinnende activiteiten van dekenaat, bisdom en bewegingen. Dit geheel in lijn met de gerichtheid op dialoog en reflectie en ook met het oog op het verbeteren van de kwaliteit van de eigen gespreksvormen. Kwantitatief gezien is er veel inzet voor alles wat gesprek, leren en ontmoeting bevordert. Maar vrijwilligers zetten zich eveneens in voor de ontspannen en gevarieerde diensten, waarin leken niet zelden een performatieve rol hebben (vaak zijn er liturgiegroepen). Respect is er voor mensen die betrokken zijn bij maatschappelijk-ideële organisaties of projecten in ontwikkelingslanden; actief verbanden leggen met nabije of (inter-) nationaal opererende organisaties ligt echter minder in de aard van de parochie. Het diaconaat is minder sterk ontwikkeld, net als het liturgisch model. Openheid naar buiten krijgt primair aandacht om in contact te blijven met de hedendaagse cultuur. Functies en activiteiten zijn nadrukkelijk

toegankelijk voor randleden en men vraagt niet naar ‘geloofspapieren’. Op hun vragen wordt snel en onvoorwaardelijk ingegaan.

De vormen zijn fluïde. Een experimentele viering buiten het kerkgebouw, bijv. ter gelegenheid van een evenement in de stad, is geen noviteit. Maar de wekelijkse samenkomsten (vieringen) blijven toch het concentratiepunt van de parochie.

C.3. Groepsverband en saamhorigheidsgevoel

Het groepsverband wordt gekenmerkt door informele, vriendschappelijke verhoudingen. Veel leden zijn actief en daarin creatief. De gemeenschap heeft een hoog vermogen om met verschillen om te gaan. Pluraliteit is kans, geen bedreiging. Maar het is toch géén hotelkerk, waar verschillende geloofsgroepen a.h.w. naast elkaar leven. Er is een zekere gedrevenheid om te leren van elkaar en daarom betrokken te zijn op elkaar. De geefbereidheid in financiële zin is gemiddeld.

C.4. Godsdienstigheid van de parochie

De parochietheologie kan gekarakteriseerd worden met ‘zoekende gelovigheid’, tot theologisch liberaal. Respect en aandacht voor elkaars geloofs- en levensopvattingen staan hoog in het vaandel. Men erkent tevens dat er geloof is buiten de kerkmuren. Er is daarbij een sterk gevoel voor spiritualiteit van de ontmoeting. Waarheid, geloofskennis, levenskunst, worden gevonden in de zoektocht aan de ‘ronde tafel’, waaraan buitenstaanders kunnen aanschuiven. Onder de leden zijn zeer uiteenlopende politieke opvattingen, die ook ter sprake mogen komen.

C.5 Parochiebeelden

Kerk is volk van God onderweg. Mensen kiezen er zelf voor om betrokken te zijn, om de ‘weg van het gezamenlijk leren te gaan’ (Hendriks). De parochie is een open, maar toch veilige, zoek- en dialooggemeenschap en daarmee ook ankerplaats en vindplaats van ideeën om toe te passen buiten de kerkmuren.

Varianten op dit model troffen we aan onder de volgende namen en bij de volgende auteurs: o.a. *Gemeente als herberg* (Hendriks), *Gemeente met een aanbod* (Ploeger en Ploeger-Grotegoed), *Huis om in te wonen* (Dingemans), *Kerk als leerlinggemeenschap* (Avery Dulles), *Open parochie of uitnodigende parochie* (De Groot), *Community* (Becker), *Jeugdvriendelijke gemeente* (Alma/Boer), *Conciliair model* (Valstar), *Vloeibare Kerk* (Ward).

II.D. Het missionair-diaconaal model

Parochies van het missionair-diaconaal model voelen zich uitgedaagd door de sociale en zingevingsproblemen in de directe maatschappelijke context. De parochie wil kerk voor anderen zijn, profetisch, helpend, stemverstekend, missionair. Zij kent ook een naar binnen gekeerde dimensie: de pastorale zorg voor de minder actieve en mobiele groep van vanouds meelevende leden.

D.1. Sociaal-morfologische kenmerken

Het missionair-diaconaal model komt voor in stedelijke gebieden, maar zeker ook op het verstedelijkte platteland. De parochie is doorgaans middelgroot tot groot. Vaak is er een kern van oudere kerkbezoekers, die vanouds in de buurt wonen. De actieve meerderheid komt echter uit wijde omgeving. De leeftijden zijn dan ook uiteenlopend en er zijn relatief veel ongehuwden (die vooral in bepaalde woonwijken hun huisvesting hebben gevonden). Het opleidingsniveau van de parochianen loopt eveneens sterk uiteen. De agrarische sector en middenstand zijn ondervertegenwoordigd onder de parochianen. En - belangrijke voorwaarde! - in de omgeving is er een aanwijsbare sociaal-economische problematiek, die de parochianen niet onverschillig laat.

Het kerkgebouw is vaak monumentaal en multifunctioneel. Vieren, ontmoeten, leren en delen kan echter op verschillende plaatsen.

D.2. Structuurkenmerken van de parochie

De parochie heeft het karakter van een beweging en laat zich sterk bepalen door de lokale situatie (congregationalistisch). De structuur is democratisch en participatief: er is een werkgroepenmodel. Veel ouderen komen echter vooral om te luisteren en gemeenschap (koinonia) te beleven. De voorganger is charismatisch en heeft een centrale plaats in het articuleren van de parochietheologie en in de procesbegeleiding van de diaconale en/of missionaire activiteiten. Hij/zij is vooral geestelijk leider en procesbegeleider en regelt de nodige toerusting. Daarnaast is hij/zij vooral herder voor dat deel van de parochie dat vooral troost en toevlucht zoekt. Voor het uitoefenen van functies worden gedrevenheid en actieve inzet gevraagd, ook buiten de kerkmuren. Mensen zetten zich vooral in voor extern gericht diaconaal werk dat van missionaire betekenis bedoeld te zijn, voor bijzondere - warme en open - vieringen, en om creatief en pro-actief present zijn in de samenleving. Het algehele karakter is: open, actief, oecumenisch, laagdrempelig en uitnodigend. Er zijn veel werkgroepen.

D.3. Groepsverband en saamhorigheidsgevoel

Evenals bij het klassieke model vertoont de derde laag een gevarieerd beeld: er is sprake van een laag of sterk wisselend kerkbezoek. Er zijn weinig passieve leden onder de meelevende 'organisatiegenoten'. Maar daar omheen kan er een grote rand zijn en er is in ieder geval een groot 'algemeen publiek'. De onderlinge attractie is groot, vooral bij goede leiding en doordachte organisatie. Het bezig zijn verbindt. Partijvorming rond bepaalde (ethische) kwesties of de koers van de parochie, is echter niet uitgesloten. Vooral de actieve leden stemmen op progressieve partijen. De financiële offerbereidheid is uiteenlopend; er wordt mede beroep gedaan op externe fondsen.

D.4. Godsdienstigheid van de parochie

De parochietheologie is tamelijk uitgesproken: profetisch en nadruk op praktisch christendom. Er is een sterk besef dat de Geest waait waarheen hij wil, buiten de kerkmuren, onder praktisch-idealisten, armen, ontheemden, verdrukten... Dat het geloof je oproept tot bondgenoot zijn en verbindingen te leggen tussen mensen die elkaar niet vanzelfsprekend ontmoeten.

D.5. Parochiebeelden

De kerk is een oefenplaats voor het Koninkrijk Gods, stad op de berg, herberg, plek waar je afspraken maakt. Maar ook 'huis om te wonen', rustplaats waar je op adem kunt komen. Hoop en troost worden ontleend aan de zichtbare verbondenheid die de parochie tentoonspreidt met mensen die het niet getroffen hebben in het leven.

Varianten op dit model troffen we aan onder de volgende namen en bij de volgende auteurs: o.a. *Kerk als water* (Ward), *Kerk als herberg* (Hendriks), *Kringenmodel* (Visser), *Kerkelijke shopperhal* (Van Oord), *Gemeente met een aanbod* (Ploeger en Ploeger-Grotegoed), *Gemeente tussen openheid en identiteit* (Pasveer), *Vijf broden en twee vissen* (Noordegraaf), *Kerk als Dienaar* (Avery Dulles), *Kerk als toevlucht* (Thung), in combinatie met haar maatschappelijk gerichte modellen (Thung), *Activistic* (Roozen), *Leader* (Becker). Voorts kan men verhoudingsgewijs veel elementen van dit model aantreffen bij jeugdvriendelijke lokale parochies, studentenparochies en communauteiten.

II. E. Het evangelicaal (evangelisch /pentecostaal/ charismatisch) model

Het evangelicaal model wint aan invloed in de katholieke kerk. Kenmerkend zijn de nadruk op een persoonlijke keuze voor Christus als leidsman en verlosser en het onderhouden van een persoonlijke relatie met hem. Er wordt een groot beroep gedaan op de gaven van de leden (het leiderschap is ook charismatisch) en er wordt veel gewerkt met kleine groepen als middel in de geloofs- en gemeenteopbouw. Evangelisatie naar buiten krijgt veel aandacht. Bij de pentecostale varianten is er tegelijk een sterk apocalyptische oriëntatie.

E.1 Sociaal-morfologische kenmerken

Het evangelicaal model kan tegenwoordig overal in het land bestaan of ontstaan. In Nederland ontstonden de eerste 'pure' verschijningsvormen in het Bisdom Utrecht, maar nu hebben veel parochies in andere delen van het land trekken van het evangelicaal model. Het komt voor dat evangelicale groepen hun habitat vinden in een parochie die helemaal geen evangelicaal karakter heeft. Evangelische gemeenten hebben in het algemeen vaak aantrekkingskracht op lager of juist hoger opgeleiden en ze kunnen ook heel uiteenlopend van grootte zijn. Katholieke parochies die een evangelicale kleur aannemen zijn echter vaak relatief klein. Gebouwen zijn vaak nieuw en multifunctioneel. Opvallend veel leden komen van elders.

E.2. Structuurkenmerken van de parochie

Kenmerkend voor de structuur zijn de kleine (groeï-) groepen die zich moeten vermenigvuldigen, de vieringen met spontane geloofsuitingen en actieve evangelisatie. De opstelling is congregationalistisch; maar er is tegelijk betrokkenheid op landelijke charismatische bewegingen en centra. In die zin is de betrokkenheid op het bovenplaatselijke instituut hoog. Ambt en kerkorde zijn van ondergeschikt belang. Toch worden hoge eisen gesteld aan voorgangers en kaderleden, wat betreft geloven, levenswandel en organisatietalent. De voorgangers zijn charismatische maar democratische en besluitvaardige geestelijke leiders, met een scherp oog voor de 'gaven' van de leden. De parochiestructuren en rituelen zijn 'vloeibaar', d.w.z. veranderen met de veranderde inzichten en belevingen. De onderlinge verhoudingen zijn warm, persoonlijk en er is tegelijk de gedrevenheid van de christelijke beweging. Inzet is er vooral vorming, bijbelstudie, gebed (en soms genezing) in kleine groepen, jongerenwerk/-catechese, proactief naar buiten treden in missionaire (en steeds meer ook diaconaal-maatschappelijke) projecten en publiciteit. Moderne communicatiemiddelen worden veel ingezet, ook in vieringen. Open, uitnodigend, gastvrij naar randleden en buitenkerkelijken. Er

zijn weinig randleden wanneer de totale gemeenschap van evangelicale snit is of als het een nieuwe planting betreft. Kerkelijke bijdragen zijn verhoudingsgewijs hoog. Samenlevingsvragen komen wel aan de orde, maar vooral reflectief, becommentariërend. Op micro-niveau is de discours vaak behoudend (abortus, homofilie, genetische vraagstukken), maar veranderingsgezindheid is er als het gaat om macrovraagstukken als armoede en milieu.

E.3. Groepsverband en saamhorigheidsgevoel

De evangelicale parochie kent grote samenhang en onderlinge attractie. Toch is men niet meer dan gemiddeld bevriend met elkaar. Het sociale leven is dus niet geheel gekoppeld aan het kerkelijk leven. En dat is in overeenstemming met de individualiserende geloofs- en levensstijl die vaak aan evangelicalen wordt toegedacht. Soms besluiten evangelicale geloofsgemeenschappen zich bewust op te delen als de gemeenschap boven een bepaald aantal groeit. Dit juist met het oog op de gewenste samenhang en verbondenheid binnen de geloofsgemeenschap.

E.4. Godsdienstigheid van de parochie

Gedeelde geloofsovertuigingen zijn: alleen de Bijbel heeft autoriteit, de opstanding, bestaan van een persoonlijke God, de zondige aard van de mens... Je moeten individueel tot de keus komen om je te bekeren. In de vieringen ligt de nadruk op de persoonlijke en onmiddellijke godservaring (niet zozeer door de traditionele sacramenten). De rol van de devotie tot Maria is klein. Proactief zendingsbewustzijn: "Ga en maak discipelen"

E.5. Parochiebeelden

Kerk is de gastvrije plek waar de blijde boodschap wordt verkondigd en waar je de Geest ervaart. Christus is centraal en daarvan ben je getuige. We zijn geroepen en moeten het goede nieuws ook verder brengen. We zijn uitverkorenen en leven daarnaar.

Varianten op dit model troffen we aan onder de volgende namen en bij de volgende auteurs: o.a. Model Natuurlijke Gemeenteontwikkeling (Schwarz), Doelgerichte Gemeente (Warren), Huis om te wonen (Dingemans), Gemeente als Herberg (Hendriks), Evangelistic (Roizen), Jeugdvriendelijke gemeente (Alma/Boer), jeugdkerken, Kerk als sacrament/heraut/leerlinggemeenschap (Avery Dulles), Huis naast de Synagoge (Den Dulk) en Vijf broden en twee vissen (Noordegraaf).

N.B.: Wanneer je bepaalde items uit de monitor niet terugvindt in de modellen, dan is nog te weinig bekend of die eigenschap kenmerkend is voor dit model. Voor de leesbaarheid is soms ook de volgorde niet helemaal aangehouden.

De 'varianten' hebben meerder karakteristieke eigenschappen gemeen met de vijf modellen. Je kunt ze zien als doorgroeimogelijkheden. Zo kan de Doelgerichte Gemeente op termijn een 'haalbare visioen' zijn voor de parochie die veel karakters trekken heeft van het Evangelicaal Model, maar bij een wat liberalere parochietheologie is ook "de Herberg" van Hendriks een optie!

III De parochiemonitor

Na het inleidende hoofdstuk I en hoofdstuk II over de parochiemodellen volgt hieronder de **parochiemonitor**.

III.1 Het ontstaan van de parochiemonitor

De parochiemonitor is samengesteld aan de hand van onderzoeken van praktisch theologen en sociologen naar de ontwikkeling van kerkgemeenschappen. Onderzoekers ontdekten dat geloofsgemeenschappen steeds meer hun speelruimte benutten binnen hun traditie of kerkgenootschap. Men viel op dat die keuzevrijheid niet leidt tot een bijna oneindige verscheidenheid, maar tot herkenbare typen van geloofsgemeenschappen die internationaal herkenbaar zijn²². Dat mag een wonder heten, wanneer je bedenkt hoeveel kleine en grotere beslissingen van heel veel verschillende mensen daarbij een rol hebben gespeeld. Vanuit een helicopterview zie je dat ook in de RK-kerk zich een beperkt aantal parochietypen aftekent, modellen die steeds onder bepaalde condities ontstaan. Terug op de grond stel je echter vast dat die typen nooit in zuivere vorm terug te vinden zijn in de parochies die jij kent. Daarom noemen we die typen ook *modellen*. Het zijn abstracties, ideaaltypen, door onderzoekers geconstrueerd uit hun gegevens. En daarmee ook voorbeelden, waarop parochies zich kunnen richten.

De parochiemonitor helpt je nu om na te gaan welk voorbeeld voor 'jouw' parochie navolging verdient op grond van kennis die momenteel voorhanden is. Hij helpt je kiezen voor een ideaal en geeft je tegelijk het vertrouwen dat het ideaal haalbaar is voor jouw parochie.

Pastoraal werkenden of bestuursleden of (HBO-)studenten moeten met dit instrument uit de voeten kunnen, al zullen zij vanuit de praktijk verbeteringen kunnen aandragen. De monitor is nu al ruim 20 keer toegepast - en bijgeschaafd - door theologiestudenten van de Fontys Hogescholen Theologie Levensbeschouwing.

²² Baanbrekend onderzoek is in de VS gedaan door Becker, P.E., en Roozen, D.A. en in Nederland door Thung, M.A., en Schipper van Otterloo, A.H. (zie literatuurlijst)

III.2 Excurs: vorm en inhoud volgens Simmel

Om parochies als religieuze instituties goed te analyseren gaan we nog een stap verder dan Gurvitch en Bouman en maken we een analytische tweedeling tussen de lagen 1 t/m 3 enerzijds en de lagen 4 en 5 anderzijds. We beroepen ons daarbij op de klassieke socioloog Georg Simmel (1858 – 1918) die vond dat je onderscheid moest maken tussen vorm en inhoud²³. De vorm is het eigenlijke studieobject van de sociologie: de interacties tussen individuen, de sociale processen in een groep. De inhoud is datgene waarover het gaat in een groep en ook de diepere beweegredenen die een groep gaande houden. Als je dat onderscheid maakt kun je karakteristieke ‘vormen van vermaatschappelijking’ ontdekken -zoals concurrentie of sociale controle- bij groepen die een heel verschillende ‘inhoud’ hebben. (Door Simmel geïnspireerde wetenschappers aarzelden niet om vergelijkingen te trekken tussen gesloten systemen als de Jehova’s Getuigen en Communistische samenlevingen). Dit is een belangrijk gezichtspunt geweest bij de keuze van onze items bij de lagen 1,2 en 3. Voor een groot deel gaat het daarbij om kenmerken die niet typisch zijn voor kerken. Maar Simmel benadrukte eveneens dat sociale feiten nooit alleen maatschappelijk zijn. Vormen belichamen en produceren inhoud en die apart bestudeerd kunnen worden en die de vorm ‘volledig’ maken. Daarmee geeft hij aan dat de vorm ook een soort stolling is van een eerder voltrokken inhoudelijk proces van nadenken, praten, hermeneutiek... Het gaat dan echter om begrippen die niet onmiddellijk verwijzen naar de waarneembare werkelijkheid en behoren tot de ‘objectieve kennis’. We komen hiermee bij de lagen 4 en 5, de ‘metafysica’ in de woorden van Simmel. Maar wij bezigen meer theologische termen: de gedeelde gelovigheid van een parochie en de (halfbewuste) wensbeelden die haar vorm bepaald hebben of nog bepalen. We meten ze slechts indirect, met statements, en als een soort **check** van de analyse met de items van de eerste drie lagen. Van belang is namelijk dat er een dynamische relatie is tussen vorm en inhoud. De vorm hoeft de inhoud niet meer te dekken, maar groepsleden zullen daar wel altijd naar streven, omdat anders onbehagen ontstaat. Als de vorm teveel afwijkt van de inhoud zal de monitor dat dus aangeven, doordat de ‘vorm’ een andere uitslag geeft dan de ‘inhoud’ Simmel stelt tenslotte dat de vorm ook buiten de groep invloed heeft op de ‘worldview’ van de omringende samenleving. Dat laten wij grotendeels buiten beschouwing, hoewel het theologisch uiteraard wel om een belangrijke ‘Wirkung’ gaat.

23 The sociology of Georg Simmel, Translated by Wolff, Kurt H., The Free Press, New York/London, 1950, p.p. xli, 21, 23

III.3 Het invullen van de parochiemonitor

Het is van belang om nog enkele vooropmerkingen over de parochiemonitor te maken. Om vragen die kunnen rijzen bij het invullen bij voorbaat te beantwoorden en om het invullen te vergemakkelijken:

- De monitor is niet gemaakt om heel precies de ‘beginsituatie’ van de parochie in kaart te brengen. (Als het een Tomtom was zouden er witte vlekken op de display verschijnen.) Dat is voor het hoofddoel - nagaan welk parochiemodel zou passen bij de parochie - niet erg. Het gaat om de ‘kritische factoren’, de condities die sterk de ontwikkelingsrichting bepalen. Daarover hebben we vragen opgenomen in de monitor, of stellingen.

Probeer in ieder geval alle items (rijen) in te vullen. Beter een schatting te maken van bij voorbeeld het aandeel jongere parochieleden, dan dit item (1f.) open te laten. Immers: we gaan nu het onvolledige of eenzijdige beeld dat we onvermijdelijk in onze dagelijkse conversatie van de parochie hanteren, completeren tot een beeld waarin geen belangrijke ontwikkelingskenmerken worden vergeten! De monitor moet in een avond kunnen worden ingevuld, als tenminste enkele leden van het (regionale) parochiebestuur of parochieraad wat cijfermatig voorwerk hebben verricht.

Omdat de meeste gebruikers hem zullen willen kopiëren is hij (ook) als bijlage bij deze brochure opgenomen. Mensen die vertrouwd zijn met de computer kunnen de bijgevoegde Cd-rom gebruiken. Nadat je de digitale parochiemonitor hebt ingevuld krijg je meteen de uitslag, in de vorm van een aanbevolen parochiemodel, met verwijzing naar een aantal meer of minder bekende parochieontwerpen van theologen die verwant zijn aan dat model.

Het is belangrijk de monitor in te vullen zoals het is, niet zoals u wenst dat die zou zijn.

- We beschouwen de **locale parochie** als basiseenheid, ook al is er sprake van samenwerking of federatie met andere parochies. Dat is een sociologisch uitgangspunt, géén beleidsmatige opvatting.²⁴ Probeer daarom de vragen zoveel mogelijk te beantwoorden terwijl je één plaatselijke parochie voor ogen houdt. Wanneer je wilt weten welk model geschikt is voor een samenwerkingsverband als geheel zou je het beste het formulier voor alle

24 Zie bijv. Kaski-rapport nr. 503b, juli 2003. Hierin staat duidelijk het gegeven dat parochielocaties zelf de breedte van het pastoraat vast willen houden, uit oogpunt van nabijheid, presentie in de wijk of de woonplaats, etc. Wanneer we van locale parochie spreken dan zijn inbegrepen: categorale en mentale parochies.

oorspronkelijke parochies apart kunnen invullen (tenzij er sprake is van een fusie, want dan zijn plaatselijke gegevens doorgaans niet meer voorhanden). Wanneer de afzonderlijke parochies niet teveel van elkaar afwijken rolt er wel een model uit dat kan fungeren als baken en 'haalbaar visioen'. In stadssituaties kan wellicht de 'locatieraad' de monitor invullen, of de voor de betreffende locatie²⁵ aangewezen pastor.

- Probeer bij de beantwoording zo objectief en feitelijk mogelijk te zijn, vooral bij de eerste drie lagen. Dus: niet zoals u het wenst, maar zoals het is. Parochies die hun zelfbeeld willen toetsen - d.w.z. hun ontwikkelingsmogelijkheden onbevooroordeeld onder ogen willen zien - zullen de monitor gewetensvol invullen. Want zo maken ze de weg vrij naar een nieuwe toekomst.
- Er zijn items (vragen) die voor zich spreken. Je zult geen moeite hebben om het voor jou/de parochie van toepassing zijnde kenmerk aan te kruisen - in de cellen die daarvoor zijn vrijgehouden onder de posities - en ook het belang van de vraag zal je duidelijk zijn.
- Andere items hebben enige toelichting nodig, omdat ze zijn afgeleid van onderzoeken of van publicaties die niet ieder kent. Of omdat het gevraagde gegeven minder gemakkelijk te vinden is. Daarom is na de items met een sterretje *) telkens een handreiking opgenomen voor het invullen.
In de digitale versie kun je direct bij de vraag het betreffende deel van de bijsluiter oproepen.
- Bij de meeste items zijn drie posities aangegeven. Meestal zou het betreffende kenmerk - bijv. de grootte van de parochie - preciezer op een schaal met meerdere trapjes kunnen worden aangegeven. Om praktische redenen geven we slechts drie mogelijkheden aan, maar in feite is er vaak sprake van een continuüm. Dit is overzichtelijker en het voorkomt dat bij het bepalen van de uitslag té veel verbindingslijntjes met de modellen moeten worden gelegd. Het zijn trouwens de grotere 'afwijkingen' van het gemiddelde van alle parochies in Nederland die de belangrijkste aanwijzingen geven. Bij vraag a. van de eerste laag zie je dat terug in de antwoordmogelijkheden. Wanneer een percentage genoemd is kun je gerust dat percentage aanvinken als jouw parochie ongeveer op dat percentage zit: bijv. rond 40 % heeft een

25 Zwolle spreekt van 'kerkplekken'

betaalde baan, dan is bij 3d nog het middelste vakje van toepassing. Wordt de afwijking groter dan 1 á 2% dan kun je echter beter voor een van beide andere vakjes kiezen.

- Laat de vierde kolom nog even open. Die kun je het beste invullen na lezing van hoofdstuk IV over het interpreteren van de uitkomsten.

De vijf empirische modellen zijn (zoals hiervoor beschreven)

- A. het klassieke model;
- B. het liturgische model;
- C. het plurale of dialoogmodel;
- D. het missionair-diaconale model;
- E. het evangelicale model.

N.B.: Kengetallen in de monitor zijn ontleend aan uitgaven van Kaski en ander recent onderzoek van kerk- en godsdienstsociologen en praktisch theologen. De cijfers zijn slechts indicaties en geen aansporingen voor parochies om uitvoerig telwerk te gaan verrichten. Het gaat erom dat parochies nagaan of ze bij een item ongeveer op het gemiddelde zitten, of op grond van hun kennis van de parochie besluiten dat ze daarvan naar boven of beneden afwijken. Over het algemeen zullen alleen grotere afwijkingen van de gemiddelden van de RK-Kerk in Nederland het karakter van de parochie beïnvloeden. En daarmee haar ontwikkelingsmogelijkheden. Het SMRA geeft actuele kerngetallen, voor zover deze zijn af te leiden, voor ledenadministraties van parochies. Zie verder de literatuurlijst bij deze publicatie.

III.a. Vorm: De parochiemonitor laag 1, 2 en 3

III.a.1. Sociaalmorfologische kenmerken (de eerste laag)

1. Sociaalmorfologische kenmerken (de eerste laag)			
a) Grootte van de plaatselijke parochie			Model
Minder dan 1000 leden	1000-4000 leden	Meer dan 4000 leden	
b) Opleidingsniveau leden*(* = zie onderstaande toelichting)			
Meer dan 34% heeft HBO of universitair	Gemiddeld 34% HBO/Universitair	Minder dan 34% heeft HBO of universitair	
1b. Opleidingsniveau Dit is een belangrijk basiskekenmerk van iedere parochie, omdat het karakter van de parochie en haar ontwikkelingsmogelijkheden vergaand beïnvloedt. Echter: Zeer waarschijnlijk wordt in een parochie niet bijgehouden wat het opleidingsniveau is van de volwassen parochianen. Het zou dan ook goed zijn dat eens d.m.v. een kleine enquête (bijv. een inlegvel in uw parochieblad) te onderzoeken. De respons daarop hoeft niet de 100% te benaderen, omdat ook met een kleiner aantal teruggezonden formulieren vrij betrouwbare conclusies zijn te trekken. Mits niet alleen de kaderleden hun formulier hebben teruggezonden. Want dan krijg je vertekening. Maar ook zonder cijfers zul je hoogstwaarschijnlijk wel een indruk hebben of de leden relatief hoog, 'gemiddeld', of laag zijn opgeleid. Van een aantal parochianen zul je zelfs het opleidingsniveau precies kennen. Bedenk daarbij wél dat de actieve parochieleden vaak hoger zijn opgeleid dan de gemiddelde parochiaan. Dit geldt vooral voor de bestuurders, waarvan al in 1999 41% hoger was opgeleid (KRO/RKK-Onderzoek, Dichtbij en Veraf). Dus: kijk niet alleen naar actieve parochianen. Een parochie is relatief hoog opgeleid als meer dan 34% een HBO-diploma heeft of een universitaire opleiding heeft afgerond. Je kunt natuurlijk ook naar de andere opleidingsniveaus kijken. Zit het aantal lager opgeleiden rond de 22% dan zit u op het gemiddelde van de katholieken in ons land. Het gemiddeld percentage middelbaar opgeleiden zit rond de 44%. De keuze werd gemaakt voor 34 % hoog opgeleiden als criterium. Dit op grond van het onderzoek van J.B.G.Jonkers, Een gelovige gemeente(1999).			
c) Sectoren waarin de parochieleden met name werkzaam zijn (beroepen)			
Zakelijke dienstverlening, gezondheidszorg, onderwijs, overheid 58%	Industrie 10%	Agrarisch, middenstand, handel 15%	

d) Percentage actieve leden met betaalde baan*		
Minder dan 39% heeft betaalde baan	39%	Meer dan 39% heeft betaalde baan
1d. Betaalde baan of niet Hier vragen we je te kijken naar de regelmatige kerkgangers, inclusief de vrijwilligers, omdat het voor de ontwikkeling van de parochie vooral uitmaakt in hoeverre zij participeren aan de maatschappij door betaalde arbeid (kerkgangers zijn trouwens vaak tegelijk vrijwilliger! -Kaski 1995). Het hebben van werk - vooral betaald werk - heeft invloed op het zelfbeeld van mensen en daarmee op hun geloofsleven en verwachtingen als het gaat om vieringen en andere activiteiten in de parochie. De zogeheten arbeidsparticipatie is hoog in Nederland. Gegevens van Kaski laten echter zien dat in 2001 slechts ruim de helft (52%) van de vrijwilligers jonger dan 65 jaar in parochies betaald werk heeft. En dat heeft veel te maken met het feit dat verhoudingsgewijs veel vrouwen vrijwilligerswerk doen in parochies. Van alle vrijwilligers doet slechts 39% betaald werk (velen zijn gepensioneerd). Als je het precies wilt doen, ga dan aan de hand van de ledenlijst eens na welke vrijwilligers een betaalde baan hebben en vergelijk het percentage met dat van de katholieke kerk in Nederland.		
e) Herkomst parochieleden*		
Merendeel komt van elders	Gemengd	Merendeel in deze plaats of dit parochiegebied geboren
1e. Herkomst parochieleden Raadpleeg hierbij de ledenadministratie. Neem een steekproefje van pak weg 50 leden (25 die voor 1990 in de parochie gekomen zijn en 25 ná 1990). Stel voor jezelf vast of ze binnen de parochiegrenzen geboren zijn of niet. Weet je het niet 'prik' dan iemand anders uit dezelfde categorie (voor of na 1990). Van veel jongeren is in administraties aangegeven dat ze geboren zijn in een nabijgelegen grotere plaats, waar ziekenhuizen zijn. Deze moet je toerekenen aan de categorie 'geboren in deze plaats'.		
f) Aandeel jongere parochieleden*		
Minder dan 9% is 17-34 jaar	9% is 17-34 jaar	Meer dan 9% is 17-34 jaar
1f. en g. Aandeel jongere en oudere parochieleden Van de katholieken in Nederland is 9% 17-34 jaar, 13% 35-54 jaar en 28% 55 jaar en ouder (God in Nederland 2007) Advies: pak de SILA-gegevens (uitdraai) erbij en vergelijk de percentages omvang van de jongste en oudste leeftijdsgroep met de gegeven percentages van de RK-Kerk in Nederland.		
g) Aandeel oudere parochieleden		
Minder dan 28% is 55 jaar of ouder	28% is 55 jaar of ouder	Meer dan 28% is 55 jaar of ouder

h) Percentage alleenstaanden onder actieve leden*		
Minder dan 20% alleenstaand	20% is alleenstaand	Meer dan 20% alleenstaand
1h. Percentage alleenstaanden (nooit gehuwd geweest, verweduwd, gescheiden, samenwonend) Opnieuw vragen we je te kijken naar de actieve parochieleden. Gemiddeld is 80% van deze groep getrouwd, tegenover 20 % die nooit of in het verleden getrouwd geweest. Is het percentage alleenstaanden beduidend boven de 20% dan betekent dat veel voor de ontwikkeling van de parochie. Op dit punt gaat het kerkelijk actieve deel van de parochie dan meer een afspiegeling vormen van de Nederlandse bevolking waarvan 58% alleenstaand (ongehuwd, verweduwd of gescheiden is (CBS 2007). Ter informatie: er zijn aanwijzingen dat een toename van alleenstaanden in een parochie gepaard gaat met een verandering van de godsdienstigheid van de parochie en visie op de richting waarin de parochie zich zou dienen te ontwikkelen (o.a. Thung & Schipper p.153, Jonkers 1999, p159.) Leeftijd van de betrokkenen speelt daarbij een rol, maar vermoedelijk ook de situering (op het platteland of in de stad) en grootte van de parochie.		
i) Urbanisatiegraad		
Plaats > 100.000 inwoners	Middelgrote plaats: 40 - 100000 inwoners	Platteland of verstedelijkt platteland
j) Aantal minima in het gebied waarin de parochie actief is*		
Minder dan 10% van de inwoners	10% van de inwoners	Meer dan 10% van de inwoners
1j. Aantal minima Zie de website van de burgerlijke gemeente. Onder minima versta je eveneens mensen met een minimumloon, niet alleen uitkeringsgerechtigden op bijstandsniveau of iets daarboven. (Arbeidsongeschikten en mensen met WW hebben kortere of langere tijd vaak een hogere uitkering van het minimum.) NB. Ook een deel van de mensen in het parochiegebied kan sociaal-economische problematiek kennen, een bepaalde stadswijk bijvoorbeeld. Zet dan ook een kruisje onder 'hoog', omdat de parochie zich er waarschijnlijk mee bezig houdt, of zich er mee bezig zou moeten houden. Allochtonen verkeren ook nog steeds in meerderheid in een sociaal-economische achterstandspositie. Dat allochtonen veelal geen parochielid zijn doet bij dit item niet ter zake.		
k) Kerkgebouw		
Kerkzaal met meer dan 2 nevenruimten (eventueel multifunctioneel)	Kerkzaal met 1 of 2 nevenruimten	Alleen kerkzaal

l) Architectuur kerkgebouw*			
Monumentaal: Romaans, (neo-)gotisch barok, waterstaatstijl etc.	Monumentaal of niet- monumentaal: dat is niet duidelijk	Niet monumentaal	
1l. Architectuur kerkgebouw Dit item is opgenomen in de monitor, omdat het bezit van een historisch-monumentaal kerkgebouw met name binnenstadsgemeenten stimuleert om zich tot een open en creatief gemeentetype te ontwikkelen, dat opmerkelijk vitaal blijkt te zijn. Vaak wordt dit het 'citytype' genoemd. We zien dat in steden als Amsterdam, Utrecht, Leiden, Haarlem, Zutphen, Vlissingen etc. Men belegt vaak bijeenkomsten voor een groot publiek met bekende Nederlanders. In de Sint Jacobskerk in Vlissingen speelde bij voorbeeld Wibi Soerjadi. Een voorbeeld van een oecumenische dorpsgemeente (!) van dit type is de MOK (Model Open Kerk) in Bant (N.O.P.). Dit model kwam tot bloei in de jaren negentig, vooral door laagdrempelige en samenlevingsbetrokken vieringen of (debat-)bijeenkomsten, onder verantwoordelijkheid van meerdere locale kerken. In kleinere plaatsen betekent een te groot en niet aangepast kerkgebouw veelal een grote aanslag op de (resterende) vitaliteit van de parochie, vanwege hoge kosten en te grote aandacht die er aan gegeven moeten worden.			

III.a.2. Structuurkenmerken van de parochie, incl. mate van openheid (de tweede laag)

2. Structuurkenmerken van de parochie, inclusief mate van openheid (de tweede laag)		
a) Bestuursstructuur*		Model
Werkgroepenmodel	Klassiek, maar voor bepaalde taken bestaan meerdere werkgroepen, die zelfstandig werken	Klassiek
2a. Bestuursstructuur Heeft de door jou onderzochte parochie(-locatie) een <i>klassieke</i> structuur dan worden (eerstaangewezen) pastor en parochiebestuur gezien als de leidinggevendenden van de parochie. Het is geen gewoonte dat vrijwilligers expliciet worden gehoord voordat belangrijkere besluiten worden genomen. Uiteraard kan het wél zo zijn dat praktisch-uitvoerende taken door vrijwilligers worden uitgeoefend, soms ook wel op het terrein van bezoekwerk. Vaak is er ook wel een kerkkoor. Heeft de parochie - adviserende taken toebedeeld aan een –eventueel regionale of stedelijke-parochievergadering (-raad) of pastorale raad, bij wie ook tijdig adviezen worden aangevraagd door het bestuur - beleidsvoorbereidende en uitvoerende taken gedelegeerd aan goed bemenste werk- of beraadsgroepen, die ook zelfstandig van hun werkervaringen mogen leren en die zelfstandig initiatieven mogen nemen op hun terrein.... dan is het <i>werkgroepenmodel</i> van toepassing. Weliswaar werkend onder uiteindelijke verantwoordelijkheid van het parochiebestuur. Zit de parochie tussen beide modellen in dan omcirkel je de <i>middelste positie</i> : er zijn wel vrijwilligers actief, maar hun experimenteerruimte is beperkt en ze hebben vooral niet-inhoudelijk uitvoerend werk rond vieringen, gebouwen , administratie en publiciteit (parochieblad, etc.). Mogelijk is er bovendien een MOV (Missie-Ontwikkeling-Vrede)- of Kesa (Kerk in de samenlevings-)-groep en parochieraad/pastorale raad. Ze hebben weinig adviserende taken.		

b) In hoeverre hebben is er betrokkenheid op de landelijke kerk?*			
Zwak	In zekere mate	Sterk	
2b. Betrokkenheid op de kerk als geheel, incl. hogere kerkelijke organen en ambtsdragers Hier wordt een beroep gedaan op uw inschattingsvermogen. Het gaat hier om de betrokkenheid op de kerk als landelijk instituut. Wanneer de parochie deel uitmaakt van een parochieverband of IPV dan raden we aan dat de pastores (het pastoraal team) een inschatting maken voor het geheel en daarbij vooral kijken naar het bestuur. Katholieken in ons land zijn verhoudingsgewijs sterker gericht op de kerk als geheel dan bijv. PKN-leden (GiN 2007). Bijna de helft van de katholieken heeft bovendien een positieve houding t.o.v. de leiding van de wereldkerk. Het kader overigens iets minder dan de andere parochianen: 44% (Kaski 2001). De volgende vragen kunnen helpen om een inschatting te maken: Volgt het bestuur met interesse het beleid van bisschop, landelijke organen, of komen ze u uiteindelijk ter ore als voldongen feiten waar u niet meer om heen kan? Besteedt men in het bestuur of de raad aandacht aan concilies, synodes, benoemingen, aan herderlijke brieven en encyclieken...? Worden parochianen met taken buiten de parochie als 'buitendienstmedewerkers' gezien die zelf moeten vragen om hun verhaal te doen? Krijgen de kaderleden landelijke abonnementen? Of: volgt het parochiebestuur in grote lijnen de lokale informele leiders? Wellicht kun je ook in het bestuur of de raad eenvoudig even turven wie positief staat tegenover de landelijke leiding. (Liefst schriftelijk, omdat anders de eerste spreker al gauw de mening bepaalt.)			
c) Wie heeft het in de praktijk voor het zeggen?			
Vooral mensen met gezag in de parochie	Parochiebestuur en pastor(es)	Pasto(o)r/pastores	

d) Stijl van leidinggeven *		
Gericht op de organisatie en de persoon	Gericht op de officiële kerkorde	Gericht op de persoon: de leiding laat het welbevinden van de parochianen het zwaarste wegen
2d. Stijl van leidinggeven Jan Hendriks introduceerde deze indeling (1999, p67 e.v.) Wanneer de leiding - d.w.z. bestuur + pastor(-es) - van de parochie sterk is gericht op 'de zaak' zal zij sterk geneigd zijn om nadruk te leggen op de leer, de geldende regels/Canon, de uit te voeren taken en de besluiten van het parochiebestuur. Behoeften van de leden die ogenschijnlijk minder met deze 'zaken' te maken hebben - zoals vriendschappelijke relaties, open gesprek over eigen geloofsopvattingen, kunnen werken met hun eigen gaven - wegen duidelijk minder zwaar. De zaakgerichte leiding hoeft niet ondemocratisch te zijn. Kenmerkend is het gefocussed zijn op - wat men ziet - als de (kern-)taken, ook op parochieavonden. Wanneer de leiding óók aandacht heeft voor de persoon komt de 'menselijke factor' al meer naar voren: twijfels over de leer of de organisatie worden gehoord en er is aandacht voor de persoonlijke omstandigheden van kaderleden rond de vergaderingen en interesse voor de gevoelens die parochieleden hebben bij de taak die ze vervullen in de gemeente. De taak wordt dan eventueel aangepast. Wanneer de leiding stérk op 'de persoon' is gericht zal de menselijke factor zwaar wegen; zwaarder dan de leer, de Canon, of de structuur die de parochie zich zelf gekozen heeft. In vieringen zal er bij voorbeeld ook aandacht gegeven worden aan jubilea, verjaardagen van mensen die een hoge leeftijd bereikt hebben, overgang van jongeren naar het voortgezet onderwijs, etc. In het algemeen zal de leiding meer gericht zijn op de zaak wanneer de parochie het karakter heeft van een organisatie of een beweging en meer op de persoon als de gemeente vooral een gemeenschap is. Maar dat gaat niet altijd op. Vooral een beweging kan ook sterk persoonsgericht zijn. (Zie de toelichting hieronder bij punt 2g.)		

e) Rol van de pastoor/pastor*		
Toeruster	Procesbegeleider	Geestelijk leider
2e. Rol pastoor/ pastor Vooraf: de rolopvattingen van de gewijde pastoor en de benoemde pastor of pastoraal werker komen in de praktijk vrij sterk overeen, ook al mist de pastoraal werkende bepaalde bevoegdheden. Die bevoegdheden spelen echter alleen op bepaalde - zij het belangrijke - sacrale momenten. We spreken daarom hier van pastoraal werkende als verzamelnaam. Nu de typeringen: De pastoraal werkende als geestelijk leider legt zich toe op voorgaan in de eucharistie, het geven van richtlijnen voor (geestelijk) leven van leden in persoonlijk pastoraat en catechese en het persoonlijk onderhouden van externe contacten. Bij de pastoor zijn er voorts het toedienen van sacramenten en het brengen van communie aan zieken. Hij/zij ziet zichzelf in de eerste plaats als voorganger en theoloog en bemoeit zich weinig met praktisch-uitvoerend werk. De pastoraal werkende als procesbegeleider preekt ook, doet eveneens aan persoonlijk pastoraat, maar stelt zich naast de gemeenteleden op. De pastoraal werkende is professional, maar vooral ook medemens. Hij/zij helpt de parochie en parochieleden om tot eigen keuzen te komen en vooral om hun doelen te realiseren: door hen te helpen om lijnen uit te zetten, desgevraagd theologische kennis aan te reiken, hen aan te moedigen, mee te denken en soms mee te doen in de organisatie van het werk, beleidsmatige afspraken te bewaken, conflicten te helpen oplossen... Hij/zij weet goed om te gaan met verscheidenheid in geloven. Dit type pastoraal werkende is deels opbouwwerker en democratisch manager. De pastoraal werkende als toeruster helpt mensen om zelf tot inhoudelijke antwoorden te komen. Hij lijkt sterk op de ideaaltypische 'leermeester' van de Jan Hendriks. Méér dan de 'procesbegeleider' ziet deze pastoraal werkende het als zijn/haar hoofdtaak om aandacht te vragen voor God en Zijn Koninkrijk; niet door te zeggen 'hoe het zit' en wat er gebeuren moet, maar door <i>lerend</i> samen met gemeenteleden een weg te zoeken. Dit type pastoraal werkende legt accent op de toerusting van vrijwilligers en parochieleden. Want "op hèn komt het aan". Hij/zij moet ook met één been in de samenleving staan, aldus Hendriks. Dan weet hij/zij ook goede/vernieuwende thema's aan te dragen voor leerhuizen, cursussen en thema-avonden. In de praktijk herkennen we dit type pastoraal werkende behalve als leraar/toeruster/vormingswerker ook als theoloog. Overigens zullen veel pastoraal werkenden iets van alle drie de 'typen' in zich hebben. Maar <i>probeer toch een keuze te maken</i> . U kunt uw pastoraal werkenden ook vragen welk van de drie typen het meest op haar/hem van toepassing is.		
f) Vrijwilligersfuncties toegankelijk?		
Geen eisen: ieder die een taak wil vervullen mag dat	Weinig eisen: in ieder geval onderschrijven van de visie van de parochie	Veel eisen: onderschrijven van de visie, maar ook beschikken over vaardigheden

g) Karakter van de verhoudingen in de parochie*		
Persoonlijk, de parochie is vooral een gemeenschap	Gedreven, de parochie is vooral een beweging	Vrij zakelijk, onpersoonlijk, de parochie is vooral een organisatie
2g. Karakter van de verhoudingen Hier denken we aan de ‘drie basistypen van sociale groepsvorming’ van Jan Jonkers en Joke Bruinsma-de Beer, in “De gemeente gewogen, een introductie op het theologische gesprek over de lokale kerkelijke gemeente”, 2000, p.57. Ook hier geldt: probeert u een keuze te maken voor één van de typeringen, ook al beseft u dat de parochie trekken heeft van zowel een gemeenschap, een organisatie als een beweging. Is de parochie vooral een gemeenschap dan is de onderlinge band emotioneel van aard. ‘Mensen ontmoeten elkaar in wederkerigheid, zonder dat hun relaties bepaald worden door roldefinities van het systeem’. (Baart en Höfte, 1994, p. 257) De parochie is overzichtelijk als groep en men kent elkaar persoonlijk. Daardoor is er in de gemeente ook sprake van sociale controle (die als positief wordt beleefd) en er is een levend bewustzijn van eenheid. Parochieleden voelen zich verantwoordelijk voor het geheel, de taakverdeling ontstaat voor een groot deel spontaan, en in de onderlinge relaties komen vele aspecten van het leven aan de orde. Mensen die hun gemeente als een gemeenschap beleven zullen de stelling bij het proefschrift van dr. H.J. Marsman beamen, die luidt: “Koffie na de dienst is ook eredienst”.²⁶ (Het koffie-uurtje na de kerkdienst zal in een gemeenschap ook feitelijk druk worden bezocht). In de organisatie is er minder sprake van persoonlijke betrokkenheid op elkaar en spelen de ‘roldefinities’ een aanmerkelijk grotere rol. “Jij bent secretaris van de bezoekersgroep, dus je doet dat en dat...” De verhoudingen zijn dan formeler en berusten meer op gezag en bevoegdheden. Is de parochie die jij in beeld brengt te typeren als een organisatie dan is ook de organisatiestructuur verstandelijk doordacht. Zaken die voor het geheel van belang zijn worden aan kleine eenheden overgelaten. (vgl. de werkgroepenstructuur) Er is sprake van een bewuste taak- en rolverdeling. Instructies en taakomschrijvingen worden daarom in deze parochie nauwlettend in het oog gehouden. Vergaderstukken en rapporten over de organisatie vragen veel aandacht. Opmerkelijk is dat parochieleden vaak contact krijgen met elkaar, omdat ze bepaalde functies bekleden, bijv. in de parochieraad. Opvallend is bovendien dat de onderlinge relaties goed zijn als de organisatie goed is. In de beweging staat de inzet voor een gemeenschappelijke zaak voorop. Men wil een ideaal realiseren dat duidelijk afwijkt van de bestaande toestand (in de eigen parochie of in de kerk als geheel). Vooral dat bindt de leden aan elkaar. ‘Gewoon’ de dingen doen die altijd gedaan worden is niet (meer) genoeg. De taakverdeling is nu vooral strategisch, d.w.z. gericht op het bereiken van het gezamenlijke doel (dat soms duidelijk is afgeleid van het doel van een internationale beweging als Focolare²⁷).		

²⁶ “Women in Ugarit and Israel; Their social and religious position in the context of the ancient Near East, Theologische Universiteit Kampen, 2003.

²⁷ Zie Winkeler, Lodewijk, Stromingen in katholiek Nederland, Kampen 2004

Mensen spreken elkaar daarom vooral aan op hun waarden en hun inzet voor het doel. Taakverdelingen liggen ook minder vast en veranderen als dat zinvol is. Loyaliteit van de leden aan het doel en de waarden die daaraan ten grondslag liggen is belangrijker dan het volgens voorschrift functioneren op een bepaalde plek. Er is sprake van gedrevenheid om het gestelde doel te bereiken. Parochieleden bezoeken dan ook vaak bovenplaatselijke bijeenkomsten van organisaties waarmee zij sympathiseren. Evangelicale en op maatschappelijke problemen gerichte parochies hebben vaak langere tijd het karakter van een beweging, maar ook parochies die sterk streven naar openheid of gastvrijheid, of naar herstel van het belijdend karakter of betrokkenheid van de leden. NB. Wanneer slechts een kleine groep van 'verontrusten', evangelicalen of aanhangers van een (inter-)nationale katholieke beweging actief is in uw gemeente, kun je dat beschouwen als een randverschijnsel. Zij hebben wellicht een belangrijke horzelfunctie, maar het is toch de meerderheid die het karakter van de gemeente bepaalt.			
h) Aantal gespreksgroepen, bijbelstudiegroepen, huiskamergroepen, kringen in vergelijking met 5 jaar terug*			
Het aantal is groter geworden	Het aantal is gelijk gebleven	Het aantal is kleiner geworden	
2h. Aantal gespreksgroepen Dit item is opgenomen omdat het een goede voorspeller is van twee parochietypen. Waar het aantal gespreks-, bijbelstudie-, gebedsgroepen of huiskamerkringen toeneemt krijgt de parochie vaak een evangelicale of een plurale inslag. Veelal is er tegelijk sprake van een zekere afwijking van het institutionele (formaliteit, kerkorde, etc.). Waar veel werkgroepen zijn is het missionair-diaconaal model meer kansrijk, hoewel dat ook vaak gespreksgroepen kent over zaken als 'scheiden en geloven', milieu, etc.			
i) Worden bij U parochieavonden gehouden?			
Tenminste 1 keer per jaar	Soms over bepaalde zaken	Nooit	

j) Menskracht werft deze parochie tegenwoordig betrekkelijk eenvoudig voor: (meerdere 'werksoorten' kunnen worden aangekruist)*		
Bestuur	Catechese/ vorming jongeren	Diaconie/ MOV/Kesa/ Caritas
Gebouwen (beheer, onderhoud enz)	Oecumene	Vorming volwassenen (leerhuizen, gespreks-groepen etc.)
Bezoekwerk	Vieringen	Informatie (kerkblad/ website etc)
2j. Voor welke vrijwilligerstaken worden bij u betrekkelijk gemakkelijk mensen geworven? Probeer een inschatting te maken! Grote exactheid is ook hierbij niet van belang. In het bestuur zal zeker met regelmaat aan de orde komen voor welke 'werksoort' (nog) vrij gemakkelijk mensen te werven zijn en voor welke moeilijker of helemaal niet (meer). Zet s.v.p. een kruis in de vakjes onder de activiteiten waar deze parochie het gemakkelijkst vrijwilligers voor krijgt. Als er een tendens is dat méér mensen zich in willen zetten voor een liturgiegroep, kunst of drama in vieringen, voorbereiding van woord- en communievieringen of vormselvoorbereiding, dan zegt dat iets over de ontwikkeling van de parochie, ook al zetten misschien de meeste vrijwilligers zich nog in voor de gebouwen. Je zet dan een kruis in het vakje onder 'vieringen'. Een andere benadering is deze: je kunt ook de vrijwilligersinzet van jouw parochie vergelijken met dat van de gemiddelde parochie in ons land. Kaski biedt gegevens uit 2001: 7% zet zich in voor bestuur, 5% voor catechese, 8% voor diaconie, 46% voor gebouwen, 21% voor informatie, 13 % voor liturgie. (Kesa-werk - dat is praktische inzet voor de samenleving - zal in deze indeling bij 'diaconie' gerekend zijn) Als in jouw parochie bijv. 12% werkt aan catechese of vorming van jongeren dan kun je dus met reden invullen dat voor dit type werk betrekkelijk gemakkelijk vrijwilligers geworven worden. N.B. Doorgaans gaat het om voorwaardenschepend en uitvoerend werk. In 1996 waren er gemiddeld 170 vrijwilligers per parochies. Vermoedelijk is dat aantal nu aan de lage kant, gezien priestertekorten en andere ontwikkelingen.		
k) In welke mate wordt op vragen van randleden ingegaan? (huwelijk, doop, begraven, eerste communie, vormsel, etc.)		
Snel en onvoorwaardelijk	Hangt er vanaf: er zijn voorwaarden (inhoudelijk en financieel) geformuleerd.	Terughoudend

l) Wordt de kerkruimte opengesteld voor exposities, oecumenische vieringen of publieke themabijeenkomsten?			
Vaak	Weinig	Nooit	
m) Worden rand- en buitenkerkelijken uitgenodigd voor gespreksgroepen?			
Ja	Soms	Nooit	
n) In hoeverre is er aandacht voor nieuwe leden, in de vorm van contact bij eerste kerkgang, bezoek, uitnodiging voor activiteiten, of op een andere manier?			
Veel	Gemiddeld	Weinig	
o) Wordt de kerkruimte opengesteld voor interreligieuze vieringen?			
Vaak	Weinig	Nooit	
p) Heeft uw gemeente een inloopgelegenheid in of buiten de kerk*			
Ja	Nog niet, maar er zijn plannen	Niet	
2p. Inloopgelegenheid De items vanaf 2k. hebben betrekking op de mate van openheid van de parochie, of deze nu tot uiting komt door de inzet van de pasto(o)r of door leken. We staan hier even stil bij 2p. De inloopgelegenheid kan de parochie samen met andere (protestantse/reformatorische) gemeenten hebben opgezet of willen opzetten. In interkerkelijk verband zal het vaak gaan om een apart inloophuis. Maar wellicht stelt de parochie, nog steeds, de eigen kerk overdag bewust open als inloopgelegenheid. We noemden de items vanaf 2k als indicatoren van openheid (waaronder gastvrijheid, laagdrempeligheid, geestelijk openstaan voor andere inzichten, etc.). Maar jouw inschatting van het diaconale gehalte van de parochie (2j, de cellen 'diaconie/MOV, etc.') zegt ook veel over de mate van openheid naar randleden en niet-leden. Diaconaal werk is verbindingen leggen tussen mensen die elkaar niet vanzelfsprekend ontmoeten. De Nijmeegse Prof. J.A. van der Ven pleit daarom vurig voor meer diaconie in de kerk. (in "Pal voor de kerk", Ton Bernts red, pag. 140) In samenwerkingsverbanden worden diaconie en soms catechese nogal eens 'opwaarts gedelegeerd' aan het hele samenwerkingsverband. Dit heeft uiteraard z'n uitwerking in de lokale parochies en daarmee op hun openheid.			

q) In hoeverre komen samenlevingsvragen (ook van parochianen) reflectief aan de orde?*		
Vaak	incidenteel naar aanleiding van gebeurtenis	Zelden
2q. en 2r. Samenlevingsvragen/ naar buiten treden Dit is een specifieke tak van diaconaal werk en het is daarom goed dit apart te benoemen. De parochie(-locatie) kan tenminste op twee manieren betrokken zijn bij de samenleving. 1. Reflectief, bespiegeland, beschouwend: samenlevingskwesties worden ter sprake gebracht in de gemeente, bijv. in preken, op parochieavonden, in leerhuizen of in het kerkblad. 2. Naar buiten tredend: het ondernemen van activiteiten gericht op 'de buitenwereld' of het opzetten en in stand houden van missionair-diaconaal werk dat ook bedoeld is voor niet-kerkelijken. Bij item 2q gaat het om de eerste mogelijkheid. Bij item 2r gaat het om veelsoortige en meer praktische gerichte activiteiten, waarbij de parochie of een groep namens de parochie naar buiten treedt: gericht op beïnvloeding van overheidsbeleid (bijv. een actie tegen versterking van zondagsrust of uitzetting van asielzoekers), om missionair werk, of om presentie d.m.v. een inloophuis of buurtwerk... Vaak heeft de parochie bepaalde ontwikkelingen zien aankomen en probeert deze te beïnvloeden, of voorzieningen te scheppen voor mensen die door de ontwikkelingen in de knel (zullen) komen. Dit ook om te laten zien dat de christelijke gemeente 'anders' wil zijn.		
r) Treedt de parochie naar buiten?*		
Vaak	Zelden	Nooit

III.a.3. Groepsverband en saamhorigheidsgevoel (de derde laag)

3. Groepsverband en saamhorigheidsgevoel (de derde laag)		
a) Kerkgang*		Model
Minder dan 7,5% bezoekt elk weekend een dienst of viering	Meer dan 7,5% bezoekt elk weekend een dienst of viering7,5 % van alle parochianen bezoekt elk weekend een dienst of viering	Klassiek
3a. Kerkgang Het cijfer in de monitor is ontleend aan onderzoek van Kaski (eind 2006, rapport 561), dat uitwijst dat 7,5 % van de katholieken van 7 jaar en ouder elk weekend een viering of dienst bezoekt (gemiddeld 110 à 120 mensen per dienst bij een parochie van rond de 2990 leden)28, 11% bezoekt de kerk ‘regelmatig’, d.w.z. tenminste een keer per maand. Ga enkele keren na voor welk deel de kerkzaal gevuld is.		
b) Participatie: geschat percentage parochianen dat actief is in/ voor de parochie*		Model
Minder dan 5,8% is vrijwilliger of koorlid	5,8% van alle parochianen is vrijwilliger of koorlid	Meer dan 5,8% is vrijwilliger of koorlid
3b. Participatie (aantal vrijwilligers) Het aantal/percentage mensen dat als vrijwilliger kan worden beschouwd is een maat voor het groepsgevoel/ de cohesie van de parochiegemeenschap als geheel. Bovendien is er een verband met openheid en toegankelijkheid van de parochie. Overigens is het percentage vrijwilligers altijd vrij sterk verschillend per bisdom geweest: Groningen 13%; Utrecht 8,8%; Haarlem 7,1%; Rotterdam 6,1%; Breda 5,2%; Den Bosch 4,9%; Roermond 5,0%. In zuidelijke bisdommen zetten de meeste vrijwilligers zich in voor liturgie, met name koorzang. (Spruit 1995; Kaski rapport 561, kerncijfers 2006). Dit ter informatie. Vergelijk jouw parochie toch maar met het landelijke percentage, want de parochies in Groningen zullen vermoedelijk al een sterker groepsgevoel kennen dan die in bijv. Den Bosch.		

²⁸ Per Bisdom zijn er verschillen: achtereenvolgens is het kerkbezoek per Bisdom: in Utrecht 8%; Breda 5,2%; Groningen 11,6%; Haarlem 7,9%; Rotterdam 7%; Den Bosch 7,1% en Roermond 9%.

c) Motivatie om informatie van/over de parochie (of parochieverband) te ontvangen*		
Minder dan 27% wil info ontvangen	27% van alle parochianen wil info ontvangen	Meer dan 27% wil info ontvangen
3c. Motivatie om informatie te ontvangen Dit geeft mede aan in hoeverre de 'rand' nog interesse heeft in de parochie en of een deel daarvan mogelijk weer gaat meedoen. Jouw eigen inschatting is hierbij weer van groot belang. Willen veel katholieken binnen de parochiegrenzen op de hoogte gehouden worden, leest men het parochieblad? Uit onderzoek is eens het cijfer van 27% naar voren gekomen, dat 'gemotiveerd is tot medeweten' (Sonnberger en Van der Ven, 1998).		
d) Hebben de parochianen positieve affectieve gevoelens jegens elkaar?		
Ja, dat geldt voor de overgrote meerderheid van de parochianen: vrijwel alle parochianen kunnen wel met elkaar opschieten.	Dat geldt wel voor de meeste parochianen, maar sommigen mijden elkaar	Dat geldt bij ons toch voor een minderheid van de parochianen
e) Is er partijvorming in de plaatselijke parochie(locatie)?*		
Nee	Soms rond bepaalde kwesties	Ja
3e. Partijvorming? Van belang is of de door jou in kaart te brengen parochie 'mechanismen' in zich heeft die er voor zorgen dat tijdelijke partijvorming in moeilijke perioden niet leidt tot blijvende partijvorming (verdeeldheid). Is dat bij deze/jouw parochie het geval, zodat er uiteindelijk meestal wel compromissen worden gevonden, dan kunt je het tweede antwoord omcirkelen. Blijven er echter partijen bestaan die tegenstrijdige 'belangen' hebben, dan moet je uiteraard het antwoord 'Ja' omcirkelen. Want er is dan sprake van hardnekkige partijvorming, bijv. aanhakend bij een katholieke beweging.		

f. In hoeverre zijn parochieleden bevriend met elkaar?*		
Minder dan gemiddeld	Gemiddeld 1/3 van de regelmatige kerkgangers is bevriend met elkaar	Meer dan gemiddeld
3f. Vrienden in de kerk? Een belangrijk gegeven als het gaat om groepsbinding, continuïteit en potenties van de parochie. Hierover zijn echter weinig landelijke cijfers bekend. Onderzoek van de protestantse kerksocioloog J(an) B.G. Jonkers wijst uit dat naarmate gemeenteleden meer vrienden hebben binnen de eigen geloofsgemeenschap ze meer affiniteit (positieve affectieve binding) hebben met behoudende bewegingen en een 'gesloten christelijke godsdienstigheid' voorstaan. ('De gelovige gemeente', 1999, p.144). Het gaat dan niet alleen om onderlinge binding tijdens een viering maar ook daarbuiten. Kortom: een vorm van parochialisme met de bijbetekenis van geslotenheid en behoudendheid. Er is geen doorslaggevende reden waarom dit anders zou zijn bij katholieken. Ga op je eigen inschatting af. Het gemiddelde percentage van ruim 30 % dat Jonker vond kan enig houvast geven. Uit de sociologie is overigens bekend dat veel vrienden hebben bij een groep voor het individu een belemmering betekent om af te haken als de groep minder gaat bevallen. Het is een stabiliserende factor!		
g) Geefgedrag: hoe staat het met de kerkelijke bijdragen in uw parochie?		
Per lid wordt meer dan €25,75 bijgedragen	€25.75 per lid (2005)	Per lid wordt minder dan €25,75 bijgedragen
h) Werkt u er aan dat uw parochie zich duidelijk onderscheidt van andere parochies in uw regio?*		
Ja	Nee	Enigermate
3h. Ook voor parochies of locaties die samenwerken of zijn gefuseerd: Wordt er bij jou aan gewerkt dat de parochie zich onderscheidt van andere parochies? In rapporten kom je vaak het woord 'profilering' tegen: werken aan een eigen pastorale identiteit en duidelijke onderscheiding t.o.v. andere parochies. Men zoekt dan antwoord op de vraag welk karakter de eigen parochie heeft en wat de opdracht is, de eigen missie. En dat wil het bestuur bij voorbeeld neerleggen in een beleidsplan. Overigens hoeft dat werken aan identiteit niet altijd in gesprekken te gebeuren en op schrift te worden gesteld. Wanneer bijv. besloten is om de diaconale werkgroepen beter te laten samenwerken om het 'diaconale gezicht' te versterken, werkt de parochie eveneens aan de eigen identiteit.		

III.b. Inhoud: De parochiemonitor laag 4 en 5

Nadat je tot zover de sociale vorm van de parochie hebt ingevuld, gaan we nu naar de inhoud: de theologische identiteit. Dat is het beeld dat de parochie van zichzelf heeft *als geloofsgemeenschap*. In de praktijk is dat het beeld van de *meelevende kern* van de parochielocatie(s). Het is - zoals we in de excurs over Georg Simmel concludeerden - ook een subjectief (gekleurd) beeld, dat we slechts indirect en bij benadering kunnen meten. Om discussie mogelijk te maken - en bijvoorbeeld de identiteit van de eigen parochie te kunnen vergelijken met die van een naburige parochie - is het wèl van belang dat het een voldoende 'compleet' beeld is, zodat we niet slechts enkele (in het oog lopende) aspecten benadrukken. Om dat te bereiken kan de volgende checklist worden gebruikt, die we verdeeld hebben in twee lagen: de vierde laag van de theologische 'ligging' van de parochie, en de vijfde laag van de beelden die parochianen - meer of minder bewust - hebben van hun parochie.

III.b.4. De godsdienstigheid van de parochie (de vierde laag)

Geef s.v.p. aan in hoeverre de volgende stellingen de godsdienstigheid van uw parochie weergeven. Doe dit door de stellingen aan te strepen die u van toepassing acht, als pasto(o)r, of als (zoveel mogelijk representatieve) parochiegroep.

Mensen zijn in onze parochie betrokken bij de kerk

- a. 0 Omdat de kerk/parochie een plaats is waar zij hun geloof kunnen beleven
- b. 0 Omdat zij in de kerk de gemeenschap met anderen beleven
- c. 0 Omdat de kerk hen tot steun is, vooral in moeilijke situaties
- d. 0 Omdat de kerk zich inzet voor een betere wereld en zij daarin mee willen doen

Volgens mij/ons verwachten onze betrokken leden dat in de parochie

- e. 0 De Boodschap wordt verkondigd
- f. 0 Ruimte is voor gebed, stilte en innerlijk gesprek met God
- g. 0 Mensen vooral worden begeleid bij de wendingen in hun leven, door doop, eerste communie, vormsel, huwelijk en uitvaart
- h. 0 Een bijdrage wordt geleverd aan de opvoeding van de kinderen
- i. 0 Gegeven en meegewerkt wordt aan ontwikkelingshulp

- j. 0 Men zich uit over politieke grondvragen of principiële politieke vragen
- k. 0 Christelijke waarden worden verdedigd
- l. 0 Betrokkenheid is bij mensen in sociale noodsituatie
- m. 0 Het gesprek met niet-christelijke godsdiensten wordt versterkt
- n. 0 Aandacht is voor het leven van alle dag en de wereld van de arbeid
- o. 0 Culturele activiteiten worden georganiseerd of aangeboden, zoals kunst, theater, muziek
- p. 0 Er verzet is tegen vreemdelingenhaat en vijandigheid t.o.v. allochtonen
- q. 0 Zorg is vooral voor ouderen, zieken en mensen met een beperking
- r. 0 Geloofskennis wordt aangereikt door preken, catechese, bijbelkringen, cursussen, etc.
- s. 0 Zij God intens kunnen ervaren in liederen, preken, ontmoetingen, natuur, etc., en dat ook uiten naar elkaar
- t. 0 De nabijheid van Maria en de heiligen kunnen worden ervaren

Onze parochie bevordert dat parochianen

- u. 0 Hun geweten volgen
- v. 0 Zelf bepalen hoe ze geloven
- w. 0 De vrijheid van anderen hoogachten
- x. 0 De gebruiken van het christelijk geloof in ere houden, zoals thuis bidden, bijbel lezen, rozenkrans bidden..
- y. 0 Mensen niet alleen persoonlijk willen helpen, maar ook aandacht hebben voor de maatschappelijke structuren die problemen in stand houden
- z. 0 Zelf het besluit nemen om in Jezus Christus als verlosser te geloven

De modaliteit (geloofskleur) van de parochie is te benoemen als

- aa. 0 traditioneel; streng-romeins;
- bb. 0 evangelisch; charismatisch;
- cc. 0 liberaal;
- dd. 0 zoekende gelovigheid;
- ee. 0 liturgisch;
- ff. 0 maatschappijbetrokken of
- gg. 0 missionair-diaconaal

III.b.5. Parochiebeelden (de vijfde laag)

In hoeverre zijn de volgende beelden van toepassing ? Kruis s.v.p. per stelling (typering) één antwoordmogelijkheid aan.

- a) Kerk als marktkraam: er is elke week een verscheidenheid van vieringen en activiteiten, binnen en buiten het kerkgebouw, en of er nu klanten komen of niet. Je mag er komen 'shoppen', maar je wordt ook ingewijd in het christelijk geloof en de traditie van de kerk.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- b) Kerk als vindplaats van het geloof, waar de blijde boodschap verkondigd en vergeving gehoord wordt. Christus is centraal en een bewust geloof is belangrijk, evenals de band met elkaar. 'Geen vrome praatjes, maar stevige kost.' Met de eucharistie vierten we zijn aanwezigheid en laten ons bemoedigen voor het leven van alle dag.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- c) Kerk als haven: een plaats waar de bijbelse boodschap niet alleen gehoord wordt, maar van waaruit wij als getuige van Christus het goede nieuws actief verder brengen in woord en daad.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- d) Kerk als volk van het verbond met God, onderweg. We kunnen zelf kiezen of we het verbond met God in stand laten of niet, maar alles hangt ook weer niet af van onze eigen wil om te geloven. God biedt zich aan als onze bondgenoot. Hij trekt met ons mee als reisgenoot, op weg naar telkens weer een volgende bestemming.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- e) Kerk als een herberg: we horen gastvrij te zijn, met wijd open deuren voor mensen die geloven dat er 'iets' is, die soms zitten met zingevingsvragen en even willen meelopen. Ook de 'vreemdeling' is welkom, zelfs als die 'anders' is. De parochie is kortom een plaats waar je gast mag zijn in elkaars levensverhaal.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- f) Kerk als dialooggemeenschap. God vinden we door gesprek, door dialoog, door communicatie (mogelijk ook via internet). De parochie is op die wijze een lerende gemeenschap en vindplaats van God.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- g) De parochie was er altijd al en zal voortbestaan. Je kiest er niet zozeer voor, je wordt er in geboren. Je vindt er gemeenschap en weet er de weg, vooral als je er altijd bij hebt gehoord. En je hoort er Gods Woord; de apostolische traditie die teruggaat tot de apostelen en de kerkvaders is heel belangrijk. Het is Gods kerk, waar we naar toe mogen gaan.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- h) Kerk van geroepenen. Gemeenschap der heiligen; we zijn uitverkorenen en leven daarnaar. Wij zijn anders dan de wereld, en daardoor een boodschap voor die wereld.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- i) De kerk is nog altijd bindend en gezaghebbend instituut in onze dorps- of stadsgemeenschap. Wij zijn tegelijk leerlingen en vertegenwoordigers van die kerk. Zo laten we zien wat ons beweegt in (katholieke) verenigingen en organisaties.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- j) De kerk als rustplaats, open voor iedereen. In deze drukke wereld zijn er rustplaatsen nodig waar je je kunt terug trekken uit de beslommeringen van het leven, waar je op adem kunt komen in aantrekkelijke vieringen, waar men gevoel heeft voor hedendaagse religiositeit. Je hebt er geen verantwoordelijkheid voor, het wordt gewoonweg aangeboden en je maakt er dankbaar gebruik van.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- k) De kerk is meer en meer verzamelplaats van vele parochies. Binnen een grote regioparochie zoek je wat van jouw gading is. Door de verscheidenheid en variatie van aanbod lijkt de kerk wel een supermarkt waar je haalt wat je nodig hebt.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- l) Kerk als oefenplaats voor het Koninkrijk Gods. In de parochie is het hoofdpunt dat wij ons inzetten voor de samenleving. Daar waar recht en gerechtigheid ontbreken springen wij in de bres. Met het voorbeeld van het bekende Leger des Heils voor ogen (of binnenstadspastoraat) willen wij op eigen wijze concreet Christus present stellen.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- m) De kerk als plek om te vieren. Een goed verzorgde liturgie / eucharistieviering is bij ons heel belangrijk. Veel parochianen zetten zich daarvoor in en weten zich gehoord wanneer zij liturgische vernieuwingen voorstellen.

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- n) (ander, nog niet genoemd, gemeentebeeld)

A mee eens	B gedeeltelijke mee eens	C niet mee eens
------------	--------------------------	-----------------

- o) Nu je de lijst tot zover hebt ingevuld, eerst even dit. Jullie parochie maakt al deel uit van een regioverband of zal dat mogelijk over niet al te lange tijd zijn. Denk je dat de andere parochie(s) bovenstaande lijst op belangrijke punten anders invullen? En zijn die verschillen gemakkelijke overbrugbaar volgens jou? (Maak in je reactie duidelijk of je schrijft vanuit de eigen parochie of vanuit het regioverband dan wel één van de andere parochies.)

A parochies komen overeen, zijn niet anders	B parochies verschillen op een aantal punten wezenlijk	C andere parochies hebben heel andere gewoonten
--	---	--

IV Berekening uitslag van de monitor en empirische verantwoording

De parochiemonitor is een hulpmiddel om op het spoor te komen van een passend parochiemodel. De digitale versie laat na het invullen meteen zien welk model dat is. Voor mensen die de 'uitslag' met de hand invullen geven we in dit hoofdstuk aan hoe ze zelf het meest passende model kunnen berekenen. Maak daarbij gebruik van de verzameltabellen op pag. 75-77.

NB.Gebruikers van de digitale versie kunnen in dit hoofdstuk lezen op welke empirische gegevens wij ons, als samenstellers van de monitor, hebben gebaseerd.

1. Pak de ingevulde monitor er bij.
2. Iedere antwoordmogelijkheid die je in de monitor hebt aangekruist geeft een indicatie voor één of meerdere modellen:

De modellen zijn als volgt gecodeerd

A= klassiek model;

B= liturgisch model;

C= pluraal model;

D= missionair-diaconaal model;

E= evangelicaal model

3. Nu sla je de volgende pagina op. Hier –en op de volgende pagina's- zie je opnieuw de items van de monitor, maar nu met in iedere cel één of meer modellen. Althans de codes daarvan: A, B, C, enz.. Heb je in de monitor bij "Grootte van de totale plaatselijke parochie" (item 1a) de derde positie aangekruist (meer dan 4000 leden) dan zie je staan: pluraal model, missionair-diaconaal model. Dat zijn de modellen C en D.

4. Die letters C, D zet je in dat geval in de vierde kolom bij item 1a van de parochiemonitor die je bezig bent in te vullen.
5. Wanneer je toch onvoldoende gegevens hebt kunnen vinden over een bepaald aspect van de parochie laat dan de vierde kolom achter dat item open. Als je bijvoorbeeld niet te weten bent gekomen in welke sectoren de meeste parochianen werkzaam zijn laat je bij 1c het vierde hokje open. Je noteert geen model. Dat is dan één aanwijzing minder en de totaaluitslag wordt daarmee iets minder betrouwbaar. Maar dat is beter dan een onjuiste schatting. Omgekeerd: hetzelfde model kan ook twee of meer keer zijn geïndiceerd (zie bijvoorbeeld hierna bij 1a.)
6. Vul zo bij ieder item van de monitor de geïndiceerde modellen in. Tel vervolgens na de derde laag de A's, B's, C's D, en E's bij elkaar op en noteer per laag de tussentotalen. **Tel je het tussentotaal van de eerste laag DUBBEL. Als je de verzameltabel op pag. 75 gebruikt vergeet je die dubbeltelling van de codes niet. Vervolgens kun je alvast een tussenstand berekenen en zie je welk model door de vorm wordt geïndiceerd.**
7. De lagen 4 en 5 hebben een andere antwoordstructuur. Het zijn gegroepeerde stellingen, die je individueel of als parochiegroep kunt aankruisen. In de verzameltabellen op pag. 75 e.v. vul je in welke modellen horen bij de stellingen die jij / jullie hebt/hebben aangekruist en bereken je meteen voor laag 4 en 5 de scores: eerst voor de lagen 4 en 5 apart en vervolgens voor laag 4/5 tezamen.
8. Op grond van de eindtotalen besluit je welk model het meest nastrevenswaardig is voor de parochie die jij hebt onderzocht.

N.B. Onder ieder 'drieluikje' van de eerste drie lagen zijn enkele verwijzingen opgenomen naar onderzoek dat de positionering van de modellen ondersteunt. Ons eigen vooronderzoek van 23 parochies, waarvoor de gegevens werden verzameld door studenten theologie van de Fontys Hogescholen in Amsterdam en Hengelo, hebben we het zwaarst laten wegen. Voor laag 4/5 is een aparte verantwoording opgenomen. Zie IV.4., pag 74

IV.1. Sociaal-morfologische kenmerken

1a. Grootte

Minder dan 1000 leden	1000-4000 leden	Meer dan 4000 leden
A, D, E	A, E	C, D

- Eigen vooronderzoek onder bestaande parochies²⁹: parochies met indicaties voor de modellen A en D en E waren vaker grote parochies, middelgrote parochies kregen merendeels de modellen E en ook A geïndiceerd, kleine parochies merendeels de modellen C en opnieuw D.
- Ondersteuning van ons vooronderzoek vinden we voor een deel bij Becker 1999, p48, table 4); grote geloofsgemeenschappen zijn verhoudingsgewijs vooral katholieke 'Mixed Communities' (gemeenschappen waarin verschillende oriëntaties³⁰ naast elkaar bestaan) en de 'Leader (bij Becker het profetisch-maatschappijgerichte type)'. Parochies die de modellen A en D als uitslag kregen gaven in ons onderzoek inderdaad relatief vaak op dat er sprake is van partijvorming. Kleine geloofsgemeenschappen zijn, zo ontdekte Becker in de VS, vaak van het type 'Community', dat vergelijkbaar is met ons pluraal model.

²⁹ Evangelicale geloofsgemeenschappen zijn ook vaak kleinere nieuwe geloofsgemeenschappen. Zie o.a. Trouw d.d. 19-08-2008 "Nieuwe evangelische kerken vooral op de Veluwe". (artikel n.a.v. afstudeeronderzoek Martijn Vellekoop, faculteit theologie VU) Ons onderzoek richtte zich niet op nieuwe 'plantingen', omdat de monitor niet voor deze gemeenschappen zijn bedoeld. Zij starten immers vaak met een uitgesproken model, dat ook geen 'geïndiceerd model is', maar een van meet af aan gerealiseerd model.

³⁰ Met dit begrip volgen we Thung en Schipper-Van Otterloo (1972) die het begrip '**veranderingsoriëntatie**' introduceerden. In één gemeente of parochie kunnen verschillende - in de praktijk vaak niet-onderkende - (veranderings-)oriëntaties zijn te traceren: 'de wijze waarop leden van het plaatselijk kader de kerkelijke problemen en de mogelijkheden van kerkelijke verandering formuleerden (p. 87), of 'houdingen tegenover kerkelijke verandering, of kerkbeelden (p. 104). Thung en Schipper vonden d.m.v. factor- en clusteranalyse 8 veranderingsoriëntaties in een hervormde gemeente. Becker spreekt van 'cultural model' als het de overall-oriëntatie van een geloofsgemeenschap betreft. De onderzoeker Roozen, die we hier ook vaak citeren, spreekt echter van mission-orientations van een locale geloofsgemeenschap als geheel. Wij hanteren in dat geval het begrip 'type' wanneer het één locale geloofsgemeenschap betreft en 'model' wanneer het om het abstraheerde geheel van eigenschappen van meerdere typologisch verwante locale geloofsgemeenschappen gaat (bijv. het liturgisch model, dat is afgeleid van meerdere locale gemeenschappen van het liturgische type)

- Kaski lijkt ons vooral te ondersteunen wanneer wij aan grote parochies de potentie toekennen om het missionair-diaconaal model te realiseren (rapport 455, p 49): in grote parochies zijn meer functies rond diaconie. Dit rapport bevestigt ons eveneens in de bevinding dat de grote parochies die model A als ‘uitslag’ kregen nog iets meer ruimte geven aan ‘gewone’ parochianen dan de middelgrote parochies die ook model A kregen geïndiceerd. De parochies die in ons onderzoek A en D als uitslag kregen waren grotendeels te typeren als de ‘meesprekende’ óf ‘missionaire gemeente’ die M. van Hemert onderscheidde (geciteerd in Derksen, p.292), echter zonder dat er sprake is van de dialogische cultuur en expliciet zoekende gelovigheid, die zo kenmerkend is voor model C. De meesprekende parochie wordt, aldus Van Hemert ‘mild autoritair geleid’, terwijl in de pastorale zorg ‘enige ruimte’ is voor de vragen van de gelovige. De missionaire gemeente van Van Hemert wordt op sociale en democratische wijze geleid, met sterk profetische trekken. In de pastorale zorg gaat het om de betekenis van het Evangelie voor de samenleving.
- In ons vooronderzoek wees de parochiemonitor model E aan als bereikbaar model voor zowel grote als middelgrote parochies. Opvallender is dat de toekenning van model D een dichotoom beeld vertoont: het missionair diaconaal model wordt door de monitor als bereikbaar toegekend aan grote én kleine parochies. We zijn benieuwd of dit beeld blijft bestaan bij grootschaliger toepassing van de monitor.
- Indicering van Model B is volgens ons vooronderzoek niet afhankelijk van parochiegrootte. We hebben dit dan ook niet vermeld bij dit item.

1b. Opleidingsniveau

Meer dan 34% HBO/Univ.	34% HBO/Univ	Minder dan 34% HBO/Univ
C, D, E	B	A

- 1999, p.156, 159: lager opgeleiden neigen naar afhankelijkheids-godsdienstigheid en ‘christelijke blokvorming’ en zien de kerk méér als waarheidsbron dan hoger opgeleiden. Deze kenmerken beschouwen we als behorend tot model A. Geheel in lijn daarmee vonden Thung en Schipper reeds begin jaren ‘70 dat lager opgeleiden voorkeur hadden voor de kerk als nationale institutie en de kerk als toevlucht en geneigd waren te stemmen op confessionele partijen (dat laatste is bij Jonkers een kenmerk van christelijke blokvorming). Hans A. Alma constateert in haar proefschrift dat jonge hoger opgeleiden zijn te karakteriseren als ‘zelfbestuurders’,

die nadruk leggen op eigen verantwoordelijkheid en hun problemen zelf oplossen, terwijl lager opgeleiden meer Gods leiding afwachten (p 146).

- Eigen vooronderzoek; Hierbij tekenen we aan dat Stoffels in zijn dissertatie ontdekte dat met name 'radicale' evangelischen gemiddeld hoog opgeleid (en jong) zijn. Daarnaast vonden we dat zowel model C als model D meer geïndiceerd werd door de monitor bij de parochies met een verhoudingsgewijs hoog opleidingsniveau.
- Jonker zag in zijn dissertatie overigens een opmerkelijke 'mismatch' tussen het relatief lage opleidingsniveau van kerkleden in 'Waterstad' en het liturgische karakter van de onderzochte kerkgemeenschap. (O.a. p. 131) Inderdaad bestaat het beeld dat sterk liturgische geloofsgemeenschappen een hoog opleidingsniveau hebben. In ons vooronderzoek vonden we echter dat het liturgisch model (model B) het meest geïndiceerd werd voor parochies met een gemiddeld opleidingsniveau.
- Zie ook Roozen 1988, p. 251: de 'civic-orientation' - op veel punten vergelijkbaar met model C - ontwikkelt zich bij hoger opgeleiden/het hogere middenkader.
- De plaats van model D lijkt in strijd met de bevinding die Bernts e.a. hebben waargenomen dat laag opgeleide vrijwilligers worden aangetrokken door taken op het terrein van diaconie (Kaski rapp. 455, p. 32). Het kan zijn dat het traditionele diaconietaken betrof, die weinig beeldbepalend waren voor de parochie als geheel.

1c. Sectoren waarin parochieleden met name werkzaam zijn

Zakelijke dienstverlening, gezondheidszorg	Industrie	Agrarisch, middenstand, handel
B, C, D, E	A	A, B

- Zijn beroepen uit de lagere sociale lagen nog steeds 'onterfd' - d.w.z. in hun parochie a.h.w. beroofd zijn van hun oorspronkelijke 'geloofsbeleving'- zoals Jonker concludeerde in zijn dissertatie uit 1994 (p. 64 e.v.)? Ons vooronderzoek wijst daar slechts ten dele op. Hogere sociale lagen zijn meer ritueel- en cognitief gericht en de lagere lagen meer geloof en devotioneel gericht (Jonker 1994, p. 78). Welnu: het liturgisch model en pluraal model worden door de monitor aangewezen voor parochies waarvan leden relatief veel werken in de dienstverlenende beroepen. Daarvoor zijn tegenwoordig vaak (niet altijd) een hogere opleiding noodzakelijk. Gerichtheid op dialoog en/of zoekende gelovigheid is ook een kenmerk van hoger opgeleiden (Alma 1998, p. 146,154). En ook dat maakt het aannemelijk dat Model C gekoppeld wordt aan de eerste antwoordcategorie.

- De plaatsing van de modellen hebben we ook hier (primair) laten bepalen door ons vooronderzoek. Het klassieke model treffen we in ons vooronderzoek aan in beroepssectoren waar dat ook te verwachten valt, vermoedelijk mede vanwege de gezochte bescherming en traditionele vormen van geloof (Jonker 1994, p.65, Thung en Schipper 1972, p. 161). Mensen uit die beroepssectoren lijken dus het type parochie trouw te blijven of te kiezen dat bij hen past, al moet hierbij een slag om de arm worden gehouden, omdat het klassiek model variaties kent. Het missionair-diaconale model positioneert zich echter op een onverwachte plaats en dat wijst eerder op een omkering van het ontveringsverschijnsel waar Jonker op wees!
- Ter informatie: vrijwilligers zijn met name werkzaam (geweest) in gezondheidszorg/ onderwijs e.d (34%) en in mindere mate bij overheid, middenstand, handel (elk 15%). Zie Kaski rapp. 455 p. 34 (Bernts e.a.):

1d. Actieve leden met betaalde baan

Minder dan 39%	39%	Meer dan 39%
B	A, C, E	D, E

- Ons eigen vooronderzoek is weer bepalend voor de positionering van de modellen.
- Zie ook Jonker 1994: mensen zonder werk hebben hogere verbondenheid bij de kerkelijke gemeente, evenals gepensioneerden (p. 107). Mogelijk verklaart dit de positionering van B. (Laag 3 laat inderdaad zien dat model B doorgaans vooral scoort bij parochies met een grote onderlinge cohesie en participatiegraad; zie verderop.)
- Jonkers, 1999: oudere gemeenteleden, die positief staan tegenover confessioneel behoudende bewegingen en die geen betaalde werkkring hebben onderschrijven de afhankelijkheidsgodsdienstigheid. Nader onderzoek kan aantonen of dit type godsdienstigheid niet alleen wijst op A, maar eveneens op model B.

1e. Herkomst

Merendeel van elders	Gemengd	Merendeel hier geboren
C, D, E	B	A, C

- Eigen vooronderzoek onder parochies die doorgaans al meerdere jaren bestaan. Daarbij de opmerking dat naarmate het C-model meer experimenteel van karakter mag zijn het meer het model is waarop zou moeten worden aangekoerst door parochies met veel leden van elders. Welk(e) model(len) worden aangenomen door nieuwe parochies, en parochies die niet alleen een grote instroom maar ook een grote uitstroom van leden hebben, kunnen wij geen uitsluitsel geven.
- Jonkers (1999, p. 36) noteert uit onderzoek van Roof in de VS en van Dobbelaere in Nederland dat ‘waar een cosmopolitische oriëntatie groeit - d.w.z. wanneer men meer op de wereld buiten de lokale gemeenschap raakt gericht - de kerkseheid afneemt’ (en bovendien het onderschrijven van de collectieve waardenvoorstellingen van de traditie, inclusief de godsdienstige). Dat zou echter betekenen dat ‘kerkse’ parochies een contra-indicatie krijgen voor model C, terwijl volgens ons onderzoek vooral kerkse parochies model C geïndiceerd hebben gekregen door de monitor (naast model B). Zie verderop 3a en 3b.
- Er zijn aanwijzingen dat geloofsgemeenschappen die veel kerkgangers van elders trekken homogener zijn qua levensstijl, leeftijdssamenstelling en godsdienst. Blijkens onderzoek van H. Stoffels bezoekt rond de 10% van de kerkgangers bij voorkeur diensten in een andere dan de eigen woonplaats. Voor gezinnen speelt o.m. een rol dat kinderen leeftijdsgenoten kunnen ontmoeten (S. Stoppels: “Tussen wijk- en uitwijkgemeente”, in Praktische Theologie 2 (2003), jrg. 30). Deze bevinding lijkt de positionering van de modellen C, D en E bij dit item te ondersteunen, al moet bedacht worden dat kerkgangers van elders formeel geen leden zijn, ook al tonen ze doorgaans een grote verbondenheid met hun ‘gastparochie’.

1f. Aandeel jongere parochieleden

Minder dan 9% 17-34 jr.	9% is 17-34 jaar	Meer dan 9% 17-34 jr.
B, C	A, D	E

- God in Nederland 1996-2006, p. 22: jongeren leggen meer nadruk op geloofsbeleving dan op de wereldgerichtheid van de kerk. Dat mag een bevestiging zijn van de positionering van het evangelicaal model bij dit item.
- Bernts e.a. vonden dat vrijwilligers van 35-54 jaar (vaak mensen met kinderen) zich vaker dan ouderen inzetten voor met name catechese en ook voor bestuurlijke en liturgisch-inhoudelijke taken (Kaski rapp 455, p. 32). Dat mag gezien worden als een empirische onderbouwing van in ieder geval model B bij de ‘jonge’ parochies.

1g. Aandeel oudere parochieleden

Minder dan 28% 55 jr. en ouder	28% 55 jr. en ouder ouder	Meer dan 28% 55 jr. en ouder
E	B,C,D	A

- Eigen vooronderzoek. De voorkeur van het klassieke model, met z'n hoge graad van gemeenschapszin, voor hogere leeftijdsgroepen kan te maken hebben met het beschermings- of toevlucht karakter dat ouderen, wellicht ook anno 2008, zoeken in de kerk (Thung en Schipper 1972, p. 162).
- Op grond van onderzoek van Bernts e.a. (Kaski rapp. 455, p. 32) mag verwacht worden dat parochianen zich meer inzetten voor diaconie, gebouwen en informatie naarmate zij ouder zijn.

1h. Percentage alleenstaanden onder actieve leden

Minder dan 20% alleenst.	20% alleenst.	Meer dan 20% alleenst.
	A, B, E	C,D

- J.B.G. Jonkers 1999 (p. 178): 'De gesloten christelijke godsdienstigheid is meer het type gelovigheid van de gehuwden dan van de ongehuwden' (p. 197). Dit bevestigt vooral de positie van de modellen C en D bij parochies met een hoger percentage ongehuwden. Dat het evangelicaal model volgens ons vooronderzoek in aanmerking komt voor parochies die een tussenpositie innemen valt te verklaren vanuit het gegeven dat ook evangelicale geloofsgemeenschappen gekenmerkt kunnen zijn door een eigen vorm van gesloten godsdienstigheid. .
- Ons eigen vooronderzoek wijst er voorts op dat het missionair-diaconale en het plurale model het meest in aanmerking komen voor parochies met relatief veel alleenstaanden.
Mogelijk hechten vooral gescheiden parochianen en weduwen/ weduwnaren aan dialoog en sociaal kerkelijk werk, vanwege verlies van vanzelfsprekendheden door breukmomenten in hun bestaan, door vereenzaming en verminderde materiële bestaanszekerheid.

1i. Urbanisatiegraad

> 100.000 inw.	40-100.000 inw.	(verstedelijkt)platteland
B, D, E	A	A

- P. v. Hooijdonk, p. 16, in Baart en Höfte (1994): Urbanisatie bleek -uit Kaski-onderzoek- de belangrijkste factor in relatie tot vermindering van de kerkelijke participatie te zijn. Maar ook: Door het proces van individualisering kiezen mensen hun parochie om kwaliteiten die zij elders niet aantreffen. “Persoonlijke keuze en het vormen van kleine groepen zijn de sociale substraat van de stedelijke parochie’. Parochies van het model D, E (en in mindere mate model B) zijn inderdaad parochies die door bewuste keuzes tot stand komen en die volgens ons onderzoek ook veel mensen van elders trekken. (zie 2e)
- Roozen (1988, p. 88 e.v.) constateerde net als ons - maar dan met behulp van factor-analyse - dat weinig gemeenschappen extreem de nadruk leggen op één ‘oriëntatie’ (missie). De meeste geloofsgemeenschappen geven eerder elke oriëntatie meer of minder nadruk, waarbij één of twee oriëntaties dominant zijn. Het waren, in zijn onderzoek in de VS, de katholieke geloofsgemeenschappen die het meest een ‘activistische’ oriëntatie hadden (betrokken bij sociale dienstverlening en vooral bij belangenbehartiging op het terreinen als racisme, werkgelegenheid, huisvesting en andere maatschappelijke kwesties). Dat gold in het bijzonder voor stedelijke parochies (p. 89, 92)
- Mathies 1996, p. 25 :‘de maatschappelijke problemen van zo’n multiculturele wijk gaan de Lucaskerkgemeente (in Den Haag-red.) niet voorbij’; p. 74 ‘Kerk en inloophuizen houden beide het welzijn van de wijk in het oog (d.w.z. in Zielhorst-Kattenbroek in Amersfoort-red.). Vgl. Kaski rapp. 498, p. 26, 68: stadspastoraat in Breda en project ‘Geloven ligt op straat’ Apeldoorn, met ook sterke accenten op dialoog en kunst.
- Dat het Evangelicaal model ook hoog scoort in plaatsen boven 100.000 inwoners heeft te maken met het feit dat wij in ons vooronderzoek gekeken hebben naar al relatief lang bestaande parochies. De monitor is, zoals gezegd, bedoeld voor bestaande parochies. Nieuwe evangelicale geloofsgemeenschappen ontstaan ook op het platteland, met name in de ‘bible-belt’

1i. Aantal minima

Minder dan 10% v.d. inw.	10% v.d. inwoners	Meer dan 10% v.d. inw.
C	B	A, D

Over het belang van dit item in algemene zin:

- Roozen 1988, p. 31 ('Een kerk heeft in beperkte mate de capaciteit om de determinerende invloed van de context en de waarden en belangen van de leden te overstijgen') ; p. 260 (confrontatie met sociale problemen is één van de determinanten van de 'mission-orientation' van een geloofsgemeenschap, al is er doorgaans tegelijk beduchtheid om het contact met meer welvarende groepen te verliezen). Zie ook Derksen 1989, p. 293 en Kaski rapp. 498 p. 102 over het belang van aanwezigheid kansarmen in de omgeving van de parochie.
- Eigen vooronderzoek bepaalde bij dit item primair de toewijzing van de modellen.

1j. Kerkgebouw

Kerkzaal met meer dan 2 nevenruimten	Kerkzaal met 1 of 2 nevenruimten	Alleen kerkzaal
B, D	C	A

- Eigen vooronderzoek. Dit is geheel volgens common-sense: parochies die slechts een kerkzaal ter beschikking hebben kunnen moeilijker modellen realiseren waarin kleine groepen centraal staan. Dat - niet geheel volgens onze verwachting - ook model B er uitkomt voor parochies met meer dan 2 nevenruimten is bij nader inzien verklaarbaar als bedacht wordt dat RK-vrijwilligers zich weliswaar het meest inzetten voor gebouwen, maar daarna voor liturgie (Kaski 455, p. 32). Juist vrijwilligers hebben nevenruimten nodig.

1k. Architectuur

Monumentaal	Onduidelijk	Niet monumentaal
C, D, E	A	B

- Onze hypothese bij dit item was dat juist ook vanuit monumentale kerken in oudere binnensteden nieuwe vormen van kerk-zijn worden ontwikkeld. Dit mede vanwege hun esthetische aantrekkelijkheid en de erosie van traditionele vormen van kerkelijkheid ter plaatse die om nieuwe antwoorden vraagt. We denken bij nieuwe vormen aan publieke discussies, religieuze kunst en cultuur, kleinschalige projecten die inspelen op maatschappelijke knelpunten en de privatisering van geloven, zoekende gelovigheid en opkomende geloofsoriëntaties. Ons vooronderzoek bevestigt dat in sterke mate, in de zin dat modellen die zoekende gelovigheid, missionair en/of diaconaal werk benadrukken, geïndiceerd worden voor parochies die aangaven een monumentaal gebouw te bezitten.
- Zie ook: Kaski rapp. 498, p. 26, 2003: “Tegenwoordig vindt men Stadspastoraat in plaatsen als Arnhem, Delft, Gorinchem en Dordrecht”. (plaatsen met monumentale kerken). Erik Borgman signaleerde in 2007 dat bij de ingrijpende restauratie van de neogotische Dominicuskerk in Amsterdam ‘een soort revanche’ op de ontwerper (Pierre Cuypers) is genomen. Niet meer de strakke geordenheid en gerichtheid op God als centrum en ordeningsprincipe, maar door het kleurenpalet op de ‘bontigheid’ van de stad, (in ‘Theologie in de stad, 40 jaar theologie in d’Bruynvis te Amsterdam’, Fontys 2008, p. 9,10)
- Mathies, E, 1996, p. 39 “Wat is toch ‘het geheim van de Westerkerk ‘waarover veel mensen in Amsterdam en het land spreken? Natuurlijk kan men dan het prachtige monumentale kerkgebouw en zijn klankrijke hoofdgel noemen.”

IV.2. Structuurkenmerken

2a. Bestuursstructuur

Werkgroepenmodel	Klassiek maar werkgroepen voor bep. taken	Klassiek
	C	

- Eigen vooronderzoek laat alleen zien dat parochies met een gemodereerde klassieke structuur (dus met enkele werkgroepen voor bepaalde taken) wat vaker model C als uitkomst van de analyse met de parochiemonitor hebben gekregen. Het grote gewicht dat Jan Hendriks toekent aan het bestaan van werkgroepen die hun eigen leercyclus kunnen doorlopen en die ook zonder de kerkenraad ‘even snel een probleem oplossen’ blijkt niet sterk uit ons vooronderzoek. (zie o.a. ‘Terug naar de kern’, 1995, p. 139 en latere publicaties van Hendriks) De samenhang met andere eigenschappen van de parochie konden wij (nog) niet ontdekken. Dit stemt overeen met de opmerking van Derksen dat het pastorale beleid, zoals dat tot uitdrukking komt in de mate van democratisering van het bestuur, een betrekkelijk geringe invloed heeft op de parochie (1989, p. 293) De zuiver ‘klassieke’ bestuursstructuur, vergelijkbaar met de autoritair geleide ‘parochie oude stijl’ uit de typologie van ‘Van Hemert’ (Derksen 1989, p. 292) kwamen we trouwens niet of nauwelijks meer tegen. Parochies met het werkgroepenmodel blijken niet op een bepaald model aan te koersen. Vooralsnog noteren we alleen de middelste waarde op deze variabele als indicator voor model C.

2b. Betrokkenheid op bovenregionale kerk

Zwak	In zekere mate	Sterk
B, E	D	A, C

- Becker, 1999, p. 48: In de VS zijn sterk georiënteerd op de landelijke kerk: kleinere geloofsgemeenschappen van het model ‘Family’ (waarvan wij belangrijke trekken herkennen in ‘klassieke’ parochies in Nederland) en de grote “Mixed Communities”. De “Community” (een dialoogmodel) en “Leader” (maatschappijbetrokken en profetisch) hebben een volgens onderzoek van Becker een congregationalistische inslag;

- Roozen 1988, p. 237/248: In evangelicale geloofsgemeenschappen 'heeft alleen de bijbel autoriteit' (p. 237). Vooral in 'activistische', maatschappijbetrokken, geloofsgemeenschappen is het de pastor en dus niet het landelijke instituut- die als vertegenwoordiger van het Heilige wordt gezien, en die het ethos en de missie bepaalt. De centrale rol van de pastor hangt volgens Roozen samen met het feit dat activisme gemakkelijk leidt tot meningsverschillen (p. 248). Becker 1999 komt overigens tot exact dezelfde conclusie (Table 10). Roozen legt ook een relatie tussen congregationalisme en openheid. Nadruk op congregationalisme is 'zeer belangrijk' in geloofsgemeenschappen waarin leden - als individu - aangemoedigd en geïnspireerd worden om zich te laten betrekken bij sociale en politieke issues en die willen luisteren naar hetgeen de wereld te zeggen heeft voor het eigen beleid. (1988, p. 86)
- Eigen onderzoek bevestigt grotendeels de bevindingen van Becker en Roozen. Parochies die zwak betrokken zijn op de landelijke kerk krijgen als monitoruitslag vaak het evangelicaal model (en ook het liturgisch model, dat Becker en Roozen niet onderscheiden). Het missionair-diaconaal model wordt geïndiceerd voor parochies die in 'in zekere mate' betrokken zijn op de landelijke kerk. De positionering van het klassiek model is geheel in lijn met de bevindingen van beide onderzoekers. Maar het plurale model, dat nog het meest vergelijkbaar is met de 'Community' van Becker wijkt nadrukkelijk af. Verklaring is wellicht dat géén van de geloofsgemeenschappen die door Becker geïdentificeerd zijn als 'Communities' tot de Rooms Katholieke Kerk behoorden. Mogelijk zijn ook in Nederland alleen protestantse plurale gemeenten zwak betrokken op hun landelijke kerk. Ons vooronderzoek laat bovendien de indruk achter dat katholieke parochies met trekken van de Community in theologisch opzicht minder heteronoom zijn dan protestantse gemeenten met een sterke dialogocultuur. Nader onderzoek moet uitwijzen of het hier gaat om significante verschillen.
- We wezen al eerder terloops op de bevinding van Kaski dat het katholiek kader een wat minder positieve houding jegens de leiding van de kerk heeft dan de Nederlandse katholieken (Kaski rapp. 488)
Met name 'inhoudelijke vrijwilligers' blijken geen traditioneel beeld van de kerk te hebben. Zij hebben een 'religieus functionele opvatting van kerk en ambt' (p. 17). Wanneer we aannemen dat vooral het liturgische, het evangelicale en - wellicht in mindere mate - het missionair-diaconaal model inhoudelijke vrijwilligers nodig hebben dan onderbouwt dit de positionering bij dit item van de modellen B en E en ook D.

2c. Wie heeft het voor het zeggen?

Voorals mensen met gezag	Parochiebestuur/pastor(es)	Pasto(o)r/pastores
E	A, D	B, C

- Eigen vooronderzoek geeft bij het liturgisch en pluraal model het meest frequent aan dat pastores het voor het zeggen hebben. Dat ligt deels in lijn met Kaski onderzoek van Bernts (red) waaruit blijkt dat vrijwilligers die zich vooral inzetten voor viering (en die vrijwilligers zijn er veel in liturgische parochies) een afhankelijke opstelling t.o.v. de pastor hebben en een sacraal kerkbeeld (Kaski455, p. 74). Becker (1999, table 10) ontdekte in de VS dat met name in de Communities (bij ons model C) de pastor een centrale rol heeft: hij is 'worship leader' en 'facilitator of consensus, debate on important issues'
- Bij de overige modellen hebben vrijwel steeds bestuur + pastores het voor het zeggen, terwijl bij de nu reeds evangelicaal georiënteerde parochies ook 'de gemeente' wordt genoemd. Dit is eveneens in overeenstemming met onderzoek in de VS van Roozen (1988) en Becker (1999), behalve waar het gaat om het missionair-diaconale model. Zoals aangegeven heeft in de VS de pastor bij dit model duidelijk de hoofdrol. (Roozen p.248), Becker, p.196). Het zou van belang zijn te onderzoeken of er, in de VS of elders, missionair-diaconale geloofsgemeenschappen zijn die ook qua leiderschap meer vergelijkbaar zijn met dit type geloofsgemeenschappen in Nederland. Dit om na te gaan onder welke specifieke condities zij in de regel zijn ontstaan en voortbestaan.

2d. Stijl van leidinggeven

Gericht op organisatie en persoon	Gericht op officiële kerkorde	Gericht op de persoon
A, B, D, C	A	E

- Eigen vooronderzoek hebben we hier weer als uitgangspunt genomen. Dat model A in twee cellen voorkomt heeft te maken met het wisselende karakter van de klassieke parochie, ook in haar modelmatige gestalte: een meer of minder familiale, persoonsgerichte, inslag. Hoe familier de cultuur van een parochie, hoe minder centraal de positie van de pastor (Becker 1999, p.153)

- Méér dan in de meeste protestantse kerken het geval is wordt de stijl van leidinggeven in de katholieke kerk bepaald door de pastores. Onderzoek van Baart en Höfte (1989, p. 118 e.v.) onder beleidswerkgroepen van parochies in Utrecht, Gelderland en Overijssel laat niettemin zien dat de dienst van de leiding eind jaren tachtig doorgaans al gezamenlijk wordt gedragen door pastor en parochieleden met beleidsverantwoordelijkheid in parochiebesturen en parochievergaderingen. Daarbij valt wèl op dat deze gezamenlijke dienst van de leiding nogal ‘zakelijk’, ‘taakgericht’, ‘organisatorisch perfect’ is en gefocussed op het coördineren en functioneren van de werkgroepen. Binnen dat algemene beeld zijn er sterke nuances, vooral waar het gaat om het optreden van de pastor t.o.v. de vrijwilligers: Soms loopt de pastor voorop in het ‘parochiecentraler’ maken van de parochiegemeenschap, vaker beperkt de pastor zijn eindverantwoordelijkheid vrij nadrukkelijk tot bepaalde taken (bijv. verkondiging en catechese). Bovendien is soms ‘het doorgeven van de post en de informatiestroom sterk van hem afhankelijk’ (p. 141), ‘oefent hij zijn gezag op autoritaire wijze uit” (p. 171), ‘remt zijn optreden andere mensen om zichzelf te uiten’(p. 171) of is ‘de parochie nog sterk ‘pastorcentraal gericht’(p. 178).
Uit ons vooronderzoek maken we op dat er nog steeds vrij grote variaties zijn.
- A. Baart concludeert in Kaski rapport 455, op grond van onderzoek in 1997, dat bij vrijwilligers méér geappelleerd moet worden op ‘persoonsoriëntatie’ en minder alleen op christenplicht, verantwoordelijkheid als gelovige e.d. (p. 101). Een instrumentele benadering - ‘een blikje vrijwilligers open trekken’ - acht hij ongunstig. Hij stelt voorts vast dat het parochiële werk pastorcentrisch is gericht (p. 106). Dit terwijl uit ander onderzoek blijkt dat vrijwilligers de pastor vooral als een gelijke beschouwen, een ‘medemens’ (Kaski rapp. 488, p. 17). Eveneens op grond van onderzoek concluderen M. Van Koningsveld en R. Weverbergh: “Een open en wederkerige relatie van pastor en groepsleden, die gekenmerkt wordt door aandacht en zorg voor elkaar en elkaars moeilijkheden, komt zowel de taakgerichtheid als de besluitvorming ten goede” in Baart en Höfte 1994, p. 162).
- Becker 1999 (o.a. p. 153) en Roozen 1988 (p. 240) dragen hier niet bij aan de empirische onderbouwing. In de VS heeft volgens deze onderzoekers ook het evangelicaal model een andere leiderschapsstijl dan in Nederland: meer zaakgericht en besluitvaardig, maar tevens democratisch.

2e. Rol van de pastoor/pastor

Toeruster	Procesbegeleider	Geestelijk leider
A, B, C, D, E	B,C,D	C, E

- Eigen onderzoek laat dit patroon zien. Vooral bij het pluraal model is de pastor zeer veelzijdig, hetgeen impliceert dat model C geïndiceerd is bij elk van de drie rolopvattingen van de pastor.

Wat opvalt is dat parochies waarvan de pastor duidelijk geestelijk leider is niet het klassiek model (A) krijgen geïndiceerd, maar wèl het plurale model. Dat één van de gemeenschappen die model C als uitslag kregen deel uitmaakte van een zorginstelling heeft hier aan bijgedragen. Er is een kans dat in vervolgonderzoek deze positionering van C verdwijnt. Maar het is ook zeker niet ondenkbaar dat mondige - en op dialoog gerichte parochianen - nog steeds geestelijk leiderschap van hun pastor verwachten zonder hun zoekende gelovigheid terzijde te leggen.

- Overigens sterke onderbouwing door onderzoek van Becker en Roozen in VS voor de positionering van model C bij dit item (zie ook hierboven bij 2c).

2f. Vrijwilligersfuncties toegankelijk?

Geen eisen	Weinig eisen	Veel eisen
A, C, E (gesloten)	B	D, E (open/ pro-actief)

- Roozen, 1888, p. 253; sterke eisen bij met name de open en pro-actieve (ondernemende) evangelicale gemeenten in suburbs. Ouderlingen moeten ideale kerkleden zijn als in 1 Tim3: 1-7 en Titus 1:6-9 en ze moeten een goed en sober gezinsleven hebben (n.a.v. 1 Tim 3:5). Echter weinig of geen eisen bij de wereldmijdende en stedelijke evangelicale groepen, die maar moeilijk vrijwilligers weten te werven. (p. 255).
- Het Leader- model (het meest vergelijkbaar met ons model D) vraagt bij Becker ook expertise van leken (1999, p. 49 e.v.)
- Sterke onderbouwing door onderzoek van Becker en Roozen van de positionering van de modellen bij dit item. Bij de positionering is eigen vooronderzoek overigens weer doorslaggevend geweest.
- Terzijde: het *subjectieve* beeld van het belang van vrijwilligerswerk in Nederlandse parochies - bij vrijwilligers van hun eigen werk en bij pastores en bestuursleden -

hangt **niet** samen met kenmerken van de parochie. Objectief gezien worden meer ‘belangrijke’ - d.w.z. pastor-vervangende en zelfs initiërende taken - vervuld door vrijwilligers op het terrein van catechese, diaconie en met name liturgie (Kaski rapp. 455, resp. p. 51, 50). Echter: omdat deze taakgebieden weinig prioriteit kunnen hebben in het uitgevoerde parochiebeleid geeft dit geen directe aanwijzingen voor de toedeling van de modellen bij dit item. Alleen door een verband te leggen met item 3j. zouden nadere uitspraken mogelijk zijn.

2g. Karakter verhoudingen

Persoonlijk	Gedreven	Vrij zakelijk
A, B, D	A, D, E	C

- Eigen onderzoek wijst uit dat de meeste katholieke parochies een tamelijk sterk gemeenschapskarakter hebben. Ook het klassieke model. Parochies van het klassieke model zien zichzelf vaak als een *beweging* als de diaconale dimensie relatief sterk is ontwikkeld. Het plurale model is het meest genoemd door parochies die zichzelf percipiëren als een organisatie met deels zakelijke verhoudingen. Veel gespreksgroepenwerk vereist inderdaad een zekere zakelijkheid en nadruk op organisatie.
- Sterke onderbouwing van de verdeling van de modellen over de cellen door onderzoek in de VS, hoewel het klassieke model daar wat meer tendeert naar traditionele en formele (maar wél vriendschappelijke) verhoudingen en het plurale dialoogmodel meer naar informele, persoonlijke verhoudingen. Becker 1999: de ‘interaction-style’ van de Community is: ‘intimate; members “plug in” to small groups that form friendship and support networks’. De processen zijn echter lang en formeel, maar wel inclusief. De maatschappijgerichte ‘Leader’ kenmerkt zich door een vriendschappelijke omgangsstijl en leden kunnen buiten de erediensten betrokken zijn op elkaar (p. 196 e.v., table 10). Dat parochies die zichzelf ‘gedreven’ noemen ook naar model A kunnen streven is niet verwonderlijk als je bedenkt dat een klassieke parochie sterk georiënteerd kan zijn op een landelijke (behoudende) beweging.

2h. Geschat aantal groepen (N.B. niet gericht op bestuur, beheer, financiën, coördinatie en praktisch organisatorisch werk /doewerk!)

Aantal groter geworden	Gelijk gebleven	Aantal kleiner geworden
B, D, C	E	A

- Eigen onderzoek bevestigt sterk bevindingen van Becker 1999, p. 49 e.v.
Bestaande parochies die op grond van ons onderzoek het model E kregen geïndiceerd maakten vaak de indruk in een soort overgangsfase te verkeren. Het aantal (groeï-)groepen hoefde daarom nog niet zo hoog te zijn. En dat verklaart vermoedelijk de tussenpositie van model E bij dit item.
- Het is goed te bedenken dat ons model C het meest in aanmerking komt voor parochies die nu al streven naar een ‘conciliaire gemeenschap’, zoals Jan Hendriks die voor ogen heeft. Groepen daarin zijn idealiter *ecclesiale* groepen, die zaken van algemeen belang (zoals beroepen en daarna begeleiden van de professionele voorganger) aan het gemeenteberaad delegeren. Ecclesiale groepen zijn uitdrukkelijk niet alleen werkgroepen, maar *tegelijk* ook vier-, leer en gebedsgroepen. (o.a. 1999, p. 88, 89). Dit sluit aan op hetgeen Derksen heeft opgemerkt over het begrip ‘conciliariteit’ dat z.i. ná Vaticanum II teveel het accent gekregen heeft van ‘Volk Gods onderweg’. Sleutelwoorden bij Volk Gods onderweg zijn participatie of deelneming, ook opgevat als ‘medeverantwoordelijkheid’. Maar dat kan niet los worden gezien van andere concepten van Vaticanum II als lichaam van Christus en tempel van de Heilige Geest. R. Michiels citerend pleit hij voor een conciliaire kerkmodel of communiomodel dat een band kan leggen tussen de antropologisch-sociologische kerk van mensen en de bijbels theologische gemeenschap van gelovigen (p.316-318). Participatie in de zin van meedoen of meebeslissen is dan een te mager criterium.
- Daarom moet hier ook worden aangegeven welk type groepen geteld mogen worden bij dit item, niet alleen met het oog op model C, maar ook met het oog op de bereikbaarheid van de andere 4 modellen. Alle parochies hebben groepen die assisteren bij de diensten of deze praktisch mee helpen voorbereiden. Ook hebben parochies vrijwel altijd groepen rond jongerencatechese, bezoekwerk/pastoraat/Zonnestrook, caritas, bestuur en beheer, alsmede typische doegroepen voor bezorging van parochieblad, koffieploeg en schoonmaak/onderhoud/bewaking en vervoer. Als dat type groepen groter of kleiner in aantal is geworden geeft dat niet aan welk model voor hen bereikbaar is. Om te bepalen welke van de 5 modellen kans maken in een parochie is het daarom van belang te kijken

naar projectgroepen met ‘meervoudige en meer inhoudelijke taken’ bijvoorbeeld gericht op een samenlevingsprobleem of liturgievernieuwing (Derksen 1989, p. 81), studie-, gespreks-, bezinnings- en beleidsontwikkelingsgroepen. Daarbij is het aantal bijbelstudiegroepen of missionair gerichte groei-, gebeds- of projectgroepen vooral (maar niet alleen!) een indicator voor model E, het aantal diaconale of samenlevingsgerichte groepen een indicator voor met name model D en het aantal groepen gericht op beleidsvoorbereiding en persoonlijke ontwikkeling met name een indicator voor model C. Liturgiegroepen tellen uiteraard vooral mee voor model B, ook als zij oecumenische vieringen voorbereiden. Met deze nog vrij brede criteria hebben we gekeken naar de tellingen van parochiële ‘werkgroepen’ die Derksen heeft opgenomen in zijn boek “Eigenlijk wisten we het wel, maar we waren het even vergeten” (1989, p. 69-79 en 93-106) teneinde een globale schatting te krijgen van het gemiddeld aantal groepen per parochie dat waarschijnlijk in voldoende mate aan deze criteria voldoet. We komen dan op ca. 5 groepen per parochie.

- Jonkers stelde vast dat kerkleden in ‘Ooststad’, in vergelijking met leden in een grote gemeente in de Randstad en een kleine gemeente in het noorden van het land, veruit het meeste belang hechten aan gespreksgroepen en groepen die met samenlevingsvragen bezig zijn, en in iets mindere mate ook aan bijbelgroepen. Gebedskringen werden veel minder belangrijk gevonden. Opmerkelijk is dat er in deze Gereformeerde kerk (in de jaren negentig) eveneens een hoge tolerantie was inzake de geloofsleer: men is van mening dat de leer moet worden aangepast aan de eigen tijd en er moet ruimte zijn voor verschillende opvattingen over het geloof. En: ‘De grote historische gebeurtenissen komen tot stand omdat mensen ze maken’ zegt meer dan de helft van de gemeenteleden. Trouwens: voor een gereformeerde kerk was dat wellicht bijzonder, maar het is overeenkomstig het plurale model!

2i. Parochieavonden

Tenminste 1x per jaar	Soms over bep. zaken	Nooit
B, C	D, E	A

- We baseren ons hier louter op eigen vooronderzoek. Dit item geeft aan in hoeverre ook niet-kaderleden betrokken zijn bij de parochie. Onze hypothese was daarbij dat parochies die het sterkst een traditie hebben van parochieavonden de modellen C, D en E aanbevolen zouden krijgen door de monitor, terwijl model

A zou worden geïndiceerd voor parochies die deze traditie niet of nauwelijks hebben. Dit wordt deels bevestigd door ons onderzoek. De positie van model B is voor ons onverwacht: parochies met potenties voor het liturgisch model zijn óók parochies waarin regelmatig parochieavonden worden gehouden, zodat parochianen zonder specifieke taken mee kunnen praten, o.a. over de liturgische vormgeving.

2j. Menskracht

Bestuur A, B, E	Catechese / vorming jongeren B, E	Diaconie, MOV/ Kesa A, D
Gebouwen/ beheer A, E	Oecumene D	Vorming volwassenen B, C, D
Bezoekwerk C	Vieringen B, D, E	Informatie B, C, D

- Het patroon komt voort uit ons eigen vooronderzoek en is grotendeels in overeenstemming met onderzoek in de VS. Alleen is daar de inzet van vrijwilligers in missionair-diaconale kerkgemeenschappen geringer en aanwezig op minder terreinen. (Becker 1999, Roozen 1988)
- Zie ook Derksen (1989, p. 293 ev.) welk percentage van de parochies bepaalde kerntaken uitdrukkelijk aangeeft en die in ieder geval in de visie beleving van de geïnterviewden een belangrijke plaats hadden: 38,2 % verkondiging/catechese, 70,5% liturgie, 44,1% pastoraat/diaconie, 67,8% gemeenschapsopbouw. Kaski rapport 455 vermeldt het aandeel van de functies per kerntaak (p. 48) en dat is relevanter bij dit item: activiteiten rond gebouwen en vieringen 46%; informatie en contact 21%, liturgie inhoudelijk 13%, diaconie 8%, bestuur 7%, catechese 5%. Tussen 1987 en 1997 waren er slechts minieme verschillen in deze cijfers waarneembaar, aldus de auteurs. Om vergelijking met onze indeling enigermate mogelijk te maken mag vorming volwassenen en oecumene door parochies bij verkondiging/catechese gerekend worden en bezoekwerk bij pastoraat/diaconie.
- In zuidelijke bisdommen - met name Roermond - is er de meeste inzet voor vieringen/liturgie (Kaski, rapp. 488, p. 22)

2k. Ingaan op vragen van randleden

Snel en onvoorwaardelijk	Hangt er van af	Terughoudend
C, E	A, B, D	A, E

- Eigen vooronderzoek, waarbij we een iets ‘gemakkelijker’ opstelling van missionair-diaconale parochies hadden verwacht.
- De Groot, Kregting en Borgman schrijven in Social Compass 2005: parochies zonder duidelijk christelijk profiel en enkele exclusieve parochies mét duidelijk christelijk profiel zijn weinig toegankelijk (p. 217).
- Roozen vindt in de VS dat randleden niet zondermeer werden toegelaten in wereldmijdende evangelicale gemeenten (de “Sanctuary”) en in snel groeiende evangelicale gemeenten (p. 36, p. 234)

2l. Exposities, oecumenische vieringen, themabijeenkomsten?

Vaak	Weinig	Nooit
D	B	A, E

- Eigen vooronderzoek, waarbij de positionering van model E opvalt, omdat (potentieel) evangelicale parochies doorgaans een open karakter hebben.
- Zie ter illustratie van de bevinding dat parochies die frequent hun gebouw openstellen voor exposities, oecumenische vieringen en themabijeenkomsten model D krijgen geïndiceerd de beschrijving van het stadspastoraat in Breda in Kaski rapport. 498(p. 27 ev.).

2m. Uitnodigen randleden en buitenkerkelijken voor gespreksgroepen

Ja	Soms	Nooit
C, D, E	A, B	A, B

- Eigen vooronderzoek. Dit beantwoordt aan onze verwachting dat - in dit opzicht open- parochies de aanbeveling krijgen om naar de modellen C, D of E toe te werken. Bevestiging door onderzoek in de VS is er niet of nauwelijks.

2n. Aandacht voor nieuwe leden

Veel	Gemiddeld	Weinig
B, C, E	A, B	A

- Eigen vooronderzoek.
- Modellen A en B konden niet exclusief in één cel worden ingedeeld. Maar model B wisselt hier van plaats t.o.v. het vorige item. Parochies met indicatie 'B' zijn kennelijk minder actief in het betrekken van minder kerkse parochianen bij gespreksgroepen, maar zijn wel gastvrij, zodra mensen lid worden.
- De Groot, Kregting en Borgman 2005: parochies zonder duidelijk christelijk profiel (waarin 'je wordt geboren') en daarnaast slechts enkele (!) 'parochiële parochies, met een sterk gesloten profiel' zijn weinig toegankelijk ("The positioning of the parish", p. 217, in Social Compass 52 (2) 2005.) M.a.w.: behalve lang bestaande en weinig geprofileerde parochies hechten alle RK-geloofsgemeenschappen aan toegankelijkheid.
- Becker constateert dat vooral in parochies van het model "House of Worship" 'greeters' actief zijn (Table 10). Roozen constateert daarentegen: 'Nieuwkomers worden niet opgevangen na de dienst' in de First Church in East End met z'n liberale theologie en bevestiging van de bestaande sociale orde, de gerichtheid op planning en efficiency, en op de kerkelijk weinig actieve hogere middenklasse (p. 115). Hoewel het hier om één gemeente gaat lijkt deze bevinding van Roozen, die al gezien werd door Max Weber (M.M.W. Lemmen 1990, p. 176,177), van wijdere strekking te zijn. Naarmate vrijwilligers minder actief zijn in de parochie gaat de parochie meer een afspiegeling vormen van de dominante cultuur van de samenleving. Of, zoals Van der Ven schrijft in 'Pal voor de kerk', maar dan meer normatief: "Het kerkelijk vrijwilligerswerk zou zich, zoals alle vrijwilligerswerk, moeten wapenen tegen de kolonialisering van de samenleving door economie en bureaucratie, die de kapitalistische maatschappij steeds sterker kenmerken" (Kaski, rapp. 455, p. 138). Bevestiging van deze these vinden we bij meerdere auteurs: H. de Roest, 1998, in navolging van Habermas: 'culture poses limit to technics and to the economy' p. 47) en F.X. Kaufmann (1989), verwijzend naar het begrip 'Verantwortungsethik' van Max Weber: 'Verantwoordelijkheid is zaak van de persoon'. (p. 259). "Die Glaubwürdigkeit eines zukünftigen Christentums wird davon abhängen ob es gelingt neue Sozialformen (hij spreekt ook van Kommunikationssituationen - red.) explizit christlichen Lebens zu entwickeln'. (p. 272)

2o. Kerkruimte open voor interreligieuze vieringen

Vaak	Weinig	Nooit
D	B	A, C, E

- Eigen vooronderzoek. Nader onderzoek moet uitwijzen of parochies met indicatie C significant minder aangeven dat ze hun kerkruimte niet openstellen voor interreligieuze vieringen. De positionering van model E klopt wel met de beeldvorming van evangelicale geloofsgemeenschappen.

2p. Inloopgelegenheid (in of buiten het kerkgebouw)

Ja	Nog niet, wel plannen	Niet
D, E	B, C	A, E

- Eigen vooronderzoek. Bij parochies met indicatie 'klassiek model' wordt in bijna de helft van de gevallen geantwoord dat er 'geen inloopgelegenheid' is.

2q. Samenlevingsvragen, reflectief (alleen beschouwelijk) aan de orde?

Vaak	Incidenteel	Zelden
A, D	B, C, E	

- Eigen vooronderzoek. Voor parochies die opgaven 'zelden' reflectief met samenlevingsvragen bezig te zijn kon geen model worden aangewezen.
- Roozen (1988) ziet bij geloofsgemeenschappen van het plurale of dialogische model dat samenlevingsvragen wel worden besproken, maar zonder dat standpunten worden ingenomen. Dit omdat men geaccepteerd wil worden als 'goede burgers' en niet in conflict wil komen met posities buiten de kerk (p. 251 e.v.). Evangelicale en wereldmijdende evangelicale groepen nemen volgens Roozen conservatieve posities in en bespreken vooral bepaalde problemen op het gebied van de publieke moraal zoals abortus, verslaving, homohuwelijk (p. 92, 257). Volgens Netwerk wijst recent Amerikaans onderzoek echter uit dat met name jongere evangelicalen in de suburbs niet langer alleen homohuwelijk

en abortus bepalend laten zijn voor de stemkeuze. Door armoedebestrijding en betere gezondheidszorg kan ook veel (jong) leven worden beschermd. (uitzending 4-09-2008)

- Becker (1999) ziet overigens al aan het einde van de vorige eeuw samenlevings-gerichtheid over de volle breedte (p.170). En dat gaat ook op in Nederland, blijkens ons eigen vooronderzoek. Want de derde cel blijft open.
- Kaufmann (1989) ziet in Duitsland standpuntbepaling en betrokkenheid op publieke zaken vooral bij mensen op gevorderde leeftijd én wanneer sprake is van “Sympathische Sozialbeziehungen” (p. 223, 275). Deze betrekkingen vinden we inderdaad bij het klassieke, missionair-diaconale en ook het evangelicale model (zie hierna 3 e).

2r. Pro-actief (ondernemend) naar buiten

Vaak	Zelden	Nooit
C, D, E	C, A	B, E

- Eigen vooronderzoek.
- Bevestiging door Roozen 1988 (o.a. p. 35/36, 87, 234) en Becker 1999 (tabel 10) Roozen hanteert het begrip ‘publicly proactive’, dat hij weer zinvol onderscheidt in de ‘activistic orientation’ en de ‘evangelistic orientation’. Bij de activistische oriëntatie gaat het om benadrukken van rechtvaardigheid, positieve bevestiging van leden die sociaal actief zijn (waarbij de pastor leiding geeft) en ook acceptatie van confrontatie, conflict en burgerlijke ongehoorzaamheid.
- N.B. klassieke parochies zijn volgens ons vooronderzoek soms pro-actief met het oog op financiering van eigen activiteiten. (veilingen, deurcollecte)
- Model E wordt volgens ons vooronderzoek weer geïndiceerd bij twee - op dit punt nogal uiteenlopende - typen parochies. Dit is aannemelijk wanneer we het Evangelicaal Model onderscheiden in een open en een gesloten variant.

IV.3. Groepsverband en saamhorigheidsgevoel

3a. Kerkgang

Minder dan 7,5% bezoekt elke week viering/dienst	7,5% bezoekt elk weekend dienst/viering	Meer dan 7.5% bezoekt elk weekend dienst/viering
B, C	A, C, D, E	A

- Vooral het liturgische en plurale model springen er uit qua kerkgang in ons vooronderzoek, hoewel ook enkele minder kerkse parochies model C kregen geïndiceerd door de monitor.
- Op grond van onderzoek door anderen kunnen we alleen zeggen dat kerkseheid (een keer per week of vaker naar de kerk gaan) een kenmerk is van katholieke vrijwilligers. (Kaski rapp. 455 p. 67)
- Regelmatige kerkgangers wonen het meest (34%) op het verstedelijkt platteland (J. Becker en J. de Hart, Godsdienstige veranderingen in Nederland, SCP 2006, werkd. 128, p. 50).

3b. Participatie (incl. deelname aan koor)

Meer dan 5,8% vrijwilliger	5,8 % is vrijwilliger	Minder dan 5,8 vrijwilliger
B, C	A, D	A

- De liturgische, plurale en missionair diaconale modellen (B, C, D) zijn 'participatiemodellen'. Uit ons vooronderzoek blijkt dat deze modellen ook de aanbevolen modellen zijn voor parochies die in dit opzicht hoog of gemiddeld scoren. Het klassiek model scoort soms laag, wanneer de parochie een gesloten karakter heeft (vgl. de 'parochiële parochie' van Kregting, Borgman, de Groot, bij vraag 2n) Onderling vertrouwen en gemeenschapsgevoel zijn sterk bevorderlijk voor participatie (Van Kessel, p. 56, 88. God in Nederland 1997, p. 97, Kaufmann, p. 275). Hoewel van Hemert dit verband niet vindt: "De gemeenschapsgedachte wordt door kerkelijk beleid weliswaar sterk gestimuleerd en door veel parochianen onderschreven, maar dit heeft geen invloed op kerkelijk gedrag". (In Baart en Höfte 1994, p. 24)
- Onderling vertrouwen groeit door interactie, ook met anderen dan familie en goede vrienden. Dat verklaart de positieve positie van het liturgisch en pluraal model.

- Zie ook Kaski 2001 rapp. 488 en Bernts 1998 (o.a. over het belang van wederzijdse betrokkenheid tussen pastor en vrijwilligers), Jonker 1994, p. 167 en 107 (mensen zonder baan).
- Een opmerkelijke opvatting wordt verwoord door Menco van Koningsveld in zijn dissertatie (Utrecht, 2005) die stelt dat vrijwilligers een belemmering zijn voor de vitaliteit van een parochie. Vrijwilligers staan z.i. voor een doende kerk, een kerk die er voor hen is, zonder zich voldoende af te vragen hoe hun rol als gelovige past binnen de Kerk als geheel. Wat volgens hem uiteindelijk leidt tot geslotenheid van de parochie, zeker als de pastor zich (zoals doorgaans) beperkt tot sociaal en emotioneel leiderschap. Vooral model C zou daarmee als typisch participatiemodel een andere positie moeten krijgen dan aangegeven. Dat volgens ons vooronderzoek model C zich niettemin lijkt te ontwikkelen in parochies met een hoge participatie van vrijwilligers kan te maken hebben met de rolopvatting en leiderschapsstijl die Van Koningsveld mist bij parochies met veel actieve vrijwilligers. Wij namen waar dat in dit type parochies de pasto(o)r wel degelijk gekarakteriseerd wordt als geestelijk leider en tegelijk als procesbegeleider met aandacht voor operationalisering van het ingezette beleid.

3c. Motivatie om informatie te ontvangen

Meer dan 27% wil info	27% wil info ontvangen	Minder dan 27% wil info
B, E	A	

- Voor het pluraal model en het missionair-diaconaal model is op grond van ons vooronderzoek geen conclusie te trekken.

3d. Positieve gevoelens jegens elkaar?

Ja, geldt voor overgrote meerderheid	Dat geldt voor de meesten, maar sommigen mijden elkaar	Dat geldt bij ons voor een minderheid
A, D, E	A, C	

- Eigen vooronderzoek. Voor positionering van model B gaf ons onderzoek onder 23 parochies onvoldoende houvast. De meeste klassieke parochies met model A als indicatie scoren goed, of doorgaans goed (antwoord 'Ja'). Daaronder zijn veel kleinere parochies.

- “Een kerkelijke gemeente kan niet bestaan zonder een zekere mate van onderlinge positief-affectieve binding tussen de leden” schrijft J.B.G. Jonkers in zijn “Kerk in kaart” (1992, p. 36). In zijn latere onderzoek maakt hij echter alleen aannemelijk dat de mate waarin primaire relaties (familie- en vriendenrelaties) beperkt zijn tot die van de eigen godsdienstige groepering karakteristiek is voor een bepaald type geloofsgemeenschap. Hij doelt hierbij op de religiocentristische kerk van ‘Noorddorp’ waarvan de leden geacht worden alleen op een christelijke politieke partij te stemmen.
- Chr. A. Schwarz 1996 (‘Natuurlijke gemeenteontwikkeling’) becijfert op grond van wereldwijd onderzoek van 1000 geloofsgemeenschappen dat het kwaliteitskenmerk ‘Liefdevolle relaties’ duidelijk aanwijsbaar is in 68% van de groeiende gemeenten met een hoge algemene kwaliteit volgens 8 kwaliteitskenmerken. Kwantitatief afnemende en/of kwalitatief mindere gemeenten scoren op dit beduidend lager. Dat zijn z.i. geen gemeenten die technocratisch bestuurd worden (p. 36, 37). Hij geeft zelfs een voorbeeld van een gemeente waarin vooruitgang werd geboekt op het vlak van ‘structuren’ en ‘taakvervulling’, maar achteruitgang op het vlak van ‘geloofsbeleving’ en ‘relaties’ (p. 121). Dat gegeven kan een aanwijzing van het type parochie dat in aanmerking komt voor de modellen A, D, E. En het verklaart wellicht de indicering van model C (met z’n toch wat formele overall-organisatie) voor parochies die niet uitgesproken positief scoren op dit punt. (vgl. ook 2g.) NB. Mensen met positieve gevoelens jegens elkaar hoeven geen vrienden te zijn of familie.

3e. Partijvorming en of conflicten?

Nee	Soms	Ja
C, E	A, B, D	

- Eigen vooronderzoek. Dit wordt deels bevestigd door Becker en Roozen. Becker heeft het meest expliciet modellen vergeleken op hun omgaan met conflicten. Conflicten zijn volgens zijn onderzoek het minst oplosbaar in “gemengde” kerkgemeenschappen zonder duidelijk overall-profiel, maar waarbinnen verschillende profielen om voorrang strijden (de Mixed Community). Daar is dus de kans het grootst dat partijvorming ontstaat. Dat type parochie hebben wij in ons onderzoek overigens niet geïdentificeerd, maar het is niet ondenkbaar dat deze parochies bestaan of ontstaan en daarom handhaven we dit item.

- Conflicten kunnen ontaarden in partijvorming. Mede daarom sonderen wij met de monitor ook of er conflicten zijn in een parochie. Dit vooral, omdat we van Becker weten dat dit samenhangt met het van toepassing zijnde ‘cultural model’. In het profetisch-diaconale model van Becker (de Leader) moet de pastor zo nu en dan een knoop doorhakken, maar in de overige modellen komt men er meestal wel uit door stemmen of sluiten van een compromis. Binnen de Community en de Family moet de pastor de meeste vaardigheid in conflicthantering hebben. (Becker tabellen 9 en 10). Dat is in lijn met de positie van het missionair diaconale model bij ‘soms rond bepaalde kwesties’ (cel 2), maar niet met de positie van model C. De positionering van model D wordt enigermate gesteund door de bevinding van Roozen dat de meeste conflicten zich voordoen in activistische geloofsgemeenschappen, omdat naar zijn inzicht activisme vaak leidt tot meningsverschillen, terwijl in een hiërarchische kerkgemeenschap de leden meer volgend zijn. (Roozen 1988, p. 248). Dat laatste zien wij niet tot uiting komend in onze verdeling van de modellen. Het plurale model en het - vaak ‘activistische’ - evangelicale model blijven volgens ons onderzoek doorgaans verschoond van partijvorming, hetgeen te maken kan hebben met eenheid en leer en de rolopvatting van de pastor (zie 2 e).

3f. Bevriend met elkaar

Minder dan gemiddeld	Gemiddeld	Meer dan gemiddeld
B, C	A, D, E	

- Jonkers vond in protestantse kerken een verband tussen veel vrienden onder kerkleden en geslotenheid en traditionalisme (J.B.G. Jonkers 1999, p. 179: “Het gesloten karakter (van de ‘gesloten christelijke godsdienstigheid - red.)) veronderstelt een godsdienstig homogene vriendenkring en een godsdienstig homogeen huwelijk”. Ons vooronderzoek bevestigt dit niet: zie de positionering van de modellen. Liturgische en plurale parochies zijn doorgaans niet gesloten of traditioneel.
- Zie ook Jonker 1994, p. 80: vriendenkringen neigen naar religieuze homogeniteit.

3g. Geefgedrag (anno 2005)

Meer dan € 25,75 per lid	€ 25,75 per lid	Minder dan 25,75 per lid
E	B, D	A

- Eigen onderzoek. (Over het plurale model zijn onvoldoende gegevens.)
Hier geeft enige organisatiesensitiviteit de verklaring. Het liturgische, het missionair-diaconale model en met name het evangelicale model zijn betrekkelijk 'dure' modellen, waarvoor de leden dus flink moeten 'offeren'. Het liturgische model vanwege de verzorgde liturgie en de vele activiteiten, het missionair-diaconale model vanwege de vele activiteiten (ook extern) en het evangelicale model door de vele activiteiten naar binnen en buiten en het gebruik van moderne middelen en media. Bernts benadrukt eveneens op grond van onderzoek sterk de rol van voldoende personele en financiële middelen bij vernieuwing en meer openheid in het aanbod (Kaski rapp 498, p. 100, 103)

3h. Profilering

Ja	Nee	Enigermate
B, D	A	A, E

- Kleine parochies en plattelandsparochies blijken het minst enthousiast voor samenwerking en profilering, zo concludeerde Kaski in rapport nr. 503, uitgebracht in 2003. Eigen onderzoek lijkt dit te bevestigen: zie de positie van A bij 'nee' in de 2^e cel, maar het aantal scores is gering. Van het plurale model zijn geen gegevens gevonden

IV.4. Onderbouwing van de toewijzing van de modellen van de lagen 4 en 5

De items van 4 en 5 zijn in de loop van het vooronderzoek nogal veranderd, n.a.v. commentaren van studenten en collegae. Maar de laatste 10 studenten hebben gewerkt met een lijst die - behalve een groot deel van laag 4 - in belangrijke mate overeenkomt met de lijst die in deze uitgave wordt gepresenteerd. Op grond van onderzoek van deze studenten kon in bevredigende mate worden bepaald welke items sterk als indicator functioneerden voor welk(e) model(len). Dit geldt het sterkst voor de items 4r, s, t, x en aa. t/m gg. De items a t/m d zijn afkomstig uit 'God in Nederland 1996-2006, p. 21'. De items 4e t/m w ontleenden we aan de zeer recente publicatie "Kirche empirisch" van Jan Hermelink en Thorsten Latzel, p. 20/21 (zie literatuurlijst). Formulering van item 4z is ontleend aan Durk Hak in zijn artikel in Religie en Samenleving 1(2), p. 95 e.v. Bij de formulering van de items 5a, b, e, g, h en j hebben we dankbaar gebruik gemaakt van onderzoek van Kees de Groot, Joris Kregting en Erik Borgman, gepubliceerd in Social Compass 52(2), 2005, p. 217-219 (zie literatuurlijst). Bij de andere items hebben we ons òf laten leiden door schaarse aanwijzingen van ons vooronderzoek, of door onze beschrijvingen van de 5 modellen.

IV. 5. Verzameltabel laag 1 t/m 3

Model	A	B	C	D	E
Aantallen laag 1 (x2)					
Aantallen laag 2					
Aantallen Laag 3					
Totalen					

IV.6. Verzameltabel laag 4

Zet een kruisje in elke kolom van de aangegeven letters. Doe dit alleen voor de door jou in de monitor bij laag 4 aangekruiste stellingen. De kolommen A t/m E tel je tenslotte op om de eindtotalen te noteren

Item	Bijpassende Modellen	A's	B's	C's	D's	E's
a.	A,B,E					
b.	A, B,D					
c.	A,D,C					
d.	D					
e.	A					
f.	A,B					
g.	E					
h.	A,E					
i.	A,D					
j.	D,E					
k.	A,E					
l.	D,E					
m.	C,D					
n.	C,D					
o.	B,C					
p.	D					
q.	A					
r.	E					
s.	E					
t.	A					
u.	C,D					
v.	C					
w.	C					
x.	A,E					
y.	D					
z.	E					
aa.	A					
bb.	E					
cc.	C					
dd.	C					
ee.	B					
ff.	D					
gg.	D,E					
Totalen A,B,C,D. E						

IV.7. Verzameltabel laag 5

Omcirkel s.v.p. alleen de modellen bij jouw/ jullie aangekruiste antwoorden en tel de omcirkelde letters op.

Item	Passend model bij mee eens	Passend model bij gedeeltelijk mee eens	Passend model bij niet mee eens
a.	D,E	B,C	A
b.	A	B,D,E	C
c.	E	D	A,B,C
d.	C	B,E	A,D
e.	D,C	B,E	A
f.	C	D,E	A,B
g.	A	E	B,C,D
h.	E,A	B	C,D
i.	A	B,C	D
j.	A,B	C,D,E	-
k.	A	B,C	D,E
l.	D	-	B,C
m.	B	C,D,E	A
n.			
o.	A	B,D,E	A,B
Totalen omcirkelde A,B,C,D,E's Per kolom			

Totaal A:

Totaal B:

Totaal C:

Totaal D:

Totaal E:

IV.8. Verzameltabel laag 4 en 5

Zet nu de totalen van laag 4 en laag 5 in onderstaand overzicht.

Lagen	Aantallen A's	Aantallen B's	Aantallen C's	Aantallen D's	Aantallen E's
Totalen laag 4					
Totalen laag 5					
Totalen laag 4/5					

Het door laag 4/5 geïndiceerde model is het model van de letter met de hoogste score.....

Eindtotalen

Gecombineerde lagen	Aantallen A's	Aantallen B's	Aantallen C's	Aantallen D's	Aantallen E's
1 t/m 3 (p.70)					
4/5					
Eindtotalen					

Het door de parochiemonitor geïndiceerde model is het model met letter... en dat is het..... parochiemodel (einduitslag).

IV.9. Rekenvoorbeeld

Om nog wat inzichtelijker te maken hoe berekend kan worden welk model voor een parochie is geïndiceerd volgens de parochiemonitor geven we hier een rekenvoorbeeld. We geven een beperkt aantal gegevens van een bestaande dorpsparochie van bijna 3000 leden. Niet alle gegevens maken we bekend; het gaat er enkel om de berekeningswijze duidelijk te maken. Van elk van de 5 lagen van de parochie geven we enkele kenmerken.

Laag 1:

Het is een middelgrote parochie op het platteland met een lager dan gemiddeld opleidingsniveau.

Meer dan 15% van de parochianen werkt in de agrarische sector.

Dat geeft alvast 4 belangrijke kenmerken (pak de monitor er svp even bij):

Grootte: 3000 leden (afgerond naar boven). Dat is item 1a van de monitor

Opleidingsniveau: lager dan gemiddeld (item 1b)

Meer dan 15% werkt in de sector agrarisch/middenstand/handel (item 1c)

De urbanisatiegraad is laag: platteland (item 1 i)

Nu kijken we vanaf pagina 48 welke modellen bij die gegevens horen:

Grootte van de totale plaatselijke parochie

Minder dan 1000 leden	1000-4000 leden	meer dan 1000 leden
	A, E	

Opleidingsniveau leden

Minder dan 34% HBO/Univ.	34% HBO/Univ.	Minder dan 34% HBO/Univ.
		A

Sectoren waarin parochieleden met name werkzaam zijn (beroepen)

gezondheidszorg, etc.	Industrie	Agrarische sector, middenstand, handel, etc.
		A, B

Urbanisatiegraad

Meer dan 100000 inw.	40-100000 inw.	(verstedelijkt) platteland
		A

Laag 2: (opnieuw enkele voorbeelden als illustratie van het rekenmodel)

De pastoor van deze parochie ziet zichzelf vooral als een procesbegeleider (item 2^e), op vragen van randleden (zoals bediening sacrament der zieken) wordt snel en onvoorwaardelijk ingegaan (item 2k). Randleden worden soms uitgenodigd voor gespreksgroepen (item 2m) en samenlevingsvragen (item 2q) komen zelden aan de orde.

We gaan weer kijken welke parochiemodellen horen bij die kenmerken, nu vanaf pagina 55:

Rol van de pastoor/pastor

Toeruster	Procesbegeleider	Geestelijk leider
	B, C, D	

In welke mate wordt op vragen van randleden ingegaan?

Snel en onvoorwaardelijk	Hangt er vanaf	Terughoudend
C, E		

Uitnodigen randleden en buitenkerkelijken voor gespreksgroepen?

Ja	Soms	Nooit
	A, B	

In hoeverre komen samenlevingsvragen (ook van parochianen) reflectief aan de orde?

Vaak	Incidenteel	Zelden
		--

N.B. We zien hier een opvallend verschijnsel: de monitor zegt hier: geen indicatie voor een bepaald model. D.w.z. we kwamen in ons vooronderzoek onder 23 parochies niet of nauwelijks tegen dat parochies 'zelden' samenlevingsvragen aan de orde stellen in preken, parochiebladen, gespreksgroepen, etc. Daarom konden we uiteraard evenmin nagaan welk model bij dat type parochies zou horen.

Laag 3: (opnieuw enkele voorbeelden als illustratie van het rekenmodel)

Veel leden zijn actief in of voor de parochie (item 3b.) en de leden kunnen het meestal redelijk met elkaar vinden (item 3d). Van hardnekkige partijvorming in de parochie is echter geen sprake (item 3e) en niet meer dan ongeveer een derde van de leden is bevriend met elkaar (item 3f).

Vanaf pagina 66 kijken we welke modellen hierbij horen volgens de parochiemonitor;

Participatie (aantal vrijwilligers)

Meer dan 5,8% is actief	5,8% is actief	Minder dan 5,8% actief
B, C		

Positieve gevoelens jegens elkaar?

Ja, geldt voor overgrote meerderheid	Geldt voor de meesten maar sommigen mijden elkaar	Geldt voor een minderheid
	A, C	

Partijvorming of conflicten?

Nee	Soms	Ja
C, E		

In hoeverre zijn parochieleden bevriend met elkaar?

Minder dan gemiddeld	gemiddeld	meer dan gemiddeld
	A, D, E	

Op dit moment is het een goed idee om alvast te kijken welk model door de vorm –d.w.z. door de eerste drie lagen- wordt aangewezen.

We tellen nu alle modellen op, waarbij we de eerste laag dubbel tellen (gezien het geringe aantal items en om ruimte te besparen maken we hier even geen gebruik van de verzameltabellen):

Laag 1: 4A, 1 B en 1 E x2 = 8A, 2B 2E

Laag 2,3 : 3A, 3B, 5C, 2D, 3E

Totaal vorm 11A, 5B, 5C, 2D, 5E

Een benchmark (zie IV.10) hebben we niet bij zo weinig items. Maar de vorm wijst duidelijk op het klassieke model.

We gaan de na welk model de inhoud (de lagen 4 en 5) aanwijst.
En dan kijken in de bijlage welke stellingen zijn aangekruist.

Laag 4: (opnieuw enkele voorbeelden als illustratie van het rekenmodel)

Mensen zijn vooral betrokken bij de parochie om hun geloof te kunnen beleven (stelling a) en zij verwachten ook dat zij worden begeleid bij wendingen in hun leven (stelling g.) De parochie bevordert dat parochianen de gebruiken van het christelijk geloof in ere houden (stelling x) en de modaliteit is volgens de invuller(s) te benoemen als traditioneel.

Nu kijken we wel naar de verzameltabel van laag 4 op pagina 70, omdat daar alleen de modellen staan die bij de stellingen passen. Dan zien we:

Stelling a. A,B,E

Stelling g.: C,E

Stelling x: A,E

Stelling aa: A

Dat geeft voor laag 4 een totaal van 3A, 1B, 1C en 3E

Laag 5: (opnieuw enkele voorbeelden als illustratie van het rekenmodel)

Parochiebeelden die aanspreken in deze parochie zijn: kerk als vindplaats van geloof (item b.); de kerk als haven, van waaruit je als getuige het woord verder brengt (item c); als een herberg, waar mensen in ieder geval altijd terecht kunnen voor de vieringen en rituelen bij huwelijk, ziekte, sterven, etc (item e). De kerk als oefenplaats voor het Koninkrijk, met als hoofdpunt het dienstbaar zijn in de samenleving is een item (5l) dat niet aanspreekt in deze parochie.

Op pagina 71 kijken we in de verzameltabel voor laag 5 welke modellen door deze kenmerken worden geïndiceerd:

5b, mee eens: A

5c. mee eens: E

5e: gedeeltelijk mee eens: B,E

5l: niet mee eens: B,C

Dat geeft voor laag 5: 1A, 2B, 1C, 2E.

Het totaal voor de inhoud is: 4A, 3B, 2C, 5E

Model E krijgt nipt de hoogste score, maar model A is een goede tweede

Totaal 5 lagen: 15A, 8B, 7C, 2D, 10E

Het totaal van alle lagen wijst echter nog steeds op model A (het klassieke model) met 15 scores op deze ‘uitgeklede’ monitor. Model E (het Evangelicaal Model) komt niet verder dan tien. Maar het is niet ondenkbaar dat Model E over een jaar of vijf hoger scoort omdat de geloofsbeleving van de parochianen zich in evangelicale richting lijkt te bewegen, o.a. door de nadruk op getuigen, de openheid en tegelijk het vasthouden aan de orthodoxie. De ruimte daarvoor is kennelijk aanwezig en het is ook niet bijzonder voor een klassiek parochie dat er een zekere ruimte is voor het evangelicale element. De vorm is zo duidelijk traditioneel, dat het klassieke model voorlopig het beste kan worden aangehouden.

IV.10. Vragen die kunnen rijzen bij de interpretatie

1. Wat te doen als twee of meer modellen hetzelfde aantal indicaties krijgt?

Bijvoorbeeld: het missionair-diaconale model en het evangelicale model krijgen elk 25 indicaties in de verzameltabel voor laag 1/t/m 3 en scoren daarmee als hoogste. Strikt genomen betekent dit dat beide modellen volgens deze monitor goede toekomstmogelijkheden zijn voor deze parochie, althans op basis van analyse van de vorm. We vergelijken immers met de totaalscores van de andere modellen van dezelfde parochie. Wil je een keus maken dan kun je al een vergelijking maken met de “benchmark” die we hebben berekend na analyse van 20 parochies, verspreid over het land.

Benchmark laag 1,2 en 3

A	B	C	D	E
18,0	17,4	16,4	16,3	14,7

De tabel geeft aan dat de 20 parochies *gemiddeld* 18 indicaties kregen voor Model A, 17,4 voor model B, enzovoorts.

Je ziet nu dat het evangelicaal model met 25 indicaties méér afwijkt ten opzichte van de gemiddelde landelijke score voor het evangelisch model dan het missionair-diaconaal model t.o.v. de landelijke score (benchmark) voor dat model. Dat is een reden om in dit geval voor Model E te kiezen.

Bij zo’n hoge score zullen waarschijnlijk ook de lagen 4 en 5 sterker in de richting wijzen van het evangelisch model dan van het missionair-diaconaal model. Dat is dan een belangrijke extra reden om Model E te kiezen. Is dat nog niet het geval dan kan het zijn dat de parochie alvast de vormen gekozen heeft van evangelicale gemeenten,

maar dat de parochietheologie daar nog wat bij ‘achterblijft’ (in sociologische termen: er is sprake van een ‘cultural lag’). Meet daarom over enkele jaren nog eens opnieuw. Grote kans dat het de kloof tussen vorm en inhoud is gedicht.

2. Is het niet merkwaardig dat dezelfde monitor aanwijzingen geeft voor heel uiteenlopende modellen?

Nee, dat is niet vreemd. De modellen zijn in feite uitlopers van die éne stam: de katholieke wereldkerk. Die heeft vanouds het klassieke model. Iedere parochie heeft daar nog veel trekken van. Van de parochies die in ons vooronderzoek zijn gescreend geeft de vorm *gemiddeld* nog bijna 28 indicaties voor dit klassieke model. De andere modellen overlappen elkaar trouwens ook voor een deel, zoals je ongetwijfeld al hebt opgemaakt uit de modelbeschrijvingen. Bovendien is het mogelijk dat een parochie zich op een bepaald tijdstip duidelijk nog in meerdere richtingen kan ontwikkelen. Dat mag eventueel ook je conclusie zijn: “op basis van analyse met deze monitor in het jaar 2009 concludeer ik dat deze parochie zich in de richting van de volgende twee modellen kan ontwikkelen” (bij voorbeeld C en E).

Lange termijnonderzoek moet trouwens uitwijzen of de monitor voldoende voorspellende waarde heeft en ook het gebruik kan tot aanpassingen leiden!

3. Wat te denken als de monitor het klassieke model (A) aanwijst voor een parochie die al vanouds sterke klassieke (traditionele) trekken heeft?

Dat is heel goed mogelijk.

Deze parochie mag in hoofdlijnen mooi blijven zoals ze is. Er is op zich niets mis met het klassieke model. Het is alleen lang niet overal meer levensvatbaar op de langere duur. Althans volgens de godsdienstsociologische of cultuursociologische inzichten van dit moment (2008).

4. Kun je niet de ‘positieve’ elementen halen uit alle vijf modellen en daarvan een model construeren dat je nastreeft voor jouw parochie?

Nee, dat zal vermoedelijk niet lukken. De modellen vormen een empirische eenheid, waarvan de elementen niet los verkrijgbaar zijn. Wél kun je er naar streven om bij voorbeeld naast een gesloten klassieke parochie een Kesa- (Kerk in de samenlevings-) groep in stand houden of oprichten die zo nu en dan ook vieringen houdt. Een soort para-parochie dus. Ook SCC's (Christian Communities, voortkomend uit bijv. een Alpha-cursus), kunnen onder de goede omstandigheden een verrijking betekenen van het parochieleven.

5. Zijn deze vijf parochiemonitoren de enige mogelijke?

Dit is een reeks van parochiemonitoren, waarmee ons inziens te werken valt, en die zoals gezegd gebaseerd is op onderzoek. Deze reeks vormt wel zo ongeveer een afspiegeling van het spectrum van RK-parochies in Nederland (en waarschijnlijk zelfs in West-Europa). Andere indelingen zijn echter mogelijk. Vooral meer verfijnde indelingen met meer dan vijf modellen. Zo is in Amerikaans onderzoek de *family* een model dat vaak afzonderlijk wordt waargenomen. Maar met name in Nederland hebben zoveel parochies óók een familiekarakter, dat het nauwelijks als een apart nastrevenswaardig model hoeft te worden aangemerkt. Je zou hoogstens kunnen zeggen dat de modellen B, C en E meestal in hun geheel een familiekarakter hebben. Bij A en D voelt slechts de meelevende kern zich deel uitmaken van de 'familie'. Het evangelicaal model is tot nu toe het minst geïndiceerde model, zo blijkt uit het vooronderzoek t.b.v. de monitor. Dat is niet verwonderlijk, gezien het vanouds ambtelijke karakter van de RK-kerk. Maar we ontwaren bij een aantal parochies niettemin een evangelicale inslag. En uit ons vooronderzoek met de parochiemonitor maken we op dat sommige parochies - qua gelovigheid en zeker qua sociale vorm - voluit de potentie hebben om zich te ontwikkelen als evangelicale parochie.

6. Wat te doen als de eerste drie lagen (de sociale vorm) een andere richting wijzen dan de lagen vier en vijf?

Dan is het goed om te bedenken dat de lagen vier en vijf meer een momentopname kunnen zijn, die bovendien subjectiever is dan de lagen 1 t/m 3. Laat daarom de uitslag van de eerste drie lagen prevaleren. In de meeste gevallen zal de uitslag van de vorm overeenkomen met de uitslag van de inhoud, omdat we de gelovigheid van de meelevende parochianen meten. Zij houden de vorm immers actief in stand.

Als je echter voldoende zeker bent van het afwijkende beeld dat voortkomt uit laag 4/ 5, zou er sprake kunnen zijn van achterblijven van de vorm bij het geloven van de parochianen en bij hun verwachtingen van de parochie. De vorm is in onvoldoende mate uitdrukking van de inhoud geworden en het model dat door de huidige vorm wordt aangewezen is dan mogelijk ook niet meer het toekomstbeeld dat de parochie zou moeten nastreven. De parochie is dan uit evenwicht en ziet zich voor de spannende uitdaging staan om te groeien naar een dat meer past bij de veranderende gelovigheid en dat tegelijk past binnen de RK-kerk. Vraag in dat geval eventueel begeleiding van een deskundige in parochieopbouw, pas de vorm aan in de richting van het model dat door laag 4/5 wordt aangewezen en meet na een vijftal jaren opnieuw met de monitor.

N.B. Let ook op de items 3b, 3e, 3f, 3g. Die kunnen mede een indicatie zijn van latente of openlijke spanningen in de parochie.

7. Hoe kun je de situatie van nu (de ‘beginsituatie’) nog meer in overeenstemming brengen met het aangewezen model?

Daarvoor is hoofdstuk V geschreven. Alvast een hint: zet in op verandering van die eigenschappen van de parochie (en in de samenleving) die beïnvloedbaar zijn door de parochie zelf. (Voor verbeteringen in de samenleving kun je ook bondgenoten zoeken en fondsen aanschrijven.) Als de parochie blijft streven naar een sterker en evenwichtiger profiel behoudt de parochie haar dynamiek en vitaliteit. De parochie wordt sociologisch gezien ook toekomstbestendiger als beginsituatie en model meer overeenkomen. Vooralsnog gaan we er daarbij vanuit dat elk model bestaansrecht heeft. ‘Modernere’ modellen zijn niet persé kansrijker dan meer traditionele modellen.

8. Hoe kom je meer te weten over de “doorgroeimogelijkheden” die onder de 5 modellen zijn vermeld?

Door er over te lezen. Zie de literatuurlijst. De 5 modellen zijn parochietypen die ontleend zijn aan de werkelijkheid van vandaag. Als theoloog kunnen je ambities verder reiken en wil je wellicht een nog meer visionair en ecclesiologisch doordacht parochieontwerp nastreven, zoals de *gastvrije gemeente (herberg)* van Jan Hendriks of de *vloeibare kerk* van Pete Ward. Op grond van inhoudsanalyse hebben wij bij elk van onze 5 modellen vermeld welke ecclesiologische ontwerpen (van katholieken en protestanten) als ‘gedroomde’ parochies’ in hun verlengde liggen. En die dus in principe ook haalbaar zijn. Want daar gaat het ons om. Parochies moeten de bestemming kiezen die bij hen past!

9. Blijft er nog ruimte voor verrassingen, voor leiders die een beslissende wending geven?

Die ruimte blijft er zeker. Menselijk groepsgedrag is onderhevig aan invloeden die niet altijd zijn te voorzien. Toekomstmodellen zijn en blijven modellen. Ze zijn zó ontworpen dat niet alle denkbare factoren zijn meegenomen, omdat ze dan te gecompliceerd zouden worden en te lastig om mee te werken (Andriesen 1980, p. 20). De komst van een flamboyante voorganger, een onverwachte toestroom van nieuwe leden, een diepingrijpende gebeurtenis; ze kunnen de parochie anders doen ontwikkelen dan de monitor had voorspeld. En ook de Geest kan zijn werk blijven doen.

V Op weg naar het ideaal

V.1. Zeven uitgangspunten

Wat staat de parochie nu te doen?

Het zelfonderzoek met behulp van de monitor heeft één of enkele bereikbare parochiemodellen opgeleverd. Of de parochie heeft door middel van de monitor een meer intuïtief gekozen wensbeeld getoetst op haalbaarheid en de uitslag was positief. Of op basis van de monitor en de gegeven kenmerken van de parochiemodellen is naar voren gekomen waar de aantrekkingskracht van de parochie ligt.

Maar hoe kom je van de werkelijkheid van vandaag naar het model van jouw toekomst? Is er een soort routeplanner die je parochie behoedt voor valkuilen en dwaalwegen, die je vriendelijk maar beslist leidt naar jouw bestemming?

Laat de parochie allereerst met vreugde vaststellen dat ze met de monitor ontdekt heeft in welke richting ze het moet zoeken. Of dat ze bevestigd is in haar wensbeeld dat naar boven is gekomen. Natuurlijk: het door de monitor aanbevolen model moet wellicht worden bijgeschaafd, al dan niet geïnspireerd door de theologische parochieontwerpen die als 'doorgroeimogelijkheden' in het verlengde liggen. Maar er ligt een *haalbaar* toekomstbeeld op tafel. En dat is grote winst.

Laat de parochie zich vervolgens realiseren dat de route voor een belangrijk deel is gegeven met het model. De parochie die op het spoor van het plurale model is gezet zal dialogisch op weg (willen) gaan naar de realisering dat model. D.w.z. in onderling beraad, van onderop zoekend naar stappen die het doel dichterbij brengen. Want daar ligt haar kracht. De parochie op weg naar het liturgisch model, zal zich steeds weer laten inspireren door ritueel en symboliek: verbeelding van het toekomstbeeld, viering van bereikte 'tussenstations' met bij de parochie passende rituelen...

Zo zal de klassieke parochie misschien een ambtelijk geleide beleidscommissie benoemen om op deelgebieden nog verbeteringen te bereiken. De beoogd missionair-diaconale parochie zal eerst te rade gaan bij de mensen voor wie zij er met name

wil zijn, en de evangelicale parochie in wording zal zich wellicht laten gidsen door gebeds- en bijbelstudiegroepen. En was er binnen die parochie al de gewoonte om doelgericht te werken, dan liggen zelfs de vijf doelen van de Doelgerichte Gemeente binnen bereik!

Met andere woorden: zoals er een passend parochiemodel is gevonden, is er nu ook een 'route op maat', die grotendeels is gegeven met het aanbevolen model. Althans: dat is het uitgangspunt. Dat betekent meteen dat er eigenlijk niet één algemene procesmatige aanpak is om van beginsituatie naar wensbeeld te komen, van werkelijkheid naar bereikbaar ideaal. Dat neemt niet weg dat er nog steeds veel creativiteit nodig van de parochie zelf. Maar aangenomen mag worden dat ook de benodigde creativiteit in aanleg in de parochie aanwezig is.

Toch zijn er wel degelijk een aantal 'modeloverstijgende' uitgangspunten die voor elk type parochie gelden. We noemen er zeven.

Zeven uitgangspunten:

1. Het door de monitor aangewezen model moet verzekerd zijn van draagvlak in de parochie. Bevestigt dit parochiemodel onze verlangens? Willen we hier met elkaar voor gaan?
2. Het proces ernaar toe moet een spiritueel proces zijn. Puur doel-rationeel handelen is niet genoeg in een geloofsgemeenschap. Herhaaldelijk dienen er momenten te zijn waarop het hart van de bouwers wordt geraakt. Veel opbouwprocessen zijn als een nachtkars uitgegaan, omdat dit inzicht ontbrak!
3. De voorgangers moeten overtuigd zijn van het belang van het proces, omdat zij als eerste bepalend zijn voor het welslagen hiervan (we komen daar nog op terug). Vanuit hun kennis en ambtelijke verantwoordelijkheid zullen zij moeten leiden, ondersteunen en inspireren. Het kan zijn dat zij ook hun kennis en vaardigheden moeten bijspijkeren. (zie hierna bij het opbouwproces par. 2)
4. Aansluitend op het vorige punt: de wekelijkse vieringen blijven het midden van het parochieleven en daarmee ook van het veranderingsproces. In dat midden kunnen uitzichtspunten herinnerd en verbeeld worden (zie bij voorbeeld Deut. 32!) Zonder draaiboeken en stappenplannen zal het niet gaan, maar om gemotiveerd te blijven en de Geest zijn werk te laten doen zal de parochie steeds weer vanuit het midden gevoed moeten worden. De pastor heeft daarin vanzelfsprekend een belangrijke taak.

5. De parochie zal het veelal moeten doen met nagenoeg dezelfde hoeveelheid menskracht. Maar zij redt het niet alleen met vrijwilligers die vooral praktische taken (kunnen) uitvoeren. Herschikking van mensen zal nodig zijn en wellicht bieden zich nieuwe vrijwilligers aan met gaven die van belang zijn in een veranderingsproces, zoals motiveren en coördineren. Houdt daarbij voor ogen dat de pastor niet de enige visionair kan zijn. Hij moet weerklank vinden bij vrijwilligers die het oog houden op de grote lijnen, op het visioen. Een opbouwproces vraagt om dromers, denkers, beslissers en doeners. Denk ook uitbesteding van taken, zoals bijhouden websites, tuinonderhoud, secretariaatswerk etc. Dat betaalt zich later wel terug. Omdat deze dingen aangelegenheden zijn van parochiebestuur en parochieraad is het ook van belang dat het bestuur van de parochie overtuigd is geraakt van het belang van het welslagen van het opbouwproces, in de richting van het gekozen model.
6. Laat alle *alternatieve* benaderingen van parochieopbouw een bepaald aantal jaren wat ze zijn. Zoals de benaderingen die een voortdurende aanpassing aan de omgeving bepleiten. Daarmee kan de parochie zich ook van haar eigenheid verwijderen. Onze aanpak is een aangepaste *lineaire* aanpak. Leitbildoriëntierte Planung noemde een bekende Duitse praktisch theoloog een aanpak die veel lijkt op de onze (H. Lindner).³¹ Daarbij gaan wij er vanuit dat de parochie moet worden wat ze in potentie al is. Het Leitbild, het model, sluit aan op de sterke kanten en andere eigenschappen die de parochie al jaren lang bezit!
7. Het proces kost geld, mede afhankelijk van de te overbruggen afstand naar het model. Aan het nagestreefde model hangt ook blijvend een prijskaartje. Dat hoeft overigens beslist niet hoger te zijn dan uw huidige begroting. En het zal vermoedelijk ook weer passen bij het geefgedrag van de parochie en dus zijn op te brengen. Niettemin is het goed om ook daar de parochianen van bewust te maken en zo nodig externe fondsen te interesseren.

³¹ Zie voor schematische weergave van de aanpak van Lindner met name p. 113 van zijn dissertatie "Kirche am Ort, Eine Gemeindeftheorie, Stuttgart 1994.

V.2. Het opbouwproces

1. Presentatie van het model

Juist een lineair veranderingsproces staat of valt met een goed begin. Bereid de presentatiebijeenkomst goed voor. Vraag zo nodig hulp van buiten af om het model dat door de monitor is aangewezen op de juiste wijze te presenteren. Als de parochie al (schetsmatige) wensen over de toekomstige parochie had verzameld op bijv. een parochieavond, is het goed deze er naast te leggen.

Vrijwel altijd is een beeldende presentatie gewenst: met pictogrammen, geluidsfragmenten, opvoeringen, schilderijen enz. Laat ruimte om te reageren: ga na of het de mensen aanspreekt, niet alleen met het hoofd maar vooral ook met het hart. Presenteer zo nodig alternatieven, die verwant zijn aan het na te streven parochiemodel. Dat kan ook het empirisch model zijn dat op één na de hoogste score kreeg met de monitor.

Wees op deze bijeenkomst voorbereid op:

- aarzelingen bij de sociaal-wetenschappelijke doorlichting van de parochie die er is geweest
- op parochieleden die blijkbaar *alleen in de kerk* moeite hebben met scenario's op basis van onderzoek
- op vragen als "leggen we ons niet teveel vast op één model?"
- op afwijkende wensen bijv. van parochianen die tot nu toe weinig betrokken waren, met name als die gelovig worden gemotiveerd. Kijk of de wensen in te passen zijn. Ontpopt zich een veranderingsoriëntatie die moeilijk in te passen zal zijn, dan moet gekeken worden of dit in regionaal verband is op te lossen. Wellicht kan ook een uitweg gevonden worden door ruimte te geven aan het Small Christian Community. Maar wanneer hardnekkige partijvorming wordt voorzien, kan het proces beter al in dit prille stadium worden beëindigd. Achtergrond: het aan de empirie ontleend model is in hoge mate een systeem. Dat betekent de elementen van het model vertonen samenhang - zijn niet of zelden los verkrijgbaar - en die elementen zijn op zich ook sterk (vitaal)

Kees de Groot heeft in zijn artikel 'Religieuze gemeenschap in een tijd van individualisering' belangrijke dingen geschreven over de waarde van de sociologische

benadering. En hij geeft daarmee tegelijk aan wat het de parochie **oplevert** om het met de parochiemonitor te proberen.³²

2. Zet de veranderingspaden uit

De opbouwbenadering van deze brochure is gebaseerd op vergelijking. Met de monitor gingen we na in hoeverre de huidige parochie al kenmerken vertoont die lijken op de condities waaronder één of meer van de vijf modellen blijken te floreren. Trekt een parochie zich al de sociale problematiek aan in haar omgeving, dan is dat tenminste al één belangrijke indicatie voor het missionair- diaconaal model. Maar wordt nog weinig gewerkt in werkgroepen, dan moet op dat punt een been worden bijgetrokken. M.a.w. hiervoor starten we een veranderpad, in de vorm van een project. Daarmee zit je al op het niveau van een beleidsplan of parochieplan. Wanneer

32 Feit is, zo schrijft De Groot, dat er sprake is van individualisering én dat er behoefte blijft aan gemeenschap. Dat laatste wordt vanouds in het katholicisme hoog gewaardeerd, maar het sluit ook aan op het sociologisch mensbeeld: “ ‘geen ik’ zonder een ‘wij’ en geen ‘ik’ zonder een ‘jij’ ” (De Groot citeert hier de socioloog Norbert Elias). Net zomin, zo legt De Groot uit, bestaat er een maatschappij of parochie los van de mensen die haar vormen. Daarbij moet z.i. bedacht worden dat een samenleving of een kleiner verband als een parochie weliswaar de uitkomst zijn van menselijke handelingen, maar daar niet geheel op terug te voeren zijn. Hoe complexer een samenleving hoe meer ik, jij, wij en zij met elkaar te maken krijgen. En hoe sterker dus dat sociologische mensbeeld van belang wordt. Dat geldt ondanks ons individueel ‘hoppen’ van werk naar kerk, van familie naar sportclub, van hypotheekbank naar wereldwinkel (Door ons vrij geciteerd en samengevat).

“Woonplaats, beroep en geloofsovertuiging zijn in de afgelopen eeuwen meer dan voorheen een kwestie van persoonlijke keuze, aldus De Groot.” (...) “Maar hiermee zijn mensen geen individualisten geworden! (of je dat nu positief of negatief zou waarderen) Want wij blijven sociale wezens, onderhevig aan invloeden van mode en media.” Laten we daar als kerk bij aansluiten bepleit De Groot. Laten we de uitdaging aangaan om “het verlangen naar individueel heil serieus te nemen, en tegelijkertijd te werken aan maatschappelijke solidariteit”. “Met het cultiveren van een reeds aanwezig godsverlangen in de richting van een bewust geloof en het faciliteren van gemeenschapsvorming bij wijze van service, zetten ‘uitnodigende parochies’ een katholieke traditie voort, nu onder de condities van de keuzecultuur” (*Religieuze Gemeenschap in een tijdperk van individualisering*, p. 5, 6, 14, 15).

De Groot lijkt hier te kiezen voor een open parochiotype. Wij gaan er vanuit dat er ook vandaag meerdere - ook relatief gesloten - parochiotypen mogelijk zijn. Maar met Kees de Groot beklemtonen we dat een sociologische benadering in onze tijd de betere benadering is, omdat deze uitgaat van het blijvende verlangen naar gemeenschap, terwijl rekening gehouden wordt met de diversiteit aan parochiotypen die nodig is in een voluntaristische kerkelijke cultuur. Met andere woorden: de sociologische benadering biedt uw parochie zicht op het ‘soort’ parochie dat onder uw omstandigheden de meeste kans maakt om van betekenis te blijven voor mensen die een godsverlangen hebben. Dát levert het op!

we aannemen dat de eindbestemming (het door de monitor aanbevolen model, of een daarbij passend visionair model) bij de meeste parochies in een *grote etappe* van 5 jaar bereikt kan worden dan is er één beleidsplan nodig. Uitvoering daarvan leidt in kleinere etappes naar het gekozen model. Parochies die nog weinig lijken op het model van hun keuze zullen twee beleidsplanprocedures moeten doorlopen, waarvan het eerste leidt tot een tussentijds concept dat al belangrijke trekken vertoont van het model.

Beleidsplanprocedure in hoofdlijnen:

1. Inwerkings- en rijpingsfase: pastor geeft aandacht aan de gekozen wenkende perspectieven, in preken, op parochieavonden, etc. Op gespreksavonden kan het gesprek over de toekomst van de parochie worden voortgezet en verdiept. Hierbij is aandacht voor bijbelse fundering en de katholieke visie op het wezen van de kerk van betekenis.
2. Het houden van een besluitvormende bijeenkomst, met werkvormen die het goede gesprek bevorderen. Gestreefd moet worden naar voltallige instemming met het gekozen model. Mocht een minderheid op de presentatiebijeenkomst bezwaren hebben geuit die overkomelijk leken, dan moet geprobeerd worden of deze het kan opbrengen om met de meerderheid mee te gaan.
3. Benoeming van een beleidsplancommissie die het veranderingsproces gaat beschrijven en daarna begeleiden. In eerste fase is de belangrijkste taak van de commissie de veranderingspaden te beschrijven: welke veranderingen zijn gewenst om het gekozen model te realiseren en in welke volgorde? Dit in overleg met pastor(-es) en werkgroepen.
4. Bezinning van pastor(-es) op eigen vaardigheden.

In hun artikel "The positioning of the parish" in *Social Compass* (52 (2), 2005) benadrukken Kees de Groot, Joris Kregting en Erik Borgman het belang van theologische en managementcompetenties om te bereiken dat parochies blijven bij hun christelijk profiel en toch aansluiting houden bij hun 'publiek' (p. 219). Empirisch onderzoek is recentelijk gedaan door Antje-Silja Tetzlaff onder Evangelische Gemeenten in Duitsland. Vraagstelling van haar onderzoek was, wat vooral bijdraagt aan het welslagen van kerkelijk veranderingswerk. Zij vindt allereerst dat het hebben van een "Gemeindebild" of "Ziel" het allerbelangrijkste is; belangrijker nog dan een goede sterkte/zwakte analyse. Dat is een extra aanbeveling van de ideaalgestuurde benadering in deze brochure.

Maar zeker ook belangwekkend zijn de persoonlijke eigenschappen van de predikant die cruciaal blijken te zijn voor het welslagen van de kerkelijke arbeid in haar of zijn gemeente. In volgorde van belangrijkheid:

1. Leiding kunnen geven: Daarbij gaat om kunnen beslissen en plannen, openstaan voor informatie o.a. uit de parochie en zelfcontrole.
2. Een extroverte levensinstelling, omdat deze veelal samengaat met de wil om leiding te geven, met toestaan van variatie in het aanbod van de parochie, met openheid en luisteren naar de leden. Veel hiervan kan worden aangeleerd, maar Antje Tetzlaff adviseert pastores om vooral ook gebruik te maken van kwaliteiten van de leken-bestuurders en om zondig een 'controller' aan te stellen. In: "Führung und Erfolg in Kirche und Gemeinde; eine empirische Analyse in Evangelischen Gemeinden (Gutersloh, 2005, p. 182, 231, 273 e.v.)
5. Bereiken van commitment in de verschillende geledingen van de parochie, en het parochieverband. Beraad per werkgroep (dus niet meteen in parochieraad of bestuur!) welke mensen nodig zijn.
6. Vervolgens: planning van de uitvoering in fases, die elkaar gedeeltelijk mogen overlappen. Het proefschrift van Menco van Koningsveld (Utrecht, 2005) heeft aangetoond dat parochies hun doelen zelden omzetten in concrete activiteiten. Kennelijk is dit een lastige stap die niet alleen denkracht, maar ook om ausdauer en sturingscapaciteiten vraagt.

De 'vuistregel' van Jan Hendriks die ons (nog steeds) bijzonder aanspreekt en die wellicht ook uw parochie kan helpen is: *werk dakpansgewijs*. Hij schrijft: "We hoeven niet het hele dak in één keer te bedekken. Elke dakpan is op zichzelf een compleet stukje werk dat waardevol is in zichzelf. Elke dakpan wordt verbonden met een vorige en wordt zo gelegd dat de vorige er bij aan kan sluiten" (TndK, 1995, p. 98).

Bijvoorbeeld: de liturgiewerkgroep heeft bijzondere diensten voorbereid en ondersteund over de toekomst van de parochie en nu gaat bijv. de werkgroep jongerenpastoraat, nadat deze zich eerlijk heeft afgevraagd of de juiste competenties aanwezig zijn in de groep (!), met nóg grotere inspiratie een stukje jeugdbeleid opzetten dat aansluit bij het toekomstvisioen van de parochie. Een voorstel daarvoor gaat uiteraard eerst naar het parochiebestuur. Tegelijkertijd kan de werkgroep diaconie wel een plan maken (als tenminste op diaconaal terrein een been moet worden bijgetrokken), maar gewaakt moet worden dat de rust voor 'het gewone' verdwijnt uit de hele parochie. Beter zo nu en dan enkele 'successen' te vieren, om daarna opdracht te geven aan een volgende werkgroep. Twee werkvelden aanpakken per jaar blijkt goed haalbaar te zijn. *We adviseren om de lagen van de monitor als het ware omgekeerd te bewandelen: begin met het parochiebeeld (laag 5) te verwoorden en te verbeelden in vieringen en eindig het proces bij het activeren van werkgroepen die zich bezig houden met de 'hardware' van laag 1. Die laatste fase kan inhouden dat bekeken wordt of het gebouw nog wel geschikt is, voor het realiseren van het gekozen parochiemodel!*

7. Markeren van het eindpunt na vijf jaar werken aan parochieopbouw en... consolidering. We blijven ons ook na een intensief en doelgericht proces van parochieopbouw realiseren dat we een voorlopig huis hebben gebouwd. En onderweg willen blijven naar het Koninkrijk waar onze parochie nog steeds slechts voorafschaduw van is. Nieuwe uitzichten kunnen opdoemen, glimpen van een volgend visioen kunnen al glore. Maar het is ook ervaringswijsheid dat

een model een aantal jaren de kans moet krijgen om vrucht te dragen, om 'tot volle wasdom te komen'. Ga daarom ná de feestelijke markering van het 'bereiken' van het gekozen model tenminste een jaar of vijf voort op de weg die nu is geplaveid. Evalueer tussentijds, pas zo nodig aan op kleinere punten, maar besluit niet eerder dan na een half decennium functioneren of het model uw parochie gebracht heeft wat werd beoogd.

V.3. Epiloog

De parochiemonitor is geen tijdloos instrument. De parameters zullen al over enkele jaren gedateerd zijn. Het is in tijden van geleidelijke ontwikkeling niet erg wanneer een parochie bij het invullen eens terugkijkt naar de gegevens van enkele jaren geleden. Menig cijfer in deze monitor is ook al weer enkele jaren oud. Dat is onvermijdelijk omdat niet ieder jaar landelijk onderzoek wordt gedaan naar alle aspecten van de RK-kerk in Nederland. Maar nu de ontwikkelingen 'cascadische' vormen beginnen aan te nemen kunnen er ook breukmomenten ontstaan in de tendensen binnen de Kerk. Als die breukmomenten niet ontstaan door de economische crisis met zijn onverhoopte invloed op het geefgedrag van parochianen, of door de snelle vergrijzing die parochies kwetsbaar maakt, dan wellicht door de veranderingen die worden gestimuleerd door Aartsbisdom en Vaticaan. Over enkele jaren zal daarom een bijgestelde versie van deze parochiemonitor nodig zijn. Dit is mede nodig omdat de leiding van parochies aan verandering onderhevig is. Vrouwelijke pastoraal medewerkers en vrouwelijke vrijwilligers nemen -in ieder geval tot op heden- een steeds grotere plaats in binnen de parochieleiding. Wij hebben de invloed van 'gender' nu nog niet kunnen onderzoeken, maar we hopen dat hierover empirische gegevens voorhanden zullen komen, zodat we hierover in de toekomst items op kunnen nemen. Dat geldt ook voor de invloed van de regionalisering die zich nu in veel gebieden voltrekt en de invloed van de mobiliteit. Waaronder ook het verkeer van parochianen tussen (nabijgelegen) parochies: het over en weer bezoeken van vieringen in een andere plaats.

Wenselijk voor de doorontwikkeling van de parochiemonitor zou verder zijn dat de items nader statistisch worden getoetst. We hebben voor laag 4 grotendeels al een in Duitsland getoetste lijst gebruikt (zie de notaties). En uit ons vooronderzoek onder 23 parochies hebben we alleen de andere items gedestilleerd die voldoende indicatieve waarde bleken te hebben. Maar de monitor zou nog aan betrouwbaarheid winnen wanneer 'het soortelijk gewicht' van de verschillende items bekend zou zijn en de mate van samenhang van de items binnen de lagen. Wijzen alle items van laag 3 ook na empirische toetsing naar de dimensie 'groepsverband en saamhorigheidsgevoel'?

De lezer kan er niettemin vanuit gaan dat we bij de samenstelling van de monitor uitvoerig kennis hebben genomen van vragenlijsten en bevindingen van andere onderzoekers op dit terrein. Dat neemt niet weg dat de lagenindeling, ontleend aan de dieptesociologie van Gurvitch, nieuw is -en daarmee de indeling van dit analyse-instrument, de parochiemonitor.

Het lijkt vanzelfsprekend dat er ook een 'protestantse' versie komt, of meerdere versies aangepast aan de diverse stromingen in de protestantse kerken. Hiervoor zijn de eerste stappen gezet.

Wij hopen dat deze eerste versie van de parochiemonitor een waardevol instrument zal mogen blijken te zijn, voor parochies die onderweg willen zijn naar een voluit katholieke geloofsgemeenschap die bij haar past en die toekomst heeft te midden van alle turbulentie van deze tijd.

VI Literatuurlijst

- Adam, I. en Schmidt, E.R., *Gemeindeberatung; Ein Arbeitsbuch*. BCL 1977
- Alma, H.A., *Identiteit als verbondenheid*; Kampen 1998. Kok
- Andriessen, J.E., *Economie in theorie en praktijk*; Amsterdam/Brussel 1980. Elsevier
- Avery Dulles, S.J., *Models of the church; A critical assessment of the church in all its aspects*. Gill and Macmillan 1985
- Baart, Andries, Höfte, Bernard, *Betrokken hemel, betrokken aarde*, Baarn 1994
- Becker, P.E., *Congregations in conflict; Cultural models of local religious life*. Cambridge. 1999 University Press
- Bernts, T. e.a., *Pal voor de kerk; vrijwilligerswerk in katholieke parochies*; Nijmegen University Press KASKI-reeks nr. 455
- Bernts, Ton, Peters, Jan, *Dichtbij en veraf. Het katholiek kader, de katholieken en hun kerk op de drempel van de 21^e eeuw*, Hilversum 1999
- Bernts, T., en Kregting, J., *Kritisch en loyaal; Vrijwilligers in de rooms-katholieke parochies*; Nijmegen 2001, KASKI-reeks nr. 488
- Bernts, T., Kregting, J., en Sanders, J., *Evaluatie pastoraal beleid aartsbisdom Utrecht*; Nijmegen 2003, KASKI-reeks nr. 503a kwantitatief onderzoek
- Bernts, T., Jong, G. de, en Wel, J. van, *Evaluatie pastoraal beleid aartsbisdom Utrecht*; Nijmegen 2003, KASKI-reeks nr. 503b kwalitatief onderzoek
- Bergmans, P. e.a., *Kerkopbouw met vrijwilligers*; Diocesaan Pastoraal Centrum, Rotterdam, z.j.
- Borg, M.B. ter, 'Geloof als optie'. In: *Trouw* 03-09-1997
- Bouman, P.J., *Fundamentele sociologie*; Antwerpen / Utrecht 1968. Standaard
- Derksen, N.J.M., *Eigenlijk wisten we het wel, maar waren we het vergeten*; Kampen 1989. Kok
- Dingemans, G.D.J., *Een huis om in te wonen*, 's-Gravenhage 1987
- Dreschler, H.G., *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen von Ernst Troeltsch*; Tübingen 1922, Aalen 2^e druk 1965. Scientia Verlag
- Dulk, Maarten den, *Een huis naast de synagoge*, Zoetermeer 2000
- Felling e.a., *Geloven en leven; een nationaal onderzoek naar de invloed van religieuze overtuigingen*, Zeist 1986
- Goddijn, H.P.M. (red.), *Max Weber; Zijn leven werk en betekenis*. Baarn 1980 Ambo

- Grenz, S.J. & Olson, R.E., *20th-century theology; God and the world in a transitional age*. Carlisle 1992. The Paternoster Press
- Groen. J.F., *Identiteit als belofte; Over organisaties die een naam hebben op te houden*. Zoetermeer 1998. Boekencentrum
- Groot, Kees de, *Religieuze gemeenschap in een tijdperk van individualisering, opstellingen van katholieke parochies in een keuze-cultuur*, in :
- Gartner, S., e.a. *Bandeloos? Zoeken naar een samenzijn in een individualistische Cultuur*. Nijmegen 2005, p. 26/48
- Groot, Kees de, Kregting Joris, Borgman Erik, *The Positioning of the Parish in a Context of Individualization*;: *Social Compass* 52(2), 2005, 211-223,
- Hak, D., *Het evangelicalisme als de toekomst van een 'illusie'?* Een evolutionistisch perspectief; in *Religie&Samenleving*, jaargang1-nr.2, september 2006, Eburon
- Haspels, N.E., *Binding en verbond; Gewenste en veronderstelde betrokkenheid bij de kerkelijke gemeente*. Kampen 1999. Kok
- Heitink, G., Meent, J. van de, Stoppels, S. (red.), *Een gezamenlijke trektocht; Meedenken met Jan Hendriks over gemeenteopbouw*. Kampen 1998. Kok
- Hendriks, J., *De gemeente als herberg*; Kampen 1999. Kok
- Hendriks, J., *Terug naar de kern; Vernieuwing van de gemeente en de rol van de kerkenraad*. Kampen 1995. Kok
- Hellemans, S., *Onoverzichtelijke moderniteit. De dissociatie van religieus veld, religies en individuele religiositeit*; in *Religie & Samenleving*, jaargang2-nr.2, september 2007, Eburon
- Hermelink, J. en Latzel, Th (Hg.), *Kirche Empirisch; Ein Werkbuch*, Gütersloh 2008, Gütersloher Verlagshaus
- Hooijdonk, P., *Kerkvernieuwing kan niet om de parochie heen*, in: Baart, Andries, Höfte, Bernard, *Betrokken hemel, betrokken aarde*, Baarn 1994, pag. 9 /26
- Hopewell, J.F., *Congregation; Stories and structures*. Philadelphia 1987. Fortress Press
- Hornikx, René, *Werken aan gemeenschap*, Kampen 2004
- Jonkers, J.B.G., *De gelovige gemeente; Een godsdienstsociologische beschrijving van het geloofsleven in drie plaatselijke gereformeerde kerken*. Kampen 1999. Kok
- Jonkers, J.B.G., en Bruinsma-de Beer, J. (red.), *De gemeente gewogen*; Kampen 2000. Kok
- Jonker, A.J., *De Gereformeerde Kerken en de 'arbeiders'*; Gorinchem, Narratio 1994
- Kaufman, F.X., *Religion und Modernität; Socialwissenschaftliches Perspektiven*. Tübingen 1989. J.C.B. Mohr
- Koningsveld, M. v., *Aan de vruchten herkent men de boom ; een praktisch theologische studie over activiteit en vitaliteit van de parochie (diss.)*; Utrecht 2005
- Lemmen, M.M.W., *Max Weber's sociology of Religion*; Gooi & Sticht 1990
- Lindijer, C.H., *Postmodern Bestaan*; Zoetermeer 1998. Boekencentrum.

- Lindner, H., *Kirche am Ort, Eine Gemeindeftheorie*; Stuttgart 1994
- Mathies, E., *Leven in de gemeente*; Portretten van bloeiende gemeenten met uitstraling. Zoetermeer 1996. Boekencentrum
- Meiden, A. van der, *De markt van geloven*; Baarn 1999. Ten Have
- Morris, Ch. W., *Mind, Self & Society*; Works of George Herbert Mead. vol. 1. Chicago, 1972
- Pasveer, J., *En toch...*; Over volharding bij tegenslag; Kampen 2002. Kok
- Pasveer, J., *De gemeente tussen openheid en identiteit*; Gorinchem 1992. Narratio
- Peters, J., en Schreuder, O., *Katholiek en Protestant*; Sociaal-culturele ontwikkelingen in Nederland; Nijmegen, Its, z.j.
- Peursen, C.A. van, *Het is niet vanzelfsprekend*; Beschouwingen over de functie van de kerk. Kampen z.j.
- Ploeger, A.K. en Ploeger-Grotegoed, J.J., *De gemeente en haar verlangen*; Van praktische theologie naar de geloofspraktijk van gemeenteleden. Kampen 2001. Kok
- Roest, H. de, *Communicative Identity*; Kampen 1998. Kok
- Rozen, D.A., *Varieties of religious presence*; Mission in public life. New York 1988. The Pilgrim Press
- Schwarz, C.A., *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*; Gideon Hoornaar, 1990
- Steenwinkel, F. e.a., *Ideaal en werkelijkheid van gemeenteopbouw*; Verslagbundel symposium 19 mei 2000. Utrecht 2000. Landelijk Dienstencentrum SoW-kerken
- Tetzlaff, A-S, *Führung und Erfolg in Kirche und Gemeinde*; eine empirische Analyse in Evangelischen Gemeinden; Gütersloh 2005, Gütersloher Verlag
- Thung, M.A., en Schipper - van Otterloo, A.H., *Kerkelijke verandering*; Een sociologisch ontwerp en een verkenning van kansen. Alphen aan de Rijn 1972. Samsom
- Thung, M.A., *The Precarious Organisation*, Den Haag 1976
- Tieleman, D., *Leven met verbeelding*; Betekenisverandering van geloof en godsdienst in een postmoderne cultuur. Kampen 200. Kok
- Troeltsch, E., *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*; 2^e druk van de in 1922 verschenen uitgave door Mohr, J.B.C., Tübingen 1965. Scientia Verlag
- Tuin, L.W.J.M van der, *God droeg zondagavond een blauwe trui (oratie)*; Fontys Hogescholen 2008
- Valstar, P. en Zoutman, D., *Een Kerk met smel*; Kampen 2000. Kok
- Ven, J.A. van der, *Ecclesiology in context*; Kampen 1993. Kok
- Vercammen, J., *Identiteit in beraad*; Theorie en praktijk van het parochieel identiteitsberaad in vier oud-katholieke parochies. Baarn 1997. Gooi en Sticht
- Vermeulen, F., *Patronen van pastoraal leiderschap*; 1998
- Verschuren, P.J.M., *De probleemstelling voor een onderzoek*, Utrecht 1986, Het Spectrum
- Wester, F., *Strategieën voor kwalitatief onderzoek*; Bussum 1995. Dick Coutinho

- Winkeler, Lodewijk, *Stromingen in katholiek Nederland*, Kampen 2004
- Wolff, A.C.J. de, *Typisch Christelijk?*; Een onderzoek naar de identiteit van een christelijke school en haar vormgeving. Kampen 2000. Kok
- Wolff, K.H., *The sociology of Georg Simmel*, New York/Londen 1950, The Free Press
- Stoffels, H.C., *Wandelen in het licht*; Waarden, geloofsovertuigingen en sociale posities van Nederlandse evangelischen, 1990, diss. VU
- Ward, P., *De kerk als water*, Kampen 2003
- Zondag, H., Sanders, J., en Spruit, L., *Nieuwe impulsen aan het pastoraat*; Nijmegen 2003, KASKI-reeks nr. 498

De parochiemonitor is een belangrijk instrument om de actuele situatie van een parochie in beeld te brengen, gerelateerd aan vijf parochie modellen die de hoofdkenmerken van een parochie representeren. De parochiemonitor laat tevens zien of de actuele situatie van een parochie het beste past bij een of meer van de vijf parochiemodellen. Op basis hiervan kan een beleidskoers uitgezet worden voor de parochie.

Naast een ecclesiologische overtuiging en een kerkopbouw visie voor een parochie kan de parochiemonitor een belangrijke bijdrage leveren aan het bepalen van de koers van de parochie. Een koers die mee gebaseerd dient te zijn op de sociale en geloofswerkelijkheid waar de parochie in staat. Een goede en/of visionaire kijk op de parochie dient verbonden te kunnen worden met de realiteit van een parochie.

Dit instrument is ontwikkeld in het kader van het vak kerkopbouw bij Fontys Hogeschool Theologie Levenbeschouwing in samenwerking met de Lector Praktische Theologie van deze Hogeschool , dr. L. W.J.M. van der Tuin en is bedoeld voor studenten theologie/pastoraal werk en beroepskrachten en vrijwilligers in het pastoraat. In het bijzonder met het oog op kerkopbouw en beleidsontwikkeling.

Drs. ing. K. de Jonge studeerde sociologie en enige jaren theologie. Publiceerde o.a. over de betekenis van het maatschappelijk activeringswerk, kerkopbouw en gemeente-/parochieontwikkeling ten behoeve van levensbeschouwelijke instellingen. Hij heeft ervaring als adviseur kerkopbouw en is vanaf 2002 vrij gevestigd onderzoeker/adviseur.

Dr.A.J.Jonker, studeerde theologie/ godsdienstsociologie. Publiceerde o.a. over de positie van arbeiders in de gereformeerde kerken anno 1990, over kerkopbouw en het gebruik van kerkgebouwen. Hij is betrokken bij het onderwijs op het gebied van theologie en sociale wetenschappen, voor Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing.